

PALMA la ciutat envaïda

Col.lecció: Iniciatives XXI

Dipòsit legal: PM 385-2017
Edita: Palma XXI
Primera Edició de la primera part: Abril 2017
Copyrights: Palma XXI
Disseny: C3PO USALAFUERZA
Director de fotografia: Jaume Gual
Coordinador del projecte: Jaume Garau

Prohibida la reproducció total o parcial d'aquesta publicació sense autorització de l'empresa editora. Tots els drets reservats.

Presentació

El llibre PALMA, LA CIUTAT ENVAÏDA - una de les activitats que s'ha proposat dur a terme PALMA XXI - és una obra col·lectiva, oberta a la participació de tots els ciutadans que estimam la nostra ciutat. Una iniciativa ciutadana que ens ajudarà a preservar i millorar la ciutat que ens han deixat anteriors generacions.

Entenem la ciutat en sentit ample, com una barreja d'aspectes físics (espais, carrers, places, edificis, vehicles, etc.) i aspectes socials i econòmics (els ciutadans, els seus grups, empreses, projectes, institucions, classes socials, vida quotidiana, etc.).

Aquesta ***Biografia de Ciutat*** consisteix a crear una narració col·lectiva sobre els fets més significatius que expliquen l'evolució de la ciutat de Palma des dels seus inicis fins a l'actualitat.

Amb les aportacions de molts experts de diferents disciplines i de persones que han participat activament a la investigació o la gestió i desenvolupament de Palma, anirem fent col·lectivament una narració consensuada, amb aportacions gràfiques i documentals de tot tipus.

Què pretenem amb aquesta iniciativa?. Pensam que per planificar millor el futur hem de conèixer el passat. Per això, fem aquest recorregut històric del que ha estat Palma especialment al segle XX, per tal de fer millors propostes del que hauria d'arribar a ser la Ciutat del segle XXI.

Aquest recorregut ens ha de servir per entendre les claus profundes d'un creixement de la Ciutat que ha sobrepassat els límits sostenibles, que ja ha destruït molt de patrimoni que ara trobam a faltar, i que pot arribar a transformar-se -especialment els nuclis històrics de la badia- en una ciutat que viu d'esquena als residents, morta per a la vida social normal, convertida en una plataforma de negoci turístic, urbanístic i comercial internacional.

En aquesta primera part han participat, fins ara, les següents persones (excepte error o omissió).

Equip de Redacció. Membres de la Junta de Palma XXI.

Mª Lluïsa Dubon, Miguel Eek, Miquela Forteza, Pere Fullana, Jaume Garau, Jaume Gual, Marian Ibars, Dolores Ladaira, Climent Picornell i Pere Rebassa.

Primera Part: De la ciutat romana a la ciutat moderna.

Ponents del debat sobre la primera part: Pere Fullana, Manolo Oliver, Carlos Garcia Delgado, Climent Picornell, Perico Montaner i Martin Lucena.

Participants en el debat sobre la primera part: Jaume Gual, Toni Juncosa, Biel Lacomba, Maida Quiroga, Toni Roig, Bruno Entrecanales, Joe Holles, Miquela Forteza, Pere Ferrer, Jesús Gonzalez, Pere Rebassa, Miguel EeK, Jordi Bayona, Toni Gomila, Jaume Garau, Marian Ibars, Mª Lluissa Dubon, Dolores Ladaira, Jose Carlos Llop, Guillem Mudoy i Lluissa Dubon.

Revisors dels continguts de la primera part: Pedro de Montaner, Carlos G. Delgado, Magdalena Riera, Maria Barceló, Jorge Maiz, Antoni Ortega, Ricard Urgell, Miquel Deyà, Roberto Fernandez Egido, Aina Pascual, Jaume Llabres, Toni Planas, Pere Fullana, Climent Picornell, Antoni Marimon, Toni Capella, Sebastià Serra, Carles Manera i Damià Pons.

Jaume Garau
President de Palma XXI.

Continguts

Pròleg

Palma, una ciutat envaïda 7

De la ciutat emmurallada a la ciutat metropolitana 8

La ciutat actual 9

Un creixement insostenible 10

Propostes per un futur millor 11

Primera part: Evolució de Palma fins al segle XX

Introducció: de la ciutat romana a la ciutat moderna 14

La ciutat romana gairebé desapareguda 16

La ciutat islàmica encara present 20

La ciutat es fa “eterna” de la mà dels catalans 22

El Call jueu de Jafudà Cresques 24

El port de Palma sempre obert al món 26

El món medieval de la Ciutat de Mallorca 30

Palma construeix la gran murada 34

Palma, envoltada de Possessions 38

Palma, construeix la ciutat dels patis 42

Palma ciutat conventual 46

Palma canvia el sistema de govern 50

El segle XIX inicia el procés modernitzador de la ciutat 54

La reforma liberal transforma Palma 58

Palma vista pels viatgers del segle XIX 62

La ciutat de Palma, republicana per primera vegada 64

La vida política a finals de segle, una ciutat marcada pel Maurisme 70

L’economia de Ciutat a finals del segle XIX i el desastre de Cuba 72

El projecte modernista de Ciutat a 1900 76

Annex 80

Pròleg

Port de Palma (c 1945). Arxiu fotogràfic del Cronista de la Ciutat.

Palma, una ciutat envaïda

EL TÍTOL D'AQUEST LLIBRE NO ES ÚNICAMENT un joc de paraules i un gest de reconeixement al llibre de **Marius Verdaguer** "La Ciutat Esvaïda", sinó també l'expressió d'un convenciment.

Palma ha crescut –sobretot- per la gran influència que han tengut les successives invasions de pobles i grups al llarg de la seva història i per determinats fenòmens polítics externs a la dinàmica pròpia de la ciutat.

La història de **Palma** ha estat marcada per la seva ubicació estratègica en el mediterrani occidental. Aquesta posició estratègica ha estat un pol d'atracció de molta gent que venguda de fora han anat forjant la seva fisonomia i la societat actual.

Després de la romanització de l'Illa de la qual queden pocs restes, la Ciutat va seguir tenint invasions d'altres pobles, de les quals la conquesta per part del califat de **Córdoba** l'any 902 i la conquesta Catalana de 1229, són les que més impacte tendran sobre la forma i la societat que configura la **Palma** actual.

Fruit d'aquestes invasions i reconversions poblacionals, sorgeixen els diferents recintes murallats i els grans edificis emblemàtics de **Palma**, com la Seu, el Palau Episcopal, el Palau de l'Almudaina, la Llotja o el Castell de Bellver.

A lo llarg de la seva història també hi ha hagut altres fets de gran calat que han deixat una forta empremta a la ciutat. Ens referim a fets històrics com la Guerra de Successió que va deixar Ciutat fora de la Corona d'Aragó amb el Decret de Nova Planta en 1714; la Guerra de la Independència en 1808 i les diferents desamortitzacions des de 1836.

Ja en el segle XX, **Palma**, ha viscut diferents guerres contemporànies: les Guerres Colonials del 98, la Primera Guerra Mundial de 1914, la Guerra Civil al 1936 i la Segona Guerra Mundial de 1940. Totes elles tendran també un gran impacte sobre la ciutadania, especialment la Guerra Civil.

Tots aquests grans fenòmens històrics varen desencadenar una multitud de canvis urbans i socials que han deixat unes marques a la ciutat que encara perduren. Vestigis en els edificis, en la trama urbana, en la memòria dels ciutadans que s'ha anat transmetent generació rere generació, així com en la memòria guardada en els arxius de les institucions pùbliques i en arxius privats.

Palma des del castell de Sant Carles. JG.

De la ciutat emmurallada a la ciutat metropolitana

LES SUCCESSIVES TRANSFORMACIONS DE LA ciutat àrab fins a la ciutat emmurallada i la seva relativa conservació, fan de Palma la ciutat històrica més gran d'Espanya i una de les més importants de la Mediterrània.

Ja sigui pel seu traçat viari de places i carrers d'origen islàmic, pel seu contingut monumental extraordinari realitzat per la Corona d'Aragó, com per la riquesa de les més de 200 cases amb patis i l'important nombre d'edificis religiosos, Palma te encara un enorme patrimoni que s'ha de protegir.

La incipient indústria turística dels ***"forasteros"*** proposada per Miquel S. Oliver a 1891, es va fer realitat al llarg del primer terç del segle XX. Totes les transformacions modernes que la ciutat impulsà en aquell temps -especialment l'esbucament de la muralla i la construcció de l'Eixample- es veuran frenades per la Guerra Civil i per la Segona Guerra Mundial.

Vint anys més tard, quan les ferides de la Segona Guerra Mundial es van tancant a Europa, una nova classe política i econòmica sorgeix a Ciutat, que -aliada amb els interessos del règim franquista per trencar l'aïllament internacional- impulsarà un nou creixement.

El **boom turístic dels anys 50** creà una nova força econòmica de la mà dels operadors turístics estrangers i provocà uns canvis radicals en la fisonomia de la ciutat. Serà el desenvolupament turístic, que amb les ampliacions de l'aeroport i del port, posarà en perill la seva sostenibilitat, la qualitat de vida dels ciutadans i la personalitat històrica de Palma.

El creixement que provocà l'esclat turístic dels anys 50, va implicar una corrent migratòria -tant de part forana com de la península- que va fer passar la població de Palma de 136.814 habitants l'any 1950 a 350.000 l'any 2000.

En els anys 50 totes les institucions estaven governades per persones vinculades a la dictadura franquista sense capacitat ni ganes de planificar correctament aquest creixement. A l'Eixample, que fins llavors s'havia desenvolupat tan sols a l'entorn de la primera corona de les avingudes, va deixar de costat les regles dels plans urbanístics de Calvet i d'Alomar i va créixer de manera anàrquica, amb baixa qualitat constructiva.

Amb el creixement de Can Pastilla i s'Arenal de Palma, es transformaren les xarxes viaries de Ciutat que poc a poc van constituint la metròpoli de la badia de Palma que ara coneixem. **Una metròpoli que agrupa el 65% dels habitants de Mallorca.**

Via de cintura de Palma. JG.

La ciutat actual

LA CIUTAT ACTUAL ÉS -EN BONA PART- EL FRUIT d'una aliança entre l'economia del turisme de masses, l'especulació immobiliària i la corrupció política.

Del nou creixement de la ciutat iniciat els anys 50, sorgirà una segona "muralla" que envolta actualment la ciutat antiga i la nova, consistent en un **anell d'autopistes**, que va començar els anys 50 en el Passeig Marítim i continuà amb l'autovia de Llevant passant per davant la Seu als anys 70.

Aquest anell de cotxes va anar paral·lel al creixement del port, que acabarà amb el paisatge urbà de la millor badia de la Mediterrània i el més simbòlic de la nostra ciutat, aquell que tant fascinà a l'Arxiduc quan va arribar a Palma en 1867.

El creixement va anar continuant i fent gran la teranyina urbana fins arribar a antics nuclis dispersos i integrar-los dins una nova ciutat multicultural com la Palma que és avui. En 100 anys, Palma haurà passat d'una **ciutat emmurallada, a una ciutat expandida**. D'una població "**bicutural**" catalana i castellana, a una **multicultural** de mes de 40 nacionalitats.

Una altre vegada potents forces externes a Ciutat, que han controlat el creixement de l'aeroport i el port, influiran de manera decisiva en els grans processos de creixement de la ciutat. Si a 1960 arribaven a Mallorca 360.000 turistes, en 1985 n'arribaren 5 milions i el 2015, 10 milions.

La crisis econòmica del 2008 va deixar ben clar que molta gent invertia en comprar cases sense necessitar-les per viure, ho feia com inversió especulativa. El fenómen va implicar a tanta gent que es va acceptar com una mena de loteria en la que si volies podies jugar.

El fenomen d'especulació urbanística ha tengut impactes negatius sobre la ciutat i molts de ciutadans. Entre ells, la **gentrificació**, ha estat un dels més importants. Com be diu S. Vives: *"A Palma, doncs, s'han generat espais per a adinerats i per a la inversió, i espais per als endeutats, així com espais per aquells que no tenen ni capacitat d'endeutament". [1]*

En aquest període recent de la nostra ciutat s'ha produït l'etapa de corrupció política més important de la democràcia, amb dotzenes de casos que han ocasionat un gran desencís de bona part de la població i una transformació de la dinàmica política de la ciutat que encara continua.

Barri de Sta Catalina. JG.

Un creixement insostenible

L'EVOLUCIÓ DEL **TURISME MUNDIAL** -SEGONS estimacions de la OIT- haurà passat de 25 milions de turistes que hi havia l'any 1950, a 1000 milions aquest any 2016, i es preveu que poden arribar als 2.000 milions de turistes l'any 2030.

Si aquest creixement mundial es dona proporcionalment a Palma, podem anar cap els 500.000 habitants i els 15 milions de turistes d'aquí 15 anys. Degut a la recuperació econòmica dels països emissors de turisme i al problema del terrorisme als països del nord d'Àfrica, s'ha retornat al creixement turístic i a l'especulació immobiliaria.

Aquesta perspectiva genera una gran inquietud a molta gent, que veiem com una ciutat feta a escala humana, es va fent cada vegada més gran i més ingovernable, amb dinàmiques que fan pensar en un possible col·lapse de la ciutat que hem conegut i que encara conserva part de la seva ànima.

El model econòmic i social actual, ja completament orientat al **turisme de masses de "tercera generació"- turisme que combina els paquets de tur operadors, els creuers i els viatjers que van pel seu compte**– està generant a Palma el fenomen conegut com la **"Síndrome de Venècia"**, síndrome que descriu com les ciutats neoliberals acaben essent plataformes urbanes al servei exclusivament de multinacionals del turisme i deixant la vida residencial pels estrangers i uns pocs ciutadans que no poden – o no volen- fugir.

La mort de la diversitat econòmica es l'inici de la mort d'un barri o una ciutat, com diu Jane Jacobs, en el seu famós llibre **"Muerte y vida de las grandes ciudades"**. Nosaltres no volem que Palma acabi essent una plataforma turística multinacional i que els seus habitants s'hagin de desplaçar del seu barri habitual a altres barris o pobles de Mallorca, com ja està passant ara. La dinàmica inversora especulativa te molta força ja que es combina amb la complicitat dels ciutadans que no volen deixar passar una oportunitat per vendre o llogar la seva casa i anar-se'n a un altre lloc.

Façana marítima de Palma. JG.

Propostes per un futur millor

ES FA IMPRESCINDIBLE PENSAR QUE HEM de fer pel futur de Palma. Moltes ciutats europees com Venècia, Florència, Viena, Berlín, Amsterdam, Praga o Barcelona, de diferent mida i característiques, però totes amb molt èxit de demanda turística, estan pensant i actuant en com lidiar amb el turisme de masses que les fa insostenibles.

En aquestes ciutats i altres d'arreu del món, estan sorgint moviments socials que diuen basta al creixement descontrolat del turisme de masses i les seves conseqüències per a les poblacions autòctones.

És per tot això que en la darrera part del llibre farem un conjunt de propostes per encaminar la Ciutat de Palma cap a un altre escenari més positiu, diferent del que ara sembla està predestinada.

Un conjunt de propostes que seran coherents amb la història recent, història amb encerts i fracassos que hem de conèixer per no repetir-los.

Per acabar aquesta introducció, dir que el llibre està organitzat amb quatre parts. La primera explica l'evolució de Palma fins al segle XX, és molt general i serveix com a introducció a les altres tres.

La segona part explica el creixement i l'evolució de la ciutat des de 1900 fins a la guerra civil. La tercera, va des de 1936 fins al canvi democràtic municipal de 1979. La quarta i darrera part va des de 1979 fins ara. Aquí teniu un índex provisional que anirem tancant a mesura que el llibre progressi.

Palma fins al segle XX

- Els grans moments de la ciutat abans de la modernització.
- El projecte liberal per modernitzar Ciutat es posa en marxa.

La ciutat liberal i moderna. 1900-1936

- El projecte modernitzador s'intensifica. 1900-1910
- El projecte liberal comença a decaure. 1910-1923
- La modernització de Ciutat es col·lapsa amb la guerra civil. 1923-1936

La ciutat franquista. 1936-1979

- La ciutat queda ferida i aïllada. 1936-1950
- Esclata el boom turístic i urbanístic. 1950-1973
- La ciutat camina cap a la democràcia. 1973-1979

La ciutat turística i neoliberal. 1979-2016

- La democràcia municipal impulsa el model socialdemòcrata de Ciutat. 1980-1990
- Palma s'integra amb "èxit" al projecte neoliberal de ciutat. 1990-2007
- La crisi de la ciutat. 2007-2016
- Les propostes de futur. 2016-2030

Primera part: Evolució de Palma fins al segle XX

Introducció: de la ciutat romana a la ciutat moderna

Oli anònim (s. XVII). Ajuntament de Palma.

EN AQUESTA PRIMERA PART DE LA BIOGRAFIA de Palma volem fer un ràpid recorregut per aquelles etapes per les quals ha passat la ciutat –des de que la fundà el cònsol romà Quinto Cecilio Metelo l'any 123 a.c. fins arribar al segle XX-, i per aquells fets que han deixat una empremta rellevant que avui encara podem veure o constatar.

En aquest recorregut es posarà de manifest una cosa que és òbvia, que com més ens acostem al Segle XX més informació tenim sobre fets històrics, carrers, edificis, etc. ja sigui perquè encara perviuen, o perquè tenim molta documentació sobre ells.

Després de la fundació de Palma pels romans ens trobem amb alguns segles foscos sobre els quals hi ha poca informació. El que si sabem amb certesa es que Palma ja tenia en l'època musulmana una semblança molt fàcil de reconèixer avui. El principal llegat dels musulmans a la ciutat va ser el tramat dels seus carrers i places, que formen avui encara un dels principals atractius i encants de Palma.

Ara bé, la gran obra que marcarà per sempre la ciutat la va impulsar Jaume II i els seus successors, amb les grans construccions que constitueixen la seva imatge més internacional: El Castell de Bellver, La Llotja, la Seu, el Palau Episcopal i l'Almudaina.

Durant els segles XVI, XVII i XVIII, tornam a trobar els ciutadans de Palma fent dues grans obres de consideració, tant per la seva funció, com per la seva durada i el seu impacte que tendrien sobre la ciutat: reconduir el llit de Sa Riera del centre a fora de la ciutat, i construir la muralla renaixentista, obra aquesta que duraria més de 200 anys.

Tot i la revolució agermanada i les lluites intestines com les de Canamunt i Canavall, en aquesta època convulsa es van escometre altres obres de gran importància. Entre les reformes que van canviar la ciutat, i que avui admirem, cal destacar les transformacions de les façanes i els patis de les grans cases, mostra de l'augment de la riquesa de la ciutat degut a l'èxit en el comerç mediterrani.

Ja entrats en el segle XIX, comença a prendre força la modernització de la ciutat, i fruit de la revolució econòmica que suposen les desamortitzacions tornem a veure com a la ciutat s'esbuquen molts edificis, s'obren carrers i es creen noves places que avui formen part d'un paisatge urbà molt conegut, com per exemple el carrer Conqueridor i la plaça Major.

El procés irreversible de modernitzar la ciutat s'intensificarà a la fi del segle XIX amb l'enderroc de la muralla davant la Llotja, un primer pas del que serà a principis del XX l'enderrocament gairebé total de la muralla que tant va costar construir.

La majoria de vegades aquestes grans transformacions de la ciutat eren fruit de lluites entre diferents forces i interessos d'àmbit europeu o espanyol, que involucraven als ciutadans de Palma creant aliances i divisions. Molt poques vegades eren motivades únicament per les nostres pròpies necessitats locals. Això demostra que Palma sempre va estar connectada al seu entorn espanyol i internacional.

Veurem totes aquestes transformacions i explicarem el context social i polític de quan es van fer i quines eren les principals motivacions, els seus protagonistes, així com els guanys i pèrdues que suposaven per a Palma.

La ciutat romana gairebé desapareguda

Figura 1.- Reconstrucció de la primera muralla romana sobre una fotografia actual del Centre Històric de Palma (Autor C.G.Delgado).

LES CIUTATS DE PALMA I POLLENTIA VAN ser fundades immediatament després de la conquesta de Mallorca per Quintus Cecilius Metelus, al 123 aC. Fins a 1976 es va qüestionar l'emplaçament de la Palma romana; però avui hi ha pocs dubtes: les restes arqueològiques trobades i la seva geometria en planta permeten afirmar que el primer recinte emmurallat romà es trobava a la part alta de l'actual ciutat, envoltant a l'actual catedral com es pot veure a la figura 1, a l'apartat de 'Documents consultats', al final d'aquesta pàgina. Segons Gabriel Bibiloni li van posar el nom de Palma perquè per als romans la palma simbolitzava l'objecte del triomf.

Figura 2.- Traçat hipotètic de les primeres muralles romanes (KDD'HK) i la seva possible ampliació (HLNK) sobre el pla viari actual. Les corbes de nivell corresponen a la topografia original. (Autor C.G.Delgado)

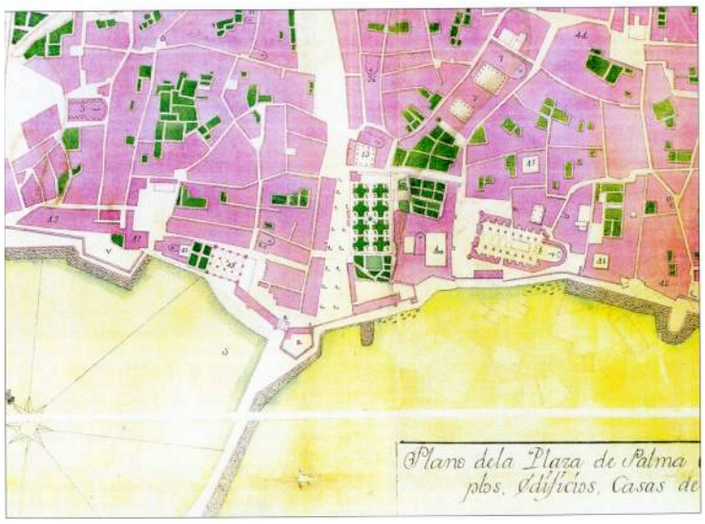

Figura 3.- Detall del plànol de Ballester (1760) en el qual s'aprecia la ubicació de les 4 torres a la façana del castell de l'Almudaina.

Els límits de la primitiva ciutadella es poden observar a la figura 2. La Vora Oest (K-D) de la ciutat correspon a l'alineació de la façana principal del castell de l'Almudaina, on encara es poden veure les bases de diverses torres que probablement conserven les pedres originals de la muralla romana. El sòl on mil anys després es va construir l'Almudaina era un talús en fort pendent cap a la desembocadura del torrent i el mar. Es va aprofitar l'antiga muralla romana per tancar la seva façana Est. Les quatre torres originals de la façana de l'Almudaina apareixen ben definides en el pla de Ballester de 1760 (fig. 3).

La Vora Sud de la ciutat és el mur de contenció que queia sobre el mar i encara es pot veure salvant un fort desnivell. Aquesta vora estava en origen probablement reforçat per torres quadrades similars a les de la façana de l'Almudaina, que segurament van ser abatudes pel mar. Ens queda una: la de la cantonada més exposada -assenyalada en el plànol amb la lletra D. De les restants, l'última que es va mantenir en peu (lletra E) apareix en l'oli anònim (s. XVII) de la ciutat (fig. 4). Un tram d'aquest mur proper al Palau Episcopal es va desplomar al segle XVII -encara estava exposat als temporals perquè no s'havia construït la muralla renaixentista al front marí- i la seva reconstrucció va donar lloc a la reculada que avui es pot veure (fig. 2).

La Vora Est de la ciutat romana se situa seguint l'alineació del carrer Miramar i paral·lel a la façana actual del castell de l'Almudaina. Hi ha les restes d'una torre al jardí episcopal (fig. 2, lletra A). Aquesta torre és la bessona de l'assenyalada amb la lletra A, a la façana de l'Almudaina, que va ser enderrocada. Una altra torre (c') ha pogut ser localitzada, embeguda en un edifici d'habitatge. Es correspon mil·limètricament amb la torre C de la façana de l'Almudaina.

La Vora Nord és el que ha patit més deformacions, sens dubte perquè era el més vulnerable en un assalt des de terra. Probablement la vora original corresponia en origen a l'alineació KH (fig. 2), paral·lela al carrer Estudi General. L'ampliació KNH, en la qual se situa la Porta de l'Almudaina és sens dubte posterior.

Les dimensions de la ciutat primitiva -un campament militar-eren de 214 x 160 metres, amb una superfície interior d'unes 3,42 hectàrees, capaç d'albergar a unes 2000 persones (fig. 5). Els dos eixos principals eren probablement aquests: el decumanus, d'Est a Oest (1-2 en fig. 2), connectant dues portes d'entrada, del qual quedaria dos rastres: els carrers Deganat i Sant Pere Nolasc; i el cardús, de Nord a Sud, del que quedaria un rastre al carrer de Sant Roc. Els camins de sortida (fig. 6): El decumanus acabava, cap a l'Oest, en una porta que se situava en el punt més alt de l'actual Costa de la Seu. Des d'aquí arrencava un camí en pendent cap al torrent (fig 5) i que es perllongava en el camí cap al port de la ciutat (Portopí). D'aquest camí queden molts trams: la Costa de la Seu, Apuntadors, Sant Pere, Sant Magí, Sénia, Joan Miró. A l'extrem Est del decumanus hi havia una porta en l'actual tombant de Sant Pere Nolasc (nº 2 en el plànol) de la qual es té notícia documental fins al segle XVI. D'aquí arrencava el camí cap a llevant de l'illa (avui carrers Puresa i Sant Alonso). Cap al el Nord

(carrer Sant Roc), a l'extrem de del cardus, la porta donava accés a un camí de sortida que es bifurcava en dos: un, l'actual carrer Sindicat, anava cap a Pollentia, i l'altre, l'actual carrer Sant Miquel, es dirigia a la serralada (fig. 6).

La ciutat original va poder ampliar-se pels romans, mitjançant altres zones urbanitzades extramurs -veure la figura 6- com va passar en tantes altres ciutats de províncies. Dues possibles ampliacions semblen deduir-se de les característiques geomètriques del traçat de carrers paral·lels separades per uns 100 peus romans: una zona, a l'Est del carrer Sant Jaume (lletra N), i una altra, la zona de carrers paral·lels a Sant Nicolau (Berga, etc.) properes al teatre romà, on hi ha restes del teatre que estan embeguts a l'illa de l'actual Bar Bosch.

Figura 4.- Detall de l'àrea en la qual es va assentar la ciutat romana (oli anònim, s. XVII) . Es mantenen dues torres a la muralla del mar que podrien ser permanències de les romanes.

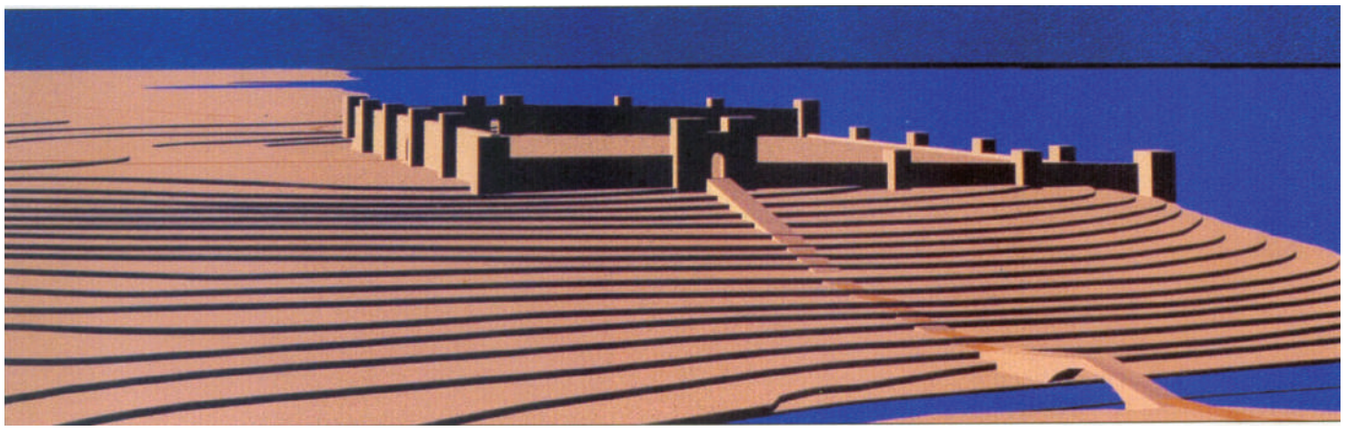

Figura 5.- Vista hipotètica del recinte emmurallat del primer campament romà de Palma. (Autor C.G.Delgado)

Sabem que en 1114 existia ja una ampliació de la muralla de la ciutadella cap al Nord (KNH), segurament posterior a la dominació romana. Aquesta ciutadella ampliada va ser reforçada, potser en època bizantina, amb una barbacana exterior en els trams de terra (Nord i Est). El carrer Morey es deia Carrer de la Barbacana. D'aquesta ciutadella queden restes embeguts en el teixit edificat actual, tant de les torres i llenços de la muralla com de la barbacana. En l'època de la conquesta catalana de 1229 aquest recinte va rebre el nom d'Almudaina Major i va ser demolida, gairebé íntegrament, després d'aquesta data.

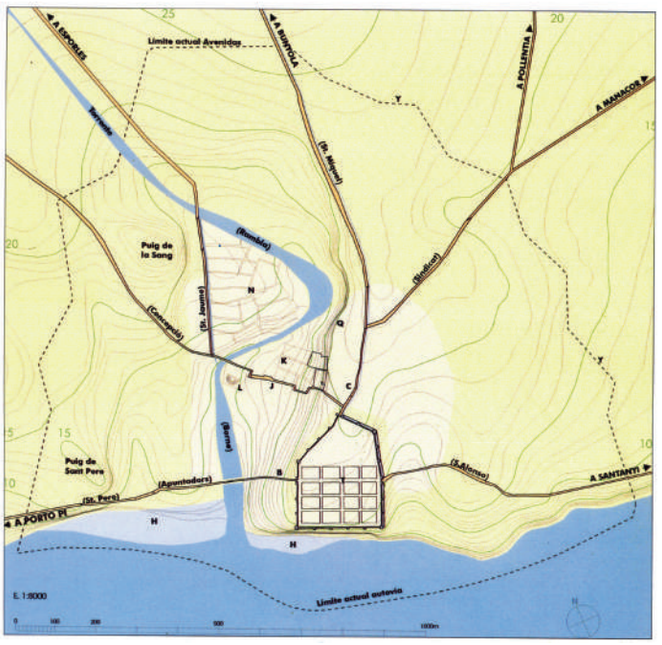

Figura 6.- Hipòtesi de la primera ampliació de la ciutat romana i els camins de sortida. El camí a Portopí és l'actual carrer Apuntadors . B: Actual costa de la Seu. C: Plaça de Cort. El camí cap a la serralada Nord és l'actual carrer Sant Miquel (entrada del rec) . El carrer Sindicat inicia el camí cap a Pollentia (actual carrer Aragó). H: Marisma. J: Carrer de connexió amb la ciutat baixa (avui Sant Nicolau). K: possible àrea urbanitzada. L: Possible ubicació del teatre. Un possible canal interior se situa sobre el traçat de l'actual carrer Sant Jaume. N: Possible àrea urbanitzada. La línia puntejada (l) segueix la vora interior de les actuals Avingudes. (Autor C.G.Delgado)

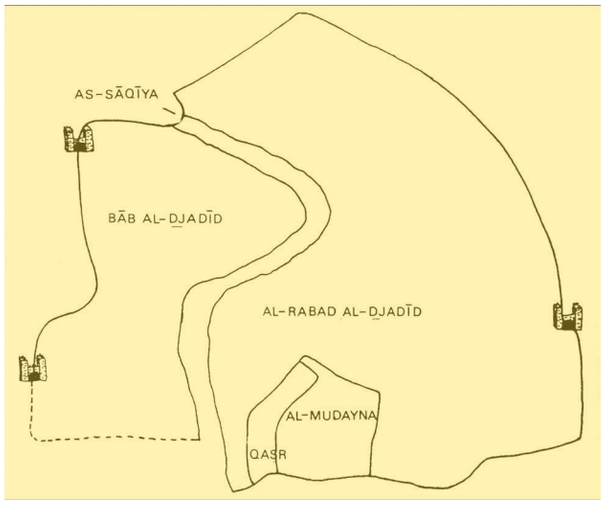
La ciutat islàmica encara present

Arc de l'antic ancoratge als peus de l'Almudaina. JG.

La xarxa viària de Palma a l'època islàmica segons C. Garcia Delgado. Del llibre "Las raíces de Palma". Olañeta 1999.

Esquema del mapa del recinte emmurallat de la ciutat islàmica de Palma segons M. Riera.

LA CIUTAT ISLÀMICA ES VA FUNDAR AL SOLAR que havia ocupat l'antiga Palma romana. Com a residència del poder polític/administratiu va assolir la categoria de ***madina*** i es coneixia com ***Madina Mayurqa***, la ciutat de Mallorca.

Com a moltes ciutats islàmiques es va dissenyar amb una xarxa viària radial, amb carrers transversals i carrerons sense sortida. Aquell traçat viari s'ha mantingut fins a l'actualitat a excepció dels llocs que van patir grans reformes urbanes com Jaume III, carrer Constitució i Plaça de l'Olivar. Tot i això cal tenir present que moltes de les zones urbanes eren horts en època islàmica, tal és el cas del barri de la Gerreria, la Calatrava o el Puig de Sant Pere, que foren urbanitzades posteriorment.

Després de la conquesta feudal es va produir una destrucció sistemàtica dels edificis de la ciutat. A l'actualitat sols es conserven els banys àrabs del carrer Serra, part de l'arquitectura del Palau de l'Almudaina i les portes de la murada del Temple i del carrer de la Mar. Sols el subsòl, analitzat amb metodologia arqueològica, permet un coneixement precís d'aquells temps de la ciutat.

En la base del sistema viari es trobava el de distribució d'aigües. El pas de les sèquies, que estaven condicionades pel relleu, determinaren la ubicació dels carrers i, en conseqüència, de les cases. El sistema hidràulic es va mantenir en ús fins a principis del segle XX.

La ciutat es fa “eterna” de la mà dels catalans

RAMON MUNTANER, CRONISTA DE LA CORONA d'Aragó ens diu: ***"I quant hac presa la dita ciutat i l'illa, ab majors franqueses i llibertats que ciutat sia al món; perquè hui és una de les nobles ciutats del món i ab majors riqueses, poblada tota de catalans, tots d'honrat lloc i de bo"***.

El 1229, amb la conquesta de Ciutat als musulmans per part de la Corona d'Aragó, és vertaderament el moment d'inflexió més important per a la història de Palma. Malgrat que ja en l'època dels islàmics ***Medina Mayurqa*** és una de les grans ciutats europees, és a partir de la conquesta que els nous ciutadans crearan una cultura ben diferent de la islàmica, encara que utilitzaran moltes de les seves obres. Els catalans crearan noves institucions i edificis que encara són la imatge icònica de la Ciutat, edificis que configuren la Palma "eterna".

Al principi del segle XIV el rei Jaume II encarregà la construcció o reforma de dos grans edificis, el Castell de l'Almudaina sobre l'antic palau islàmic i el Castell de Bellver, on s'introduiran les tècniques arquitectòniques del gòtic, com a molts altres edificis de la Corona d'Aragó. Després vengueren la construcció de la Seu sobre l'antiga mesquita i la Llotja. Els quatre grans edificis, juntament amb el Palau Episcopal, simbolitzen l'etapa del poder polític, econòmic i religiós més important que ha tengut la ciutat segurament en tota la seva història.

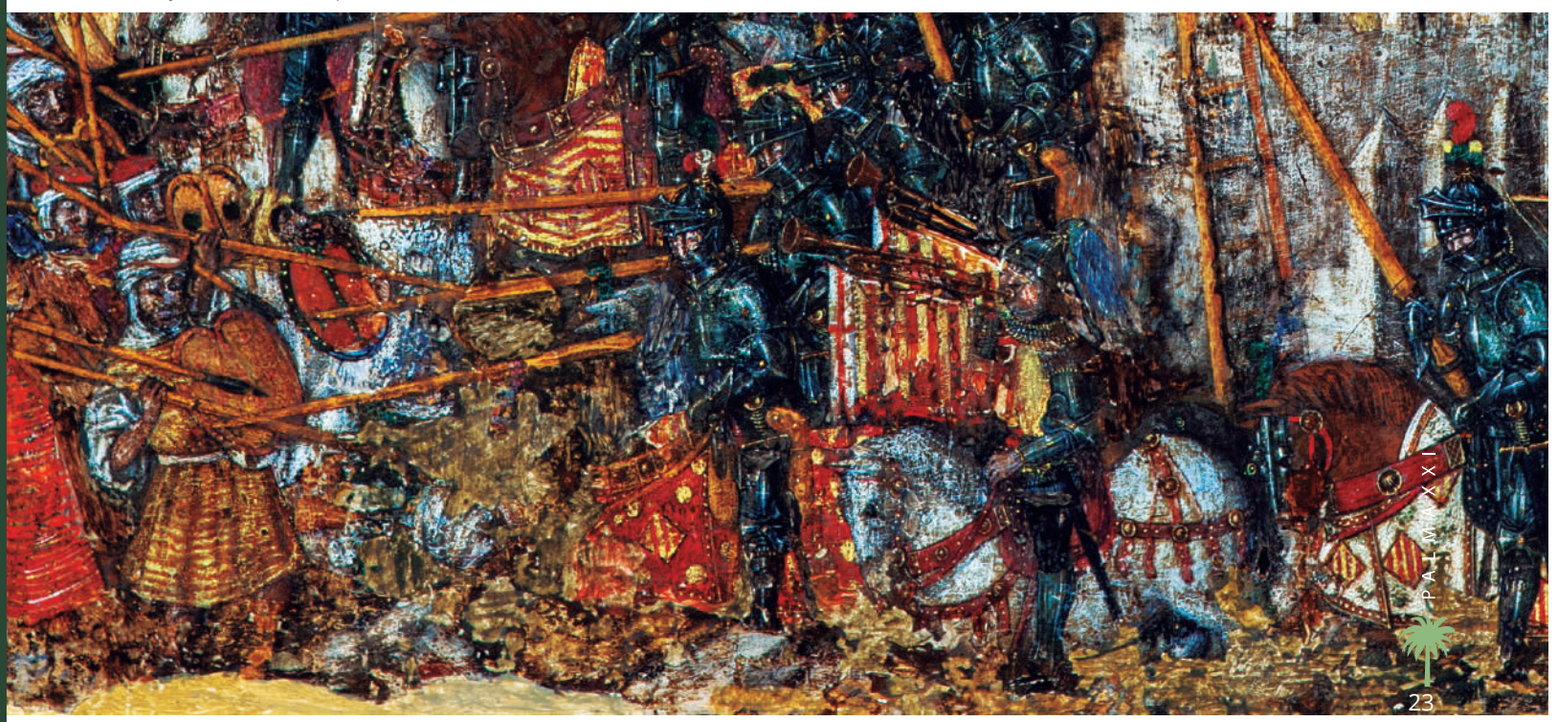
Després de més de 500 anys de la seva construcció, aquests edificis són encara avui els més admirats pels ciutadans i per molts de visitants, incorporats en la indústria turística de masses actual, com ho demostra el fet increïble que la Seu de Mallorca i el Museu Diocesà integrat en el Palau Episcopal, es presenti actualment a fires internacionals de turisme i atengui la visita de més d'un milió de persones cada any.

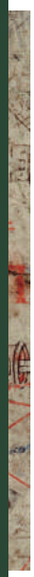
No podem dir el mateix dels altres dos edificis, la Llotja i Bellver, que ara tenen un ús que moltes vegades no està a l'altura del seu valor arquitectònic i històric. Sense cap dubte, aquests dos edificis podrien jugar un paper més actiu i present a la vida de Ciutat.

A més d'aquests edificis durant aquests dos primers segles de gran creixement de la Corona d'Aragó es realitzaren obres tan importants com les de l'església de Santa Eulàlia o el claustre de Sant Francesc.

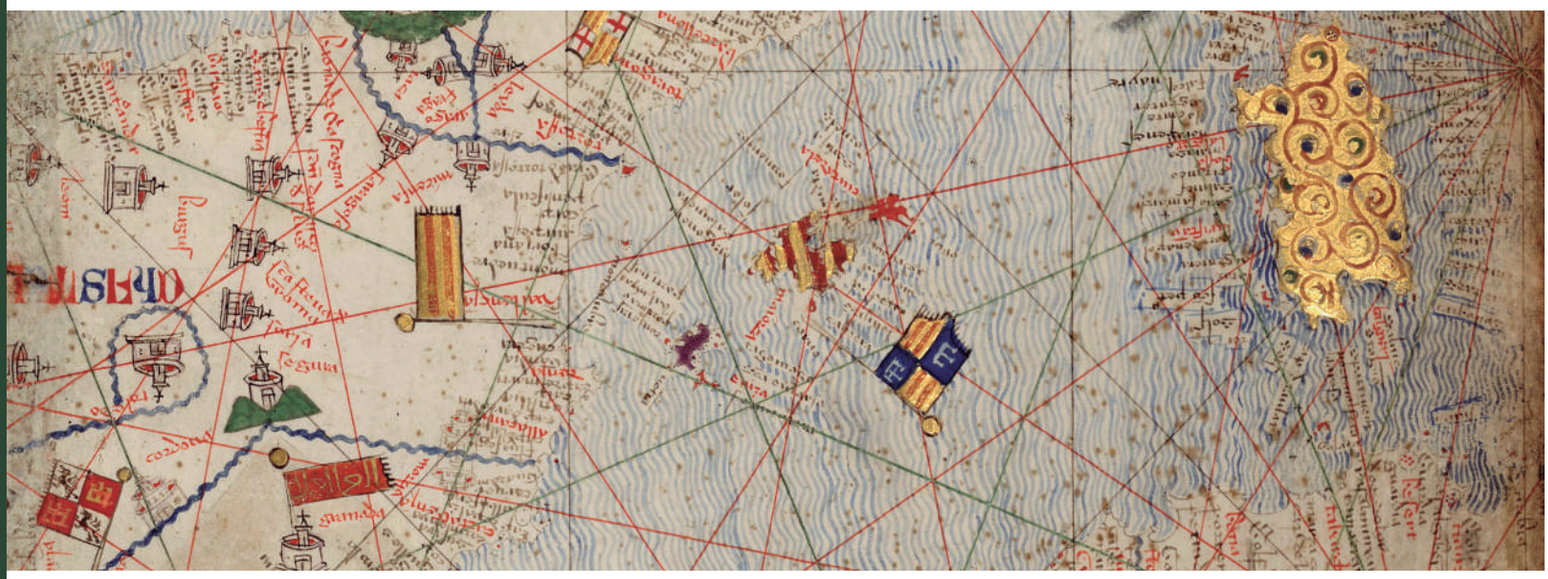
El mallorquí més universal -Ramon Llull- va néixer a Ciutat de Mallorca el 1232, tot just acabada de conquerir per Jaume I. Entre les moltes coses impressionants que va fer ens agrada citar el Col·legi de Miramar per formar frares en el domini de la llengua àrab, finançat per Jaume II. L'extraordinària relació íntima entre la Serra de Tramuntana i Palma començava i creixeria al llarg dels segles fins ara, conformant una unitat física i espiritual sorprenent, com veurem al llarg del llibre.

Pere Niçard. Detall de la predel.la del retaule de Sant Jordi (s. XV). Museu Diocesà de Mallorca.

El Call jueu de Jafudà Cresques

Abraham Cresques. Detall de l'Atlas català. Biblioteca Nacional de França.

JAFUDÀ CRESQUES VA SER – TAL VEGADA – EL representant més reconegut de l'escola cartogràfica de Mallorca. El cartògraf jueu fou, juntament amb el seu pare, Abraham Cresques, l'autor del prestigiós ***Atles Català*** de 1375.

Jafudà va néixer al Call Jueu de Ciutat **(veure mapa)** entorn el 1350. El seu origen familiar encara està per determinar. Possiblement els seus avantpassats havien vengut amb la conquesta catalana, encara que podria ser que la seva família visqués ja abans al barri jueu de la ciutat musulmana.

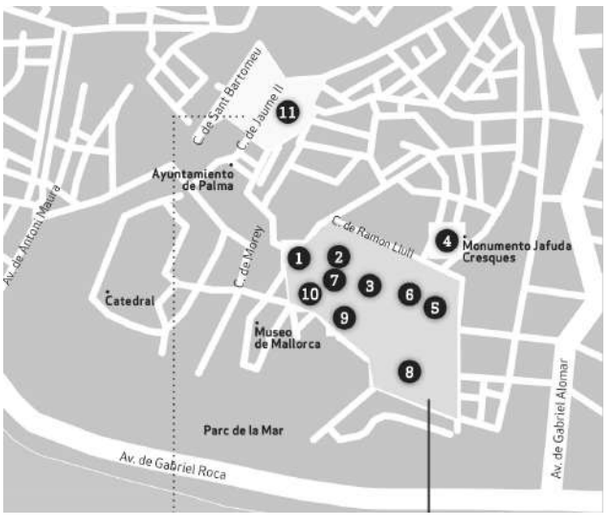
La convivència entre jueus, cristians i musulmans sota el govern del Califat de Còrdova sembla raonablement bona al llarg de diverses èpoques. Emperò aquesta situació va anar trencant-se a Europa i, al llarg dels segles XIII i – fonamentalment – XIV, la situació esdevingué insostenible; la comunitat jueva de la Corona d'Aragó començà a patir una persecució i una marginació creixent a ciutats com Barcelona, València i Palma.

Amb l'excusa de l'enfrontament amb les autoritats de Ciutat, grups de cristians (fonamentalment pagesos) varen envair el barri jueu de Palma a principi d'agost de 1391, causant la mort de més de 300 jueus, robant tot el que trobaren, cremant i destruint moltes propietats. Després de 1391, la comunitat jueva va quedar molt marcada, tot i el judici i el càstig als assaltants. La major part de la població jueva va morir, va convertir-se al cristianisme o va iniciar el camí de l'exili, la marxa sense retorn.

El ***Call Maior*** de Ciutat fou abandonat progressivament i la presència jueva en aquell barri va esvair-se al llarg del temps. Els descendents dels jueus es replegaren a les zones de l'antic ***Call Minor***: carrer del Segell (Jaume II o Bastaixos), Sant Bartomeu i Argenteria, el barri on seguiren vivint els seus descendents conversos, els xuetes, pràcticament fins al segle XX.

Des d'aquells fets persistí un tracte discriminatori durant segles, sobretot a l'època moderna, quan la Inquisició era més activa i tenia la seva seu a la Plaça Major de Ciutat. Malgrat tot, la contribució econòmica, científica i cultural a Palma dels jueus i dels seus descendents ha estat molt important al llarg de la història de la ciutat, com veurem més endavant.

Avui en dia, podríem assegurar que a Palma la discriminació contra els xuetes ja no existeix? Una pregunta difícil de contestar amb seguretat però possiblement, si existeix, és molt reduïda i socialment molt mal vista.

Mapa del Call Jueu de Palma.

1. Puerta Mayor del Call.
2. Calle Sol.
3. Calle de la Criança.
4. Puerta de l'Abeurador del Temple.
5. Calle Botons.
6. Calle de la Pelleteria.
7. Calle de Monti-Sion.
8. Calle de la Posada de Montserrat.
9. Calle del Vent.
10. Calle de Can Dusai.
11. El Call de la Almudaina y el Callet.

Llegenda del mapa del Call Jueu de Palma.

El port de Palma sempre obert al món

Pere Niçard. Detall del retaule de Sant Jordi (s. XV). Museu Diocesà de Mallorca.

És BASTANT EVIDENT QUE ELS HABITANTS de Mallorca arribaren per mar, encara que no tenim proves empíriques. Sabem que els fenicis coneixien Eivissa 700 anys aC i que feren una ciutat pròspera de més de 3000 habitants sota l'hegemonia de Cartago. Aquesta caurà després sota el domini romà, tot just 23 anys després, Cecili Metel fundà les ciutats de Palma i Pollentia. La nova ciutat de Palma depenia administrativament primer de la nova Cartago i després de Tarraco. Sabem que el comerç marítim seguia essent la funció econòmica més rellevant de Ciutat.

Per tant, quan les naus romanes arribaren a la badia de Palma ja era una badia habituada a la navegació de naus fenícies, en la qual no hi havia cap moll artificial i el lloc que funcionava com a port era la rada de Portopí. Aquest va continuar essent el port més segur de la ciutat fins a pràcticament el segle XVII.

Una vegada Palma va començar a agafar força sota la dominació romana, és molt probable que naus de petites dimensions poguessin endinsar-se per la desembocadura del torrent de Sa Riera, a la vorera inferior de l'actual Castell de l'Almudaina, on més tard els musulmans construirien la formidable drassana reial amb una torre fortificada. Al famós quadre del Sant Jordi de Pere Nisart es veu el petit moll que s'havia construït a mitjans del segle XIV a baix de l'Almudaina i una zona portuària més ordenada a Portopí. Aquestes dues infraestructures varen anar millorant i creixent, ja que en el Mapa de la Ciutat d'Antoni Garau del segle XVII es veu ja ben format un moll que va des de la Llotja fins al que serà després, al segle XX, el moll de la Riba.

Ja en els temps dels musulmans Portopí comptava amb un far que il·luminava els vaixells que entraven al port. Amb la conquesta catalana/cristiana es va continuar utilitzant, i actualment és el segon far més antic d'Espanya després de la Torre d'Hèrcules a la Corunya.

La importància del comerç marítim de Palma amb altres ports de la Mediterrània occidental i, fins i tot, de les costes africanes i Canàries, ens ho demostren

moltes proves documentals de tot tipus. Existia entorn a 1350 una escola mallorquina de cartografia de les més importats d'Europa, com hem comentat en el capítol anterior respecte als Cresques. A un d'aquests mapes figura la notícia de l'expedició de Jaume Ferrer, navegant de Palma que va arribar a la costa atlàntica sahariana. Jaume Ferrer té encara una estàtua a la Plaça de les Drassanes on, sense pena ni glòria, veu passar milers de turistes i molts ciutadans que no saben ni qui és.

Per un altre costat, no ens hem de quedar amb la idea que els vaixells que navegaven per la Mediterrània eren petits, ja que algunes de les galeres que anaven a rem i vela eren tripulades per unes 50 persones i més de 100 remers feien córrer la nau. La navegació d'aquells temps combinava el rem amb la vela i, com es pot suposar, feien innovacions contínues per anar més de pressa, més segurs i més lluny.

És ben conegut que bona part de la vida marinera de la ciutat medieval va estar situada al barri de Sa Llotja i d'Es Puig de Sant Pere. Encara podem trobar avui en dia alguns pocs pescadors que es mesclen amb els treballadors nàutics -quasi tots estrangers- que fan feina en els molls esportius que omplen l'antiga badia de Palma.

Tota la ciutat baixa, el que són ara els barris de Sa Llotja, Santa Creu i Es Puig de Sant Pere, va ser una ciutat marinera on convivien cases nobles de grans d'armadors i corsaris amb menestrals de tot tipus d'arts, oficis i productes mariners. Tant homes com dones concentraven la seva feina entorn de les drassanes. Una de les cases civils més importants de la zona era la del capità Antoni Barceló, almirall de l'armada espanyola en el segle XVII, de qui parlarem més endavant.

El barri estava ensenyorit per l'edifici impressionant de Guillem Sagrera, Sa Llotja, on residia el Consolat de Mar, com a València i Barcelona a finals del segle XIV. Posteriorment es va dotar d'un edifici propi, on ara és la seu del Govern Balear. El Consolat del Mar era la institució que governà el Port de Palma des de 1400 fins a 1800. Ho feia amb un conjunt d'ordenances que foren instituïdes al segle XIV, semblants a les que operaven a València i Barcelona. El govern del Port estava sotmès a una autoritat important emanada dels Jurats de la Ciutat i finançada amb les taxes que pagaven els vaixells que l'usaven. Tant el governador dels molls de ciutat com el del port de Portopí eren anomenats pel Rei.

Aquesta fascinant història del port de Palma i la que seguirem contant més endavant demostren la importància marítima de la ciutat i la gran significació que va tenir, tant en temps de guerra com en temps de pau. El port va ser des dels seus inicis la porta d'entrada i sortida dels productes més importants pel creixement de la ciutat i de la població. Ha estat així fins al domini de la navegació aèria, a mitjans del segle XX, i després amb la construcció dels grans aeroports -Son Bonet i Son Sant Joan- que canviaran radicalment el present i el futur de la nostra ciutat.

Detalls del quadre de Pere Niçard: el moll de Palma i Portopí.

El món medieval de la Ciutat de Mallorca

DES DE LA MORT DE JAUME I EL 1276 FINS al 1343, any en què Pere el Cerimoniós va reintegrar tots els territoris de la Corona de Mallorca a la Corona d'Aragó, la Ciutat de Mallorca -tot i els canvis permanents que va patir la Corona i tota l'illa- va viure amb tota l'autonomia que permetia el pacte d'infeudació que Jaume II de Mallorca va haver d'acceptar en 1279 del seu germà Pere III d'Aragó, les clàusules del qual van sobrevolar la dinàmica política de la Corona de Mallorca fins a l'esmentat any de 1343.

Més tard, amb la unió dinàstica de les corones d'Aragó i de Castella pels Reis Catòlics en 1469, la Corona d'Aragó va passar a formar part del que es denominaria en els segles XVI i XVII com a Monarquia Hispànica. A principis del segle XVIII, en 1715 i després de la Guerra de Successió, el Regne de Mallorca i la seva capital van perdre les institucions pròpies desenvolupades al llarg de la Baixa Edat Mitjana, a mans de la nova dinastia borbònica triomfant.

Després de la conquesta de Mallorca, entre 1229 i 1230, Jaume I li va atorgar la categoria de regne i va designar un lloctinent reial com a màxima autoritat en el seu nom, un batlle per a l'administració dels drets i les rendes del patrimoni reial i un veguer per a l'administració de justícia.

D'altra banda, la Carta de Franquesa d'1 de març de 1231 va establir les bases per a la convivència i el desenvolupament del nou regne. Així, a partir de juliol de 1249, Mallorca va gaudir de l'estatut municipal atorgat per Jaume I, el qual instaurava 6 Jurats i un Consell, elegits tots anualment per cooptació a càrrec dels sortints.

Fins a 1315, la Ciutat de Mallorca i la resta de l'illa van formar un districte únic. La repoblació de la Part Forana i les iniciatives pel que fa a l'ordenació urbanística de Jaume II a partir de 1300, més les reivindicacions dels mateixos forans, van portar al rei Sancho a promulgar en aquest any de 1315 una sentència arbitral

Claustre de Sant Francesc. JG.

que dividia l'antic districte únic en dues institucions: la Universitat de la Ciutat i la Universitat Forana, més coneguda com a Sindicat de Fora. El Gran i General Consell es va constituir en l'assemblea representativa dels estaments de la ciutat més els representants elegits per les universitats foranes, en proporció de 2/3 i 1/3 respectivament.

La Ciutat de Mallorca havia consolidat així la seva personalitat institucional, la seva cultura cristiana i la llengua catalana com a pròpia.

Des del punt de vista econòmic, en el sector primari els cultius de regadiu més propis de l'època islàmica van donar pas a la trilogia mediterrània de l'olivera, la vinya i els cereals. També es va desenvolupar el sector manufacturer, sobretot el de teixits, i la vida comercial es va ampliar, en el seu moment, gràcies a l'expansió mercantil facilitada tant per la Corona d'Aragó com per la Corona de Mallorca. Gràcies a aquestes polítiques, i també a la situació geogràfica de Mallorca a la Mediterrània occidental, el seu port, com hem vist al capítol anterior, es va convertir en un eix de moltes rutes comercials, de manera que la intensitat de les relacions va donar lloc a l'establiment de consolats a Mallorca de potències com Gènova, i de Mallorca en llocs com el Marroc, Alger o Tunísia.

La vida econòmica no només va estar circumscrita al comerç de béns i serveis, sinó també a la producció cultural avançada, com mostren activitats com ara l'escola cartogràfica mallorquina dels segles XIV i XV o l'activitat de la impremta, pioneres a tot Europa.

Pel que fa al comportament social, les tensions i conflictes entre les classes dominants de la ciutat i els habitants de les viles mallorquines van anar creixent durant els segles XIV i XV, amb moments de gran violència com l'assalt al barri jueu el 1391 i la Revolta Forana de 1450. Aquests moviments van tenir lloc en un context de pèrdua demogràfica i, fonamentalment, d'increment de la càrrega fiscal a causa de l'expansió del deute públic fins a nivells intolerables, que van conduir a la fallida de les finances en 1405. Aquestes tensions es mantindrien durant tot el segle XV i es convertirien en el germen d'un altre moviment revolucionari molt important conegut com les Germanies al segle XVI.

La ciutat va tenir un desenvolupament urbanístic lent però important, sempre dins el recinte de la ciutat islàmica, cap als barris de la Calatrava, sa Gerreria o el Puig de Sant Pere, que havien estat horts a la ciutat islàmica. L'existència d'aquestes extensions ortogonals en llocs distants del nucli central de la ciutat denoten una certa metodologia de planificació del desenvolupament urbà medieval. Aquests barris serien objecte de profundes rehabilitacions a la fi del segle XX, amb desiguals filosofies urbanistes i desiguals resultats.

Cal tenir en compte que l'Església va ser molt beneficiada en el repartiment de béns que van aplicar les forces conqueridores, ja que pràcticament el 50% de les propietats de Palma van anar a parar a mans seves. Caldrà esperar fins a les desamortitzacions del segle XIX per revertir la situació. D'això en parlarem en el seu moment.

L'estil gòtic va ser el que va caracteritzar els grans edificis públics de Ciutat, com la Catedral, Bellver, La Llotja i l'Almudaina. El mateix estil es va utilitzar en nombrosos edificis religiosos com les parròquies de Sant Jaume, Santa Eulàlia, Sant Miquel i Santa Creu; i els convents de Sant Francesc, el desaparegut de Santo Domingo, Santa Margarida, Santa Clara, Santa Isabel i alguns altres.

En l'àmbit privat cal destacar les cases senyorials com les de Can Weyler, Can Serra o Can Oleo, i edificis públics com l'Hospital General, seu durant molts segles de l'assistència sanitària i social de la ciutat. Edificis que estan encara presents avui en la vida de la ciutat, no només pel seu ús i la seva importància arquitectònica, sinó també per les polèmiques i projectes públics que els afecten.

Les cases grans tenien unes façanes molt representatives d'aquest estil, amb les conegudes finestres coronelles i la teulada pla. A poc a poc van anar transformant-se, substituint aquestes finestres per les més àmplies finestres rectangulars o en creu, d'estil renaixentista i sostres de teulada inclinada, que recollien l'aigua per dipositar-la en una cisterna normalment al pati de l'edifici. Més tard vendrien les reformes interiors dels patis que tant admirem ciutadans i visitants , tema al que dedicarem un capítol del nostre llibre.

Palma construeix la gran murada

Miquel Bestard. Vista de la Ciutat de Mallorca des del mar (s. XVII). Col.lecció Sa Nostra.

EL SEGLE XVI COMENÇÀ MALAMENT PELS habitants de Palma. La tensió entre la part forana i la ciutat anirà creixent i donarà peu a la revolució més important fins llavors coneguda. A remolc de les Germanies, que també es produeixen a València, i de les Comunidades de Castilla, Mallorca coneixerà uns fets dramàtics, una autèntica guerra civil que durarà quasi bé tres anys, de 1520 a 1523.

La revolució agermanada, finalment capitanejada pel menestral Joanot Colom, va ser sufocada amb la intervenció de l'exèrcit imperial de Carles V i va produir a Ciutat un estat quasi de runa ja que també va coincidir amb una epidèmia de pesta molt important. Més de dos centenars de persones foren condemnades a mort o a galeres, a més de les execucions sumaríssimes sense judici.

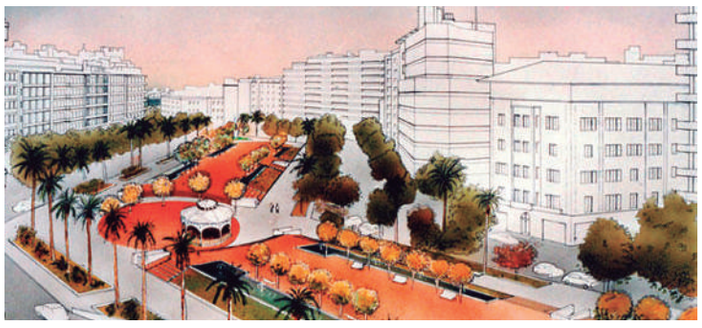
Malgrat el tamany de la ciutat les murades eren ja inoperatives a la segona meitat del segle xv. Caracteritzades per la seva altura i amples cortines, eren un blanc perfecte davant els avanços de l'artilleria. A més, el perill nord-africà – singularment argelià- ja molt important abans de les Germanies, es va veure augmentat des d'aleshores. Es començà un debat entre els partidaris de reformar porcions concretes de les murades i els partidaris d'aixecar-ne de noves. Es pot afirmar que fins a l'abdicació de Carles I (1555) s'optà per reformes concretes i posteriorment per altres de més volada que inserissin el sistema defensiu de Ciutat i de les Balears dins un més global que incloïa el Llevant espanyol, Catalunya i les possessions italianes de la Monarquia Hispànica

La construcció de la murada renaixentista és **segurament l'obra mes colossal de la història de Palma**. Una obra que durarà més de 200 anys. Començà per la Porta de Santa Catalina en 1574 i acabà amb el front de la mar entorn a 1800.

L'obra va ser inicialment dirigida pel conegut enginyer italià Giovan Giacomo Palearo, anomenat Fratin, i, posteriorment, durant mes de 30 anys per Antonio Saura i després per Vicente Mut. Va ser finançada al 50% per la corona i per la ciutat. La demolició que co-

La Rambla, la Plaça del Mercat i el Born: espai públic guanyat a la Riera. Oli anònim (s. XVII). Ajuntament de Palma.

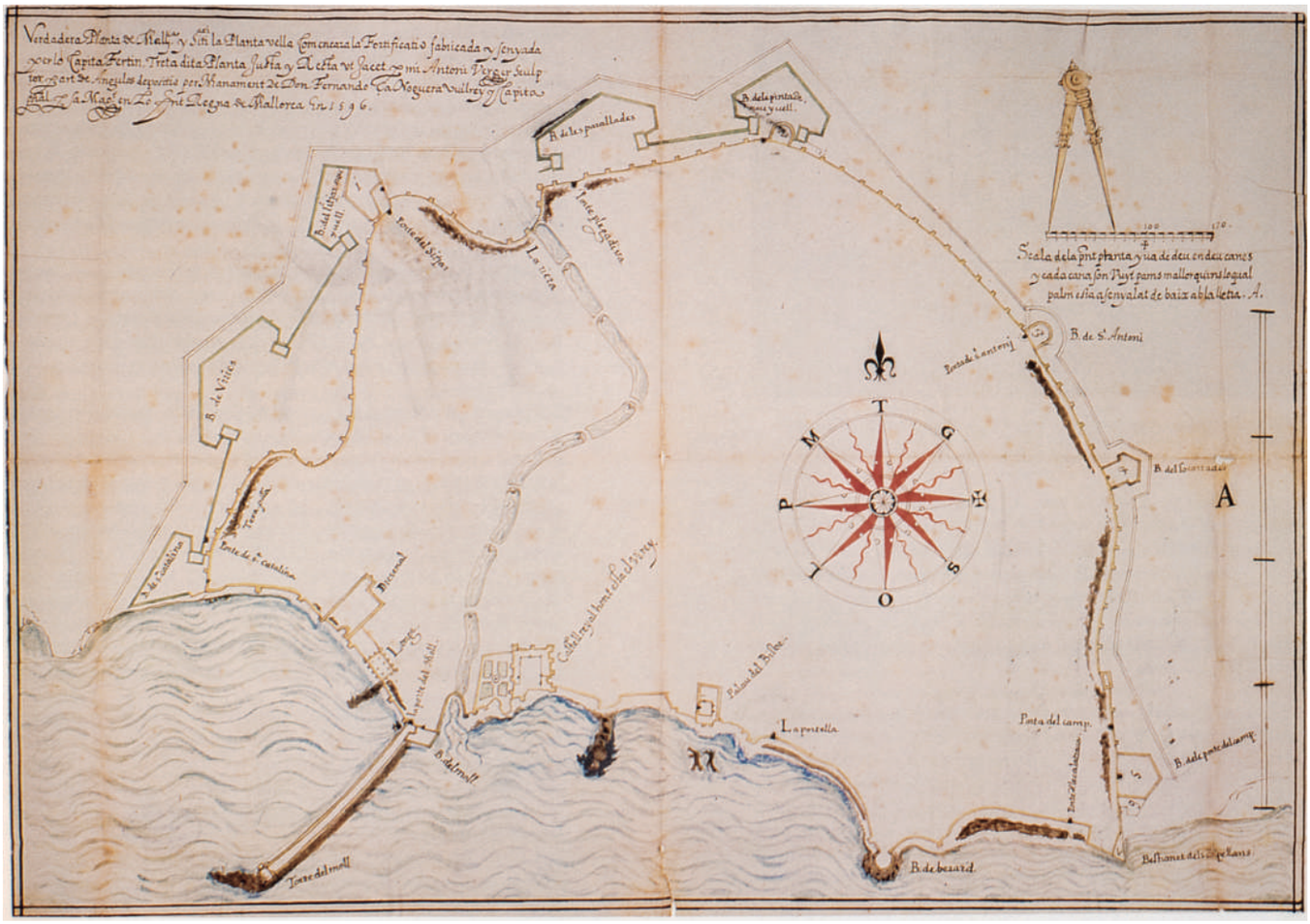
Esquema del projecte fallit de l'aparcament sobre Sa Riera.

mençarà a 1873 amb la primera república, acabarà a 1930. Així i tot serà una obra polèmica durant tota la seva construcció i també la seva demolició. Una vegada acabada aquesta, serà objecte de nombroses intervencions que marcaran bona part de l'historia de l'urbanisme de Palma.

Relacionat amb la construcció de la muralla, durant el període comprès entre l'any 1613 i el 1618, en època de Felip III i de l'inici de la llarga decadència del imperi espanyol, es durà a terme una de les transformacions que marcarà una fita dins l'historia de la ciutat: **el desviament del cau de la riera fora murada**. Aquest desviament va donar seguretat a la població de Palma, ja que de tant en tant provocava inundacions i de vegades molt greus com les de 1403 i 1444 amb milers de víctimes mortals. El desviament va ser també molt important perquè la ciutat guanyarà un espai públic que la vertebrarà i acabarà essent el més popular de Ciutat: el passeig de les Rambles, la plaça del Mercat i el Born.

Una mostra de que les antigues edificacions i transformacions de ciutat prenen de vegades una inusitada actualitat, són projectes com el que hi va haver el 1988 de cobrir la Riera per fer-hi un aparcament subterrani o el debat sobre les terrasses del Born que hem tingut fa poc.

Durant el mateix regnat de Felip III també es va construir el Castell de San Carles, la primera fase del qual data dels anys 1610-1612. Posteriorment es dugueren a terme altres iniciatives per a la modernització de la defensa de ciutat com ara, entre d'altres, la reforma gairebé integral de la Torre d'en Pau a l'altre costat de la badia, i altres elements que conformaren el sistema defensiu de la ciutat.

Font: Arxiu de la Corona de Aragón. Autor: Antoni Verger. -
Escala gráfica de 170 canas [=6,6 cm], [escala numérica 1:4.000]. [Mallorca, 15 de septiembre de 1596].
Citado en LA EVOLUCIÓN URBANA DE PALMA, UNA VISIÓN ICONOGRÁFICA.
http://www.ub.edu/geocrit/b3w-518.htm

Palma, envoltada de Possessions

LA MAJOR PART DE LES EXPLOTACIONS agràries a la Mallorca del segle XIII, tant durant l'època musulmana com durant la colonització catalana, eren classificades com a alqueries i rafals. Poc temps després de la Conquesta, aquelles propietats d'origen àrab perderen el seu sentit originari quan començaren a esser divides o annexionades a d'altres.

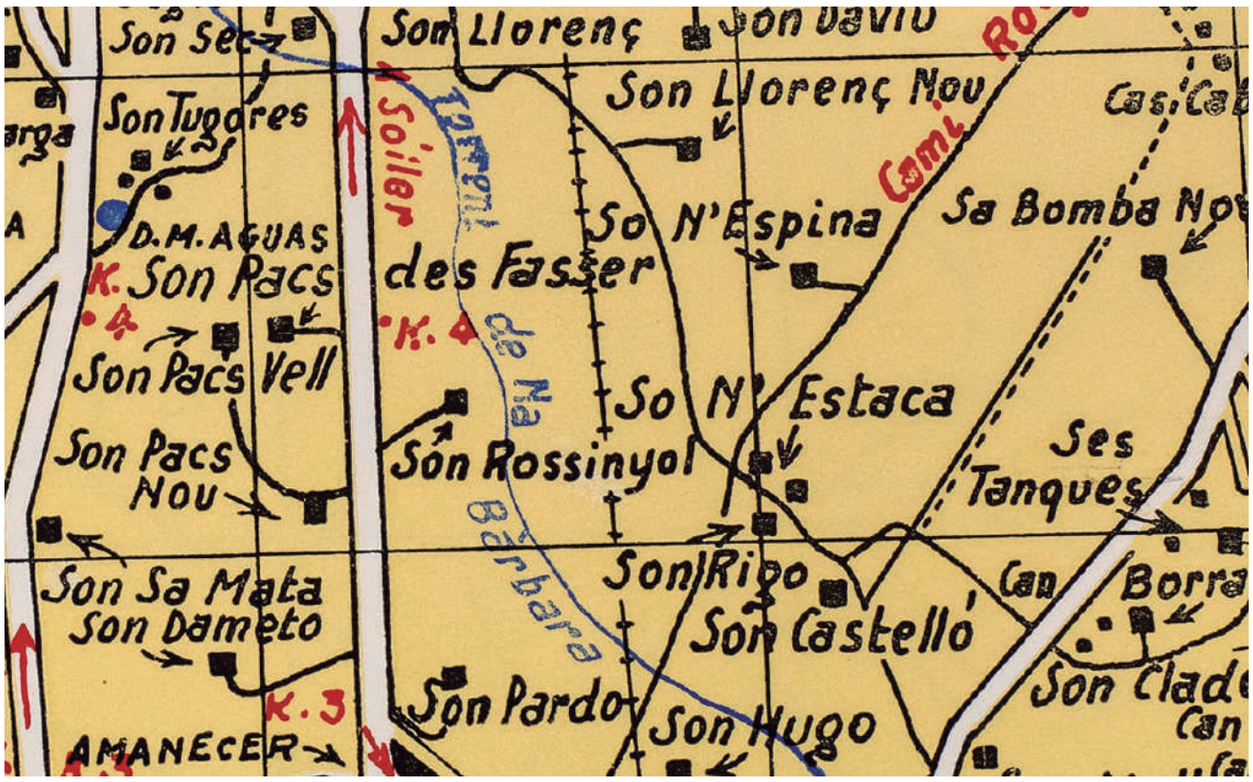
Sembla que algunes propietats rústiques de Palma nasqueren o es desenvoluparen a partir d'antigues alqueries musulmanes, com així ho testimonien alguns topònims que ha conservat la documentació. És el cas, per exemple, de Can Granada (Hanino o Hamior), l'Aranjassa (Alenjassa o Alienjassa Zoboach), Son Bibiloni (Afata), Son Gual de Pocafarina (Ulaxamen), Son Pont de la Terra (Alfaquim o Alhaquim) o Son Sureda (Albusadech i Algost). Desconeixem si eren explotacions agrícoles o si constituïen nuclis de població. Se situaven a l'anomenat *al-ahwaz*, l'antic districte dels ravals que enrevoltava la Madina Mayurqa.

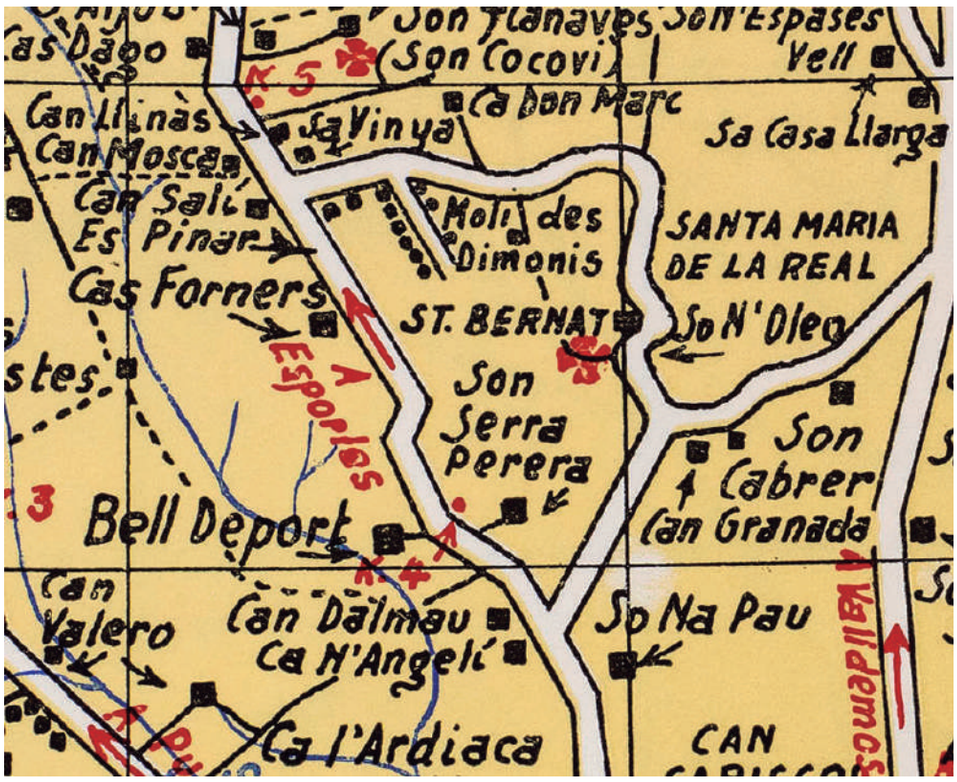
Tanmateix, l'arribada a Mallorca del rei Jaume I suposà una ruptura amb l'estructura anterior i s'imposà, de mica en mica, el concepte de ***possessió***. Els rafals —com a denominació— encara pervisqueren, però buits del significat que degueren tenir durant la dominació àrab. A més a més, amb el pas del temps, la paraula 'rafal' fou progressivament substituïda pel mot castellà ***predio***, del llatí ***praedium***. Tant els rafals com les alqueries han perviscut únicament fossilitzats en els topònims. Un exemple paradigmàtic de Palma és el Rafal Vell.

El terme de la ciutat era un territori molt fragmentat ja des dels inicis de la dominació catalana, la qual cosa explica la ràpida pèrdua de les antigues denominacions àrabs d'alqueries i rafals. Aquestes propietats de major o menor superfície convivien amb importants latifundis d'extensió considerable, concentrats sobretot a les zones limítrofs amb municipis veïnats, com ara Son Sunyer, Son Santjoan, Xorrigo, Son Ametler, Son Fuster, Son Vida i Son Quint, entre d'altres.

Que el terme de Palma estava molt fragmentat queda palès als estims o cadastres de 1578 i 1685, que inventarien respectivament unes 600 i 700 propietats, entre horts, peces de terra, rafals, possessions i molins. I això sense comptar Establiments, que aleshores pertanyia encara a Esporles.

Detall del Mapa general de Mallorca de J. Mascaró Pasarius, 1958.

Son Flanaves
Son Espases
Vell
Son Cocovi
Ca Don Marc
Sa Casa Llarga
Can Llinàs
Can Moscas
Sa Vinya
Can Salí
Es Pinar
Molí des Dimonis
SANTA MARIA DE LA REAL
Cas Forners
ST. BERNAT
So N'Oleo
Espoplos
Son Serra Perera
Son Cabrer
Can Granada
Bell Deport
Can Valero
Can Dalmau
Ca N'Angelí
So Na Pau
Ca l'Ardiaca
CAN
Vall d'emos

Fou en aquells anys quan la noblesa palmesana es consolidà com a important grup terratinent. L'acumulació massiva de béns immobles per part d'algunes famílies s'aconseguí mitjançant una calculada estratègia de vincles matrimonials. Endemés, la figura del fideïcomís assegurava que l'heretat romangués dins la mateixa família durant generacions.

Tanmateix, la dificultat per a fer rendibles les explotacions, per un cantó, i les enormes despeses a què estava obligat l'hereu fideïcomissari —pagament de llegítimes i llegats—, per l'altre, dugueren algunes famílies nobles a contreure importants deutes que només podien esser eixugats amb crèdit líquid. De vegades, s'intentava fer-hi front mitjançant la cessió a favor del creditor de l'explotació directa de les terres, però sovint fou necessari desfer-se de part del patrimoni per a obtenir liquiditat. Això fou possible gràcies a la supressió de la figura del fideïcomís en el segle XIX, ja que fins aleshores només es podien alienar els anomenats béns lliures, és a dir, aquells que havia adquirit directament l'hereu fideïcomissari.

Paral·lelament, emergí una nova classe social: la burgesia mallorquina, que sabé treure profit de la revolució industrial i fer negoci a terres tan llunyanes com Cuba o Puerto Rico. Invertiren part dels seus guanys en l'adquisició de béns immobles. Un exemple paradigmàtic és Vicente Juan Rosselló —fundador d'un imperi tèxtil a la segona meitat del segle XIX—, els hereus del qual compraren desenes de propietats a Palma: Son Puigdorfila, Son Muntaner, Son Moix Blanc, Son Puig, Son Putxet, Son Cigala, el Salt del Ca, Son Salvà, Cal Senyor Lluc, etc.

Entre el final del segle XIX i el començament del XX, el terme de Palma experimentà un important procés de parcel·lació. Primerament, s'urbanitzaren les propietats situades més a prop del perímetre que marcaven les antigues murades, donant lloc a les barriades de l'Eixample. Anteriorment, s'havien establit de forma aïllada algunes finques, que foren l'embrió d'antics barris o llogarets extramurs, com Santa Caterina, els Hostalets, la Vileta o Gènova. La Guerra Civil i la immediata postguerra aturaren en sec el desenvolupament de la ciutat.

A la dècada de 1960, amb el ***boom*** del turisme, assistírem a la parcel·lació massiva de finques per tal de donar cabuda a la mà d'obra procedent de la Península i als nous habitants que volien construir a Mallorca la seva segona residència.

Aquest procés d'expansió urbanística, que s'ha perllongat fins als nostres dies, ha tengut conseqüències nefastes per al patrimoni. Escarrufa just de pensar en la quantitat de cases de possessió que Palma ha perdut per sempre: el Salt del Ca, l'Aigua Dolça, Son Sabater, Son Catlaret, el Corb Marí, Son Vallori, Son Tous, Son Palerm, Can Vell, Son Ferrer, Son Coll, Son Dureta, la Teulera, Son Moix Blanc, Son Moix Negre, Son Valentí, Son Santiscle, Ca Dona Aina, Son Massanet, Son Dameto, Son Sametes, Son Oliva, l'Olivera, Son Castelló, Son Rigo, Son Malferit, Son Neo i un llarguíssim etcètera.

Una altra conseqüència ha estat l'abandonament de moltes propietats, sovint ocupades il·legalment per persones que acceleren la seva degradació.

Afortunadament, es conserven unes poques finques amb una certa dignitat, tot i que buides del seu sentit originari, tant pel que fa a l'interior de les cases com l'ús que se'n dóna: Sarrià, Bunyolí, el Canyar, Son Batle, Son Berga, Son Berga Nou i Son Pisà en són alguns exemples.

Sembla evident que els temps actuals són incompatibles amb les possessions com a explotacions agropecuàries, sobretot a la capital. Però el creixement urbanístic s'ha de fer amb seny, compaginant el necessari desenvolupament amb la conservació del patrimoni. És necessari que s'aprovi la revisió del catàleg de protecció d'edificis realitzada entre 2010-11 i que, inexplicablement, roman amagada a qualque calaix de l'Ajuntament —aviat serà necessari fer una revisió de la revisió per obsolescència. S'han de signar convenis de col·laboració amb la propietat privada per a rehabilitar patrimoni singular. S'ha d'esser valent des de l'Administració i sancionar aquells propietaris que no fan bé les coses i arribar, si cal, a l'expropiació per negligència. No ens podem permetre el luxe de perdre més patrimoni, de perdre la nostra identitat, de no tenir referents tangibles per a conèixer el perquè dels topònims dels nostres barris. Quin futur ens espera si desconeixem el passat?

Palma, construeix la ciutat dels patis

Palau Solleric. JG.

ES PODRIA IMAGINAR QUE LA TASCA DE construir la gran muralla durant els segles XVI, XVII i XVIII, ja era suficient per no fer res més. Idò no, la ciutat en aquest període va fer moltes més coses, entre les que figura en un lloc rellevant, la profunda transformació de prop de dos-cents casals de ciutat. El plànol anònim de 1647 mostra una ciutat molt formada i estructurada des del punt de vista urbanístic, amb la Riera ja fora Ciutat: és l'urbs de l'època moderna.

El segle XVII va ser en general un segle agitat –a Ciutat i a tota l'illa–, ja que a més del fet que continuaren les repressions contra els jueus se succeïren ferotges lluites de clans nobiliaris entre si per qüestions d'honor i poder: un dels més coneguts fou l'anomenat de Canamunt i Canavall. Al mateix temps, la debilitat del poder institucional i les fams endèmiques provocaren l'aparició d'un fenomen molt cruent, el bandolerisme, que donarà lloc durant tot el segle a una situació de molta inseguretat.

Durant la major part d'aquests segles, Palma era l'únic centre urbà de Mallorca, amb una població que oscil·lava entre els 20.000 i les 30.000 persones. La seva vida econòmica estava concentrada en activitats mercantils (exportació i importació de productes agrícoles), manufactures (també per l'exportació) i comercials (pel mercat interior). Una part de la població treballava en els horts i a les nombroses possessions que envoltaven la ciutat i que en el segle XX, com hem vist a la pàgina anterior, anirien morint a poc a poc, afectades primer per la crisi agrícola i, més tard, pel procés urbanitzador i especulador que impulsava l'economia turística.

En aquest període es van reformar molts d'edificis religiosos i se n'aixecaren altres de bell nou. També, edificis civils del gòtic s'ampliaren i reformaren segons nous estils arquitectònics, majoritàriament seguint models renaixentistes o barrocs.

Cal parlar de la seu de la Inquisició, anomenada la "casa negra" i situada a l'actual Plaça Major, i que fou centre d'una nova onada de repressió contra els jueus conversos de ciutat, anomenats "xuetes". Entre 1676 i 1691 foren condemnats 86 persones de les quals 36 foren executades, tres d'elles cremades vi-

ves a l'actual plaça Gomila. El tribunal de la Inquisició desaparegué definitivament amb la Constitució de Cádiz (1812), però l'edifici de Palma, símbol de tanta injustícia i dolor, no fou demolit fins a l'any 1823 per iniciativa municipal.

Els edificis civils construïts en aquella època, i molt coneguts avui perquè encara tenen un us públic institucional, són els de la Misericòrdia, l'Ajuntament i el Consolat de Mar, seu actual del Govern Balear.

Durant aquests segles, molts de casals foren reformats: varen ser ampliats a partir de l'adquisició de cases annexes i, enriquits amb elements arquitectònics com blasons, balcons, volades de fusta tallada, arcs i naies, galeries, escales monumentals i patis d'entrada de gran envergadura i prestància. Recordem que la casa era el símbol de l'estatus social del propietari i la família, d'aquí la importància de la seva imatge interior i exterior. Les anomenades "cases majors" estaven vinculades per la figura jurídica del fideïcomís que assegurava que el patrimoni familiar romangués en mans de l'hereu i no és disperses, per tal cosa i d'entre altres raons, es crearen grans patrimonis de terres i béns sumptuaris: un casal "ben vestit" era emblemàtic, la mostra i mirall de tots els èxits socials, polítics i econòmics assolit pel propietari.

La importància del comerç marítim a Ciutat –com n'era testimoni el gran edifici del segle XV que era la Llotja– va anar creixent en els segles següents –el Consolat de la Mar és un bon exemple–. Al mateix temps, també com a mostra d'aquesta prosperitat mercantil, els casals de la noblesa i els del gran mercaders competien amb les reformes i el luxe dels aixovars interiors.

Com deien, els grans casals de Ciutat foren construïts per la noblesa, però també molts d'ells foren de mercaders, juristes, càrrecs eclesiàstics o menestrals rics. Al llarg dels segles, tots es varen anar ampliant i reformant els patis d'entrada, de molts estils diferents, donant-li la varietat actual que els fa tan admirats.

El pati es un espai arquitectònic fonamental de la casa que es remunta a l'època romana i que evolucionà a través dels segles, tant per les necessitats de cada època, com per adaptar-hi les característiques pròpies dels diferents països de la conca mediterrània.

Una diversitat d'estàncies revoltava el pati que tenia una finalitat ben definida: tenia un ús no tan sols arquitectònic sinó domèstic i social i que de primer cop de vista mostràs la qualitat social del propietari. A dalt transcorria l'àmbit privat i familiar i a baix espais de feina i magatzems: estables, carboneres i llenyeres, bodegues, botigues d'oli i de gra. També, en planta baixa ei trobem els estudis, uns espais molt característics d'aquests casals que tenien funcions polivalents.

Una de les cases més representatives de la profitosa síntesi de l'arquitectura gòtica, amb transformacions renaixentistes i barroques es Can Olesa. Aquest casal –que és una de les edificacions més notables del patrimoni edilici de Ciutat– ha passat "de puntetes" recentment a mans privades, quan podria haver estat comprada –pel dret de retracte– per les administracions publiques, com s'ha fet en altres casos.

Pati de Can Olesa. JG.

Oli. Anònim (s. XVII). Ajuntament de Palma.

Palma ciutat conventual

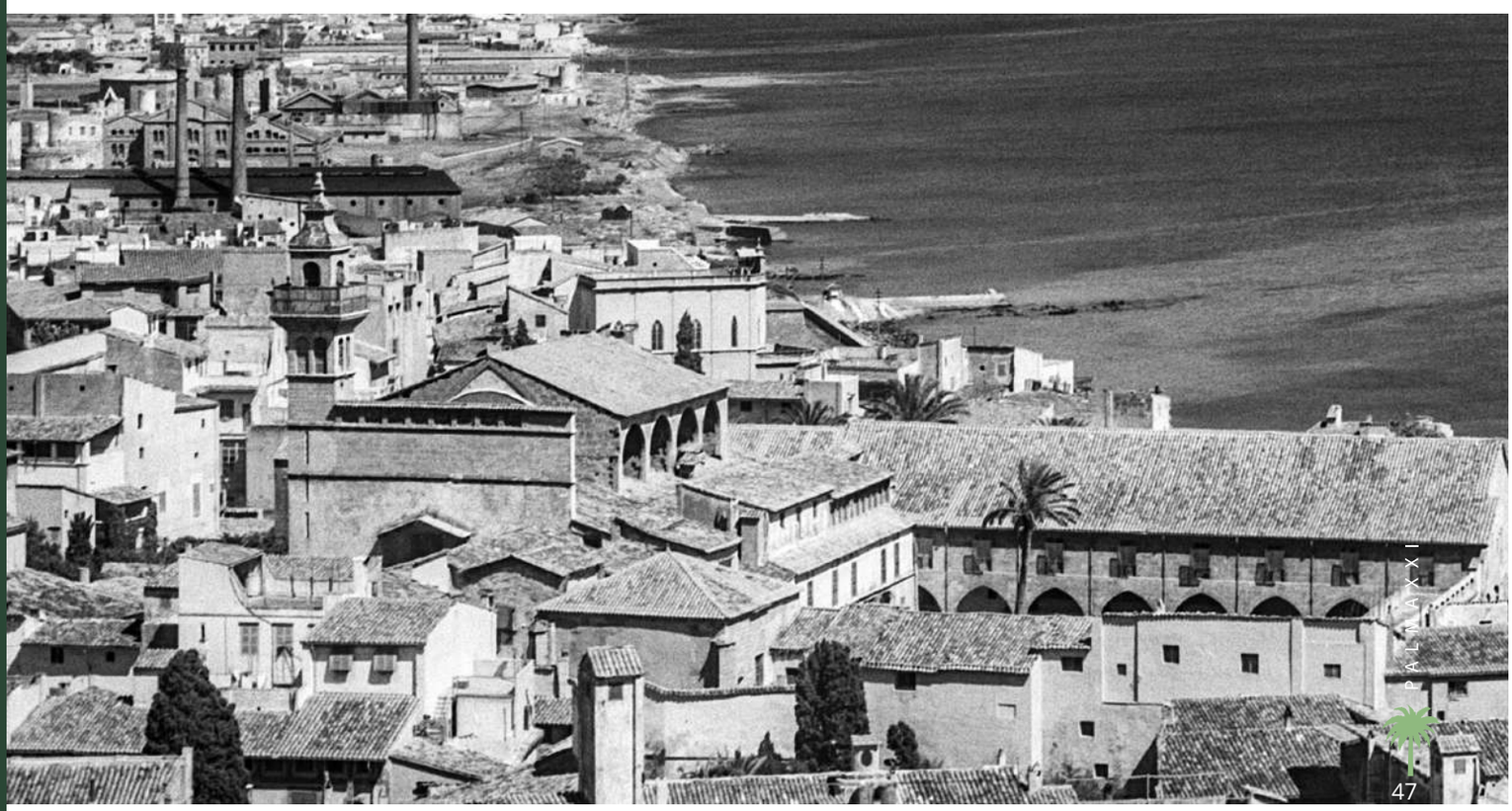

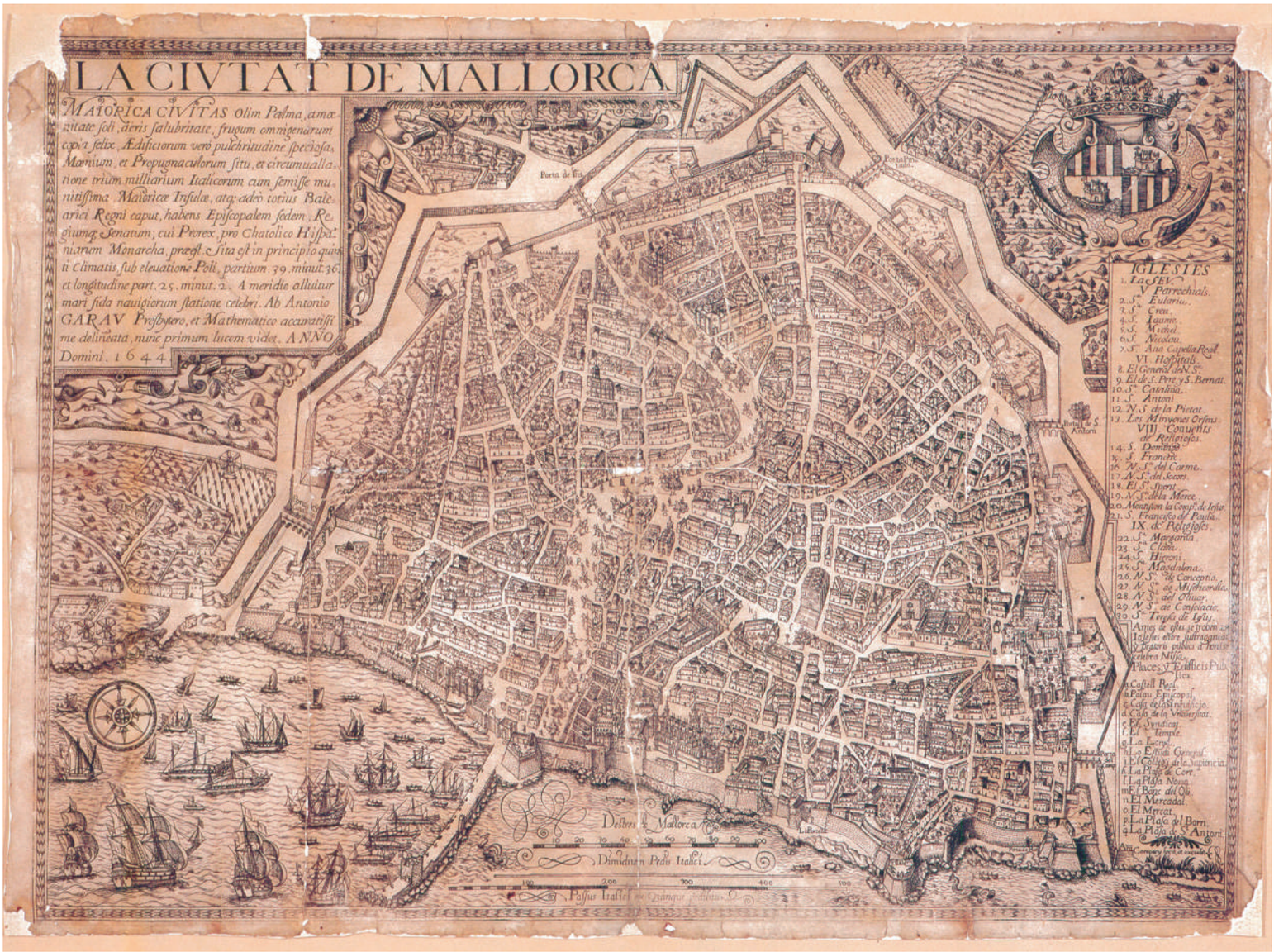
DÈIEM A LA PÀGINA ANTERIOR QUE LA construcció i la reforma d'edificis religiosos va ser molt important des de la conquesta de Mallorca (1229) fins a pràcticament el segle XIX. Ja en el segle XIV es consolidaren alguns dels monestirs més monumentals com Santa Clara, Santa Margalida, Sant Francesc i Sant Domingo, aquest darrer desaparegut del tot. A l'època moderna se'n reformaren alguns i s'aixecaren de nova planta d'altres: Santa Magdalena, Santa Elisabet d'Hongria (Jerònimes), La Concepció, Santa Teresa de Jesús, Caputxines, Santa Catalina de Sena tots aquests de clausura femenina. Pel que fa als ordes masculins podem destacar els Caputxins (només queda l'església), els Socors dels pares agustins, el col·legi de Monti-Sion o la Casa de la Missió entre d'altres. Hem de dir que en aquest darrer bloc s'hi concentra el major nombre d'esglésies barroques de Palma i llurs continguts artístics.

Els ordes que practicaven la clausura, tant femenins com masculins, el seu principal objectiu era dur una vida austera consagrada a Déu i a l'oració, per això s'aïllaven del món exterior i que aquesta actitud es feia des de la vocació i renúncia pròpies. Tots els grans fundadors i fundadores d'ordes monàstics així ho tenen reflectit a les seves regles. Amb el pas del temps es relaxaren els costums i per poder dur a terme obres costoses en la construcció dels monestirs i el seu abillament va fer que les comunitats entrassin en contacte amb els estaments de poder, començant per les Cases Reials, la noblesa, els mercaders o els jerarques de la mateixa Església Catòlica.

La vida interior dels convents era per descomptat una vida tranquil·la però que tenia els seus problemes interns de govern i de convivència com totes les institucions humanes. Les monges de clausura es dedicaven i s'especialitzaven a diversos oficis que els hi rentaven uns ingressos dels quals sempre estaven necessitades, sobretot aquelles comunitats que tenien una economia més precària. En el cas de les caputxines hi havia els nomenats "hermanos limosneros" que anaven a captar en nom del convent on el vot de pobresa es duia fins a l'extrem que les monges en ingressar no tenien obligació d'aportar cap dot. Per altra banda, una activitat molt pròpia dels convents femenins va ser l'elaboració i venda de dolços que eren molt apreciats per la ciutadania. Les monges, en moltes de les seves necessitats eren

Vista del convent de Sta Clara. Jaume Escalas. c 1928.

Antoni Garau. La Ciutat de Mallorca (1644).

autosuficients, ja que tenien un hort bastant gran que els hi donava fruites i verdures, així com animals domèstics i, més en concret, gallines per a la producció d'ous. També solien engreixar un parell de porcs donat per qualque benefactor, la qual cosa explica el perquè s'han conservat solls en alguns convents. En qualsevol cas, les monges duien una dieta molt austera i el consum de carn era mínim.

Si deixam de banda les esglésies, la creació d'altres espais monumentals queda reservada als claustres i, en alguns casos, a les sales capitulars. Destaquem, doncs, la sala capitular de Santa Clara o el claustre de Sant Francesc, vertaderes joies de l'arquitectura gòtica. Claustres representatius del segle XVI són els de Santa Magdalena i la Concepció a Palma, també l'antic cistercenc de la Real acabat en el segle XVII. Exemples representatius de l'època barroca són els de Santa Teresa de Jesús i el del col·legi de Monti-Sión, també d'altres vinculats a institucions religioses com La Sapiència i l'antic hospital de Sant Antoni Abat.

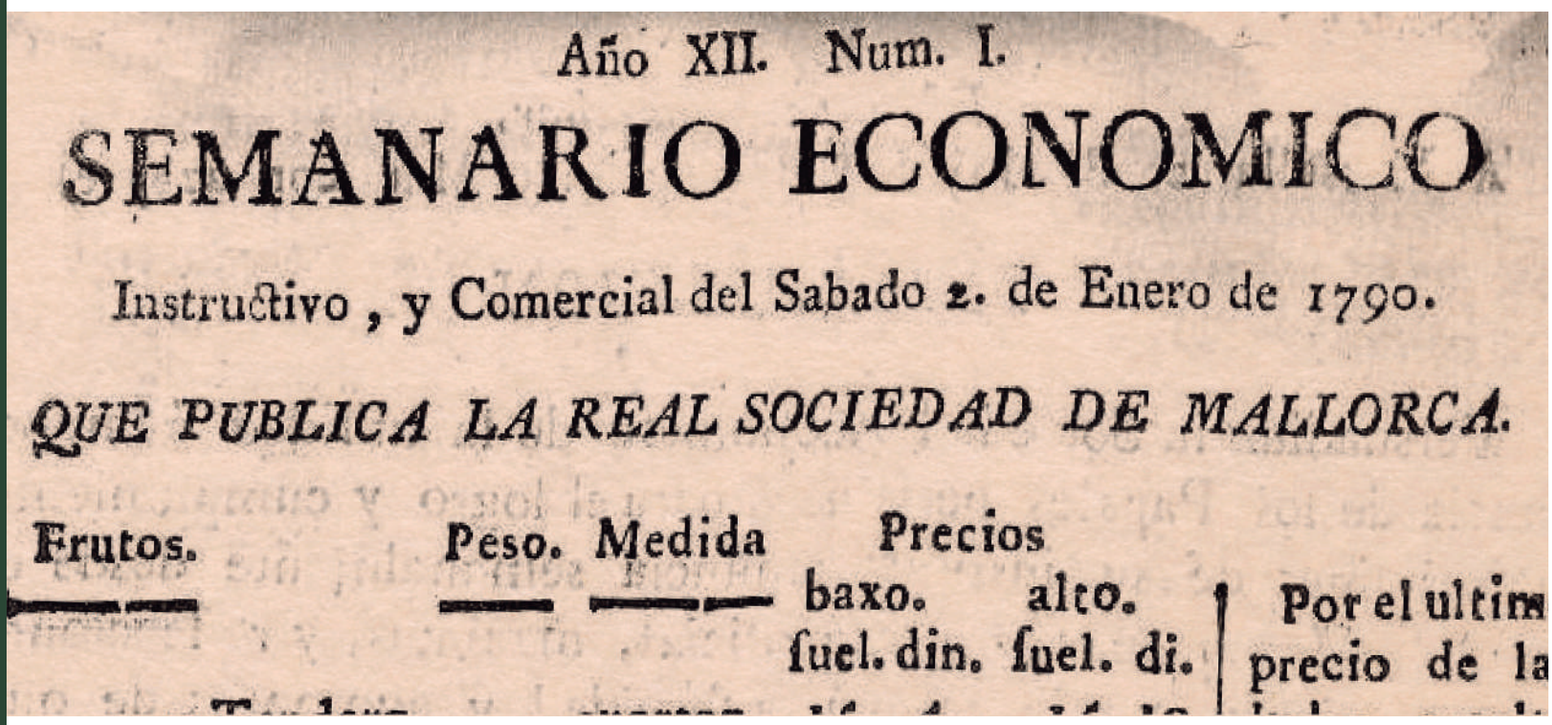
Les dependències monacals són en general d'una austeritat absoluta, especialment les cel·les. Altra cosa són els altars interiors, la sala capitular, el refectori, les sagristies, etc. que poden estar enriquits amb obres d'art, peces d'argenteria, petits retaules, mobiliari sumptuós destinat al culte, etc. Tot depèn dels bons benefactors que hagi pogut tenir cada convent, sobretot quan hi entraven religioses pertanyents a alts estaments, per exemple, la noblesa. En el cas de Mallorca priva més, però, l'austeritat si comparam els nostres monestirs amb alguns famosos de Madrid, Castella o Andalusia.

Dedicar una pàgina als convents de ciutat es justifica no únicament per la importància històrica i social que tengueren en el passat, sinó per la seva importància actual no tan sols com edificis monumentals sinó també per la varietat i riquesa dels patrimonis que contenen: pintura, escultura, argenteria, brodat artístic, ceràmica, mobiliari, materials etnogràfics, arxius documentals, etc.

Malauradament la majoria estan amenaçats de mort a causa de molts factors, com ha passat recentment amb el convent de les jerònimes. Un tancament que ha estat mot polèmic per la forma en què s'ha fet i perquè no esta clara la seva finalitat. Com s'ha vist en aquest cas, les dificultats econòmiques i vocacionals, així com nous interessos econòmics sobre aquests magnífics edificis, poden acabar amb aquestes institucions i perdre el seu patrimoni.

Un dels exemples del fet que la col·laboració pública, privada i l'interès ciutadà poden mantenir i millorar aquests institucions i donar-lis un altre paper és la feina que s'ha fet des de fa més de vint anys en el convent de ses Caputxines (avui de Franciscanes) que ha pogut rescatar de l'oblit un dels patrimonis etnològics més importants de Mallorca.

Palma canvia el sistema de govern

Año XII. Num. I.

SEMANARIO ECONOMICO

Instructivo, y Comercial del Sabado 2. de Enero de 1790.

QUE PUBLICA LA REAL SOCIEDAD DE MALLORCA.

Frutos.	Peso.	Medida	Precios baxo.	Precios alto.	Por el ultim
			fuel. din.	fuel. di.	precio de la

D'ENÇÀ QUE AMB LA CONQUESTA ES VA instituir un sistema municipal de govern de la Ciutat de Mallorca –que en un principi constituí un únic municipi que abastava tota l'illa –la vida política es va veure marcada per les tensions entre els interessos generals de la monarquia i els del Regne de Mallorca, els dels habitants de la Ciutat front als de la Part Forana, i els dels diferents estaments socials del regne. En diferents moments històrics aquestes diferències varen esclatar amb violència, desbordant el marc institucional.

Per una part el Rei intervenia en la preselecció dels jurats – els magistrats rectors de la Ciutat i de tota l'illa– de manera que podia controlar les oligarquies locals per tal de limitar les seves possibles accions contràries als interessos reials. Per una altra part, els bàndols locals enfrontats feien tot el possible perquè els seus adherits fossin els elegits. Des de mitjans segle XV, una vegada seleccionades les persones que podien ser jurats, i insaculats els seus noms dins el corresponent sac, un nin de 7 anys treia els noms que per atzar ocuparien el càrrec durant un any.

Aquesta batalla política habitual per a la gestió de Palma, va passar a un escenari completament diferent quan els Borbons consolidaren els seus drets successoris després d'una guerra internacional per la successió del Rei d'Espanya Carles II. La guerra internacional va passar a ser una guerra civil en que s'enfrontaren els partidaris dels Borbons i els dels Àustries. Durant la guerra, els primers varen triomfar a la Corona de Castella, mentre que els segons ocuparen el poder en els regnes de la Corona d'Aragó.

Una vegada acabada la guerra, les disposicions dictades pel victoriós Rei d'Espanya –Felip V– entre 1711 i 1716, aboliren l'antiga organització constitucional de cada un dels regnes que integraven la corona d'Aragó, i establiren a Mallorca una nova organització política, més propera al model castellà, amb elements d'inspiració francesa i altres d'originals.

El Decret de Nova Planta va deixar el govern de Mallorca en mans del "Real Acuerdo", un òrgan integrat per juristes i presidit pel Capità General. Tot i que el Decret propiciava un govern de togats, l'autoritat mi-

litar va aconseguir imposar-se sobre aquests. El Gran i General Consell va ser abolit el 1718, desapareixent amb ell tota representació de caràcter insular. El regne de Mallorca, encara que va conservar el seu títol, passà a ser una província de la Monarquia.

Quant al règim local, es va imposar la figura castellana del Corregidor –màxima autoritat municipal– que va recaure en Diego Navarro per primera vegada el 1718. També els regidors eren designats pel Rei, amb caràcter vitalici, entre persones del braç noble. Així, el 1718 l'Ajuntament de Palma va quedar format per 20 regidors –16 cavallers i 4 ciutadans militars– i les seves competències quedaren limitades a l'administració de la Ciutat i el seu terme. Mercaders i menestrals perderen la seva participació en el govern municipal.

Des d'aquell moment, amb petites variacions fins als nous ajuntaments sorgits de la Constitució de Cadis de 1812, Mallorca va estar regida políticament per un poder absolutista i centralitzat a la Cort, representat a l'illa per autoritats de designació reial.

La Guerra de Successió deixarà una ferida entre les famílies nobles de Ciutat que donaren suport als Borbons, anomenats ***"botifleurs"*** per l'escut heràldic dels Borbons, i els defensors dels Àustries, anomenats ***"maulets"***, que pejorativament anomenaran als seus adversaris "botifarres". La ferida serà tancada amb el pacte que fan les famílies més prominents dels dos bàndols, anomenades des de llavors de les Nous Cases. Curiosament l'apel·latiu "botifarra" es va anar generalitzant a tots els descendents de l'estament noble i avui encara perviu.

Durant el segle XVIII les idees absolutistes aniran deixant pas a les Il·lustrades. L'home començarà a ser mesura de totes les coses. Amb la Il·lustració la Ciència s'obrirà pas i la Religió anirà deixant el seu paper preponderant.

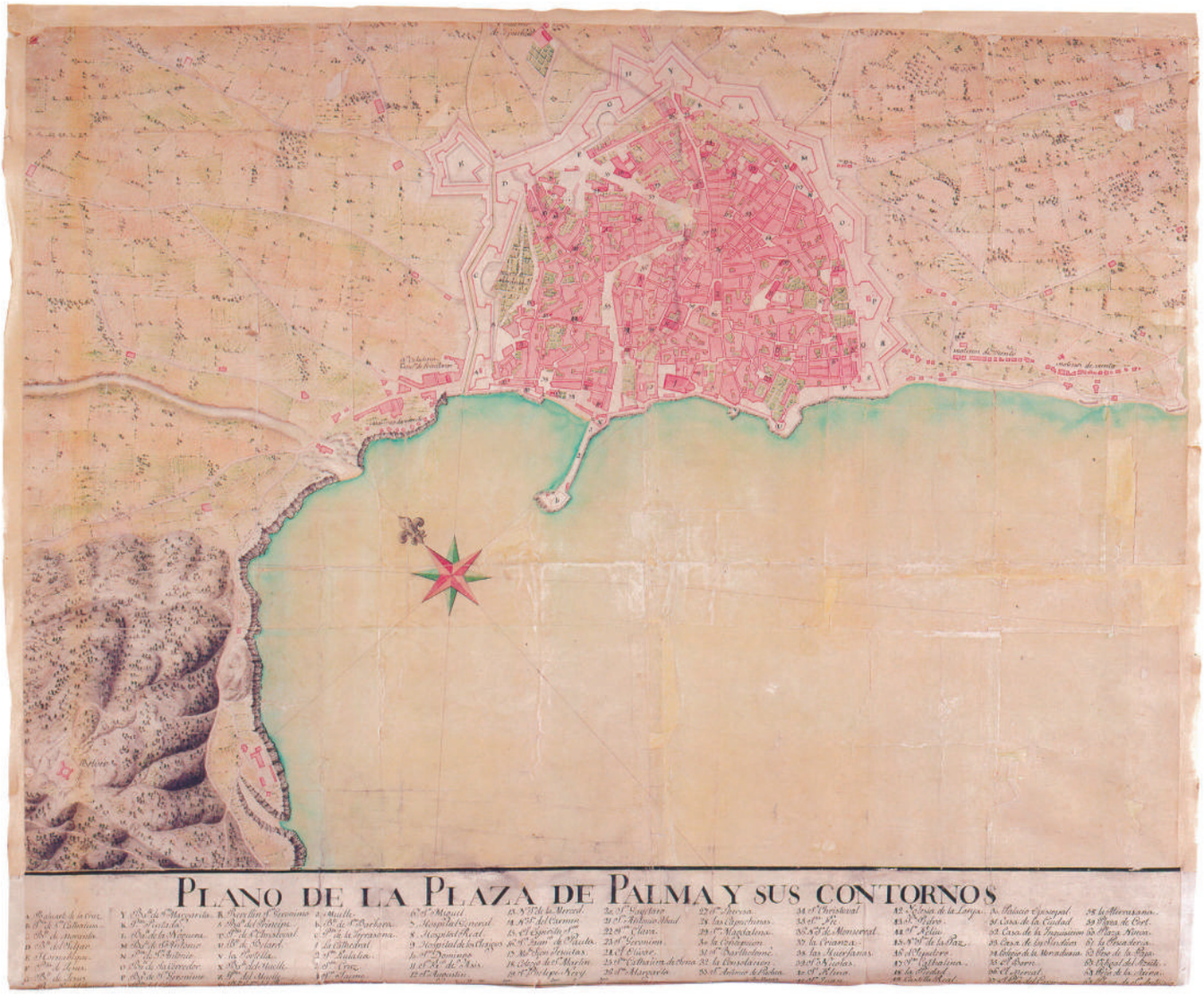
Les tensions socials i econòmiques foren molt rellevants durant tot el segle, per diferències ideològiques, religioses i econòmiques. Així i tot, la Il·lustració va tenir els seus seguidors que organitzaven tertúlies per debatre les noves idees i per establir propostes i accions innovadores. Una de les més conegudes a Ciutat fou la de Bonaventura Serra, situada a ca seva, ara més coneguda per Can Serra, una de les més interessants de Ciutat, salvada de la runa amb els diners de la primera ecotaxa i encara esperant rehabilitació.

Fruit d'aquest moviment renovador, ja a finals de segle a 1778, es crearà la Reial Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País (RSEMAP). Era una societat que replicava altres iniciatives similars arreu d'Espanya impulsada pel Rei Carles III, capdavanteres de la modernització científica i tècnica i la creació de projectes innovadors. Aglutinava l'elit social amb una mescla del món nobiliari i el professional. El seu primer director va ser Llorenç Despuig i va tenir una llarga història fins a principis del segle XX, però amb diferents etapes més o manco productives.

La RSEMAP va impulsar preferentment les grans infraestructures de l'energia i el ferrocarril, encara que també va protagonitzar moltes iniciatives culturals i recreatives, impulsades i executades per empresaris que arriscaven el seu patrimoni i per enginyers i arquitectes que li donaven una empenta tecnològica. Pel que fa a la llengua l'objectiu de la SEMAP era castellanitzar el país seguint la política borbònica.

Els motius i les rivalitats i enemistats generades en la guerra de successió i la guerra intel·lectual de tot el segle XVIII es traslladaran –en certa manera– als partits polítics del segle XIX i aniran apagant-se o reviscolant segons les circumstàncies de la història de la Ciutat, com veurem més endavant.

Per un altre costat, no serà fins ben entrat el segle XX, en temps de la segona república, quan s'establirà el sufragi universal a les eleccions municipals, que serviran per escollir el Batle d'una manera democràtica, semblant a l'actual. Però haurem d'esperar fins a 1979 per establir el govern municipal elegit segons els canons europeus de la democràcia.

Anònim. Publicat a Palma a través de la cartografía (1596-1902) de Juan Tous Meliá.

El segle XIX inicia el procés modernitzador de la ciutat

PALMA COMENÇA EL SEGLE XIX DECIDIDA a entrar en el procés modernitzador que afectarà a tots els ordres de la vida, impulsat per la Industrialització i la Il·lustració. Aquesta dinàmica afecta a Europa i més tard a Espanya, reforçada per la Revolució Francesa de 1789.

La guerra política entre els partidaris de la Revolució Francesa que pugnen per una constitució democràtica s'enfrontaran primer amb els absolutistes que volen mantenir la monarquia absolutista i després als conservadors, partidaris d'una constitució monàrquica amb restriccions democràtiques, al que s'ha anomenat Despotisme Il·lustrat que arribarà més tard a Espanya.

A principis de segle, Palma acollirà al Castell de Bellver a un destacat il·lustrat de la política espanyola, víctima de la reacció de les forces absolutistes: Gaspar M. de Jovellanos. La seva estança a Palma es prolongarà més de sis anys i deixarà un grapat d'interessants reflexions que es poden veure de primera mà a l'exposició que hi ha al mateix castell.

Palma serà víctima també dels efectes col3laterals de la Guerra de la Independència o Guerra del Francès, que afectà tota Espanya des de 1802 fins al 1814. La confrontació contra les tropes napoleòniques i els seus defensors es va estendre per tota la península i va fer que moltes persones es refugiessin a Palma, ja que Balears quedà fora del conflicte.

Es creu que unes 40.000 persones es varen refugiar a Ciutat al llarg d'uns set anys, quantitat enorme de persones tenint en compte que la població de Palma en aquells temps no sobrepassava els 30.000 habitants. A part dels canvis importants a la vida quotidiana de la Ciutat, moltes finques urbanes varen haver d'aixecar nous pisos per poder acollir aquella multitud que s'acomodava com podia, en cases privades, en fondes, hostals improvisats, etc. La ciutat va créixer verticalment.

La Guerra de la Independència va impulsar un moviment nacionalista i progressista que desembocà el 1812 en la primera constitució democràtica d'Espanya -hereva de la francesa- constitució que provocà

Passeig del Born. Bartomeu Reus.

grans canvis en l'ordenament jurídic i també en la configuració del poder municipal. La lluita entre conservadors i liberals, entre tradicionalistes i progressistes durà tot el segle XIX i part del XX.

Amb la nova constitució espanyola, l'Ajuntament de Palma va iniciar la seva ruta cap a la democràcia plena, amb molts d'obstacles que s'aniran dirimint al llarg del segle XIX. L'antic règim municipal que arribava a tota l'illa, es va desglossar en el poder municipal d'altres pobles i el naixement de la Diputació Provincial de Balears, com òrgan de govern de tota Mallorca i també de les altres illes.

Òbviament es tracta d'un temps de gran dinamisme social i econòmic per part de sectors progressistes i democràtics, grups que tenien una gran capacitat de sociabilitat, com es pot constatar amb la xarxa de casinos, ateneus i cercles que es fundaren durant aquests anys, entre els quals hi excel·liren el **Círculo Mallorquín i l'Ateneu Balear**.

Les entitats de protecció mútua també varen emergir a mitjan del segle XIX. Entre elles es interessant remarcar **La Protección**, que va ser fundada per un important grup de xuetes. També va passar el mateix amb l'entitat associativa de caràcter cultural anomenada **Casino la Paz** en la que pràcticament tots els seus socis eren xuetes.

Aquestes manifestacions socials ens demostren que el grup de xuetes seguia tenint una vida social diferenciada però al mateix temps es mostra la seva voluntat d'exercir els drets i les reivindicacions socials en el mateix nivell d'igualtat dels altres grups.

Aquesta metamorfosi de la ciutat abans del canvi de règim progressista de 1868, anà acompanyada de la creació de serveis públics i d'espais de lleure. El 1857 començava el servei municipal de cotxes fúnebres; es bastí la plaça de toros (1858) i els cementeris a Gènova (1859 i la Vileta (1860); s'aixecà la important Casa de la Misericòrdia i es renovà el Teatre de la Princesa, fins a esdevenir el Teatre Principal que avui coneixem.

Al costat d'aquests centres culturals, d'oci o de beneficència sorgiren també un seguit de cafès i tavernes, cafès cantants i locals urbans que posen en evidencia l'existència d'una vida associativa i d'una vitalitat clara, sobretot un cop la ciutat comptà amb enllumenat públic i un servei de "serenos" estable.

El naixement de la banca i de les Caixes d'estalvi va ser a mitjan del segle XIX una activitat intensa, ja que Palma no va ser una ciutat aliena al negoci bancari, especialment quan es repatriaven capitals de Centreamèrica quan el problema de les colònies començà a fer-se evident.

Entenem la ciutat com un ésser viu, en moviment constant i en permanent estat de renovació. Allò que varia respecte al passat és el ritme, cada vegada més ràpid, i el perfil dels canvis.

Si un fa una mirada a la ciutat de Palma d'aquells anys, hi observa també novetats rellevants des del començament del XIX, amb la construcció del Jardí Botànic; l'enderrocament de la Casa de la Inquisició; la reforma de la Plaça de Santa Eulàlia, o el Born (1820) i el Passeig de la Rambla (1827), el que havia estat el cau de Sa Riera.

És interessant observar com el Passeig del Born, malgrat les seves reformes fins al seu estat actual, va ser pràcticament durant 200 anys el passeig ciutadà més emblemàtic. Fa molt poc hem vist la instal·lació de cafeteries enmig del passeig, acció que va desencadenar una multitud de debats inclús un referèndum municipal. Al nostre entendre, el Born ha perdut la seva personalitat i de retruc la ciutat també.

Les desamortitzacions entre 1836 i 1860 afectaren un conjunt important d'edificis religiosos i en definitiva a tota la ciutat que, per la seva importància, tractarem al capítol següent.

Des del 1812 que comença la nova vida municipal fins a la Primera República el 1873, Palma tendrà fins a 43 batlles, la majoria d'ells conservadors amb alguns de liberals. Entre els objectius dels consistoris liberals hi hem de destacar la normalització del cobrament d'impostos, la dissecació del Prat de Sant Jordi; l'empedrat i enllumenat dels carrers, la policia i l'ordre públic i el compliment de les normes econòmiques dels nous mercats, ja que els gremis deixen de controlar els mercats, aquests passen a ser espais municipals i públics.

Tanmateix, els mateixos sectors emprenedors i progressistes optaren per invertir en els barris extramurs. Un exemple conegut es la fàbrica de Can Ribes a la Soledat, que va arribar a tenir més de 400 empleats. La ciutat creix seguint les carreteres de Lluc-major, Manacor i Inca, amb fàbriques i barris obrers.

La ciutat creixia a un ritme lent, ja que en 1787 tenia uns 30.000 habitants, el 1838 uns 40.000 i a final de segle uns 63.000. En els nuclis de població més antics, com la Indioteria, Establiments i Son Sardina, se li afegien noves barriades residencials d'estiueig o semiurbanes, com la Vileta, Son Rapinya, Portopí, i sobretot al Terreno –amb cases d'estiueig burgeses-, o el Molinar –amb casetes d'estiueig populars.

El creixement del barri del Terreno fou primerament impulsat per la burgesia de Ciutat i més tard va ser "per moda" degut a la colònia estrangera, així i tot no comptà amb la voluntat majoritària dels propietaris d'abandonar els casals tradicionals de la ciutat antiga.

Santa Catalina va créixer entre 1868 i 1896 quan definitivament s'aprovà el pla d'eixample; ho féu acompanyada del Camp de'n Serralta (1871) i Son Espanyolet. Altres barriades més llunyanes com Sant Jordi, Coll d'En Rebassa i Gènova també cobraven força a finals del XIX.

La higiene pública de la ciutat esdevingué un dels principals objectius durant tot el segle XIX: projectes de construcció de barriades senceres destinades a les classes populars obreres, la canalització i la distribució de l'aigua i la creació d'altres serveis públics.

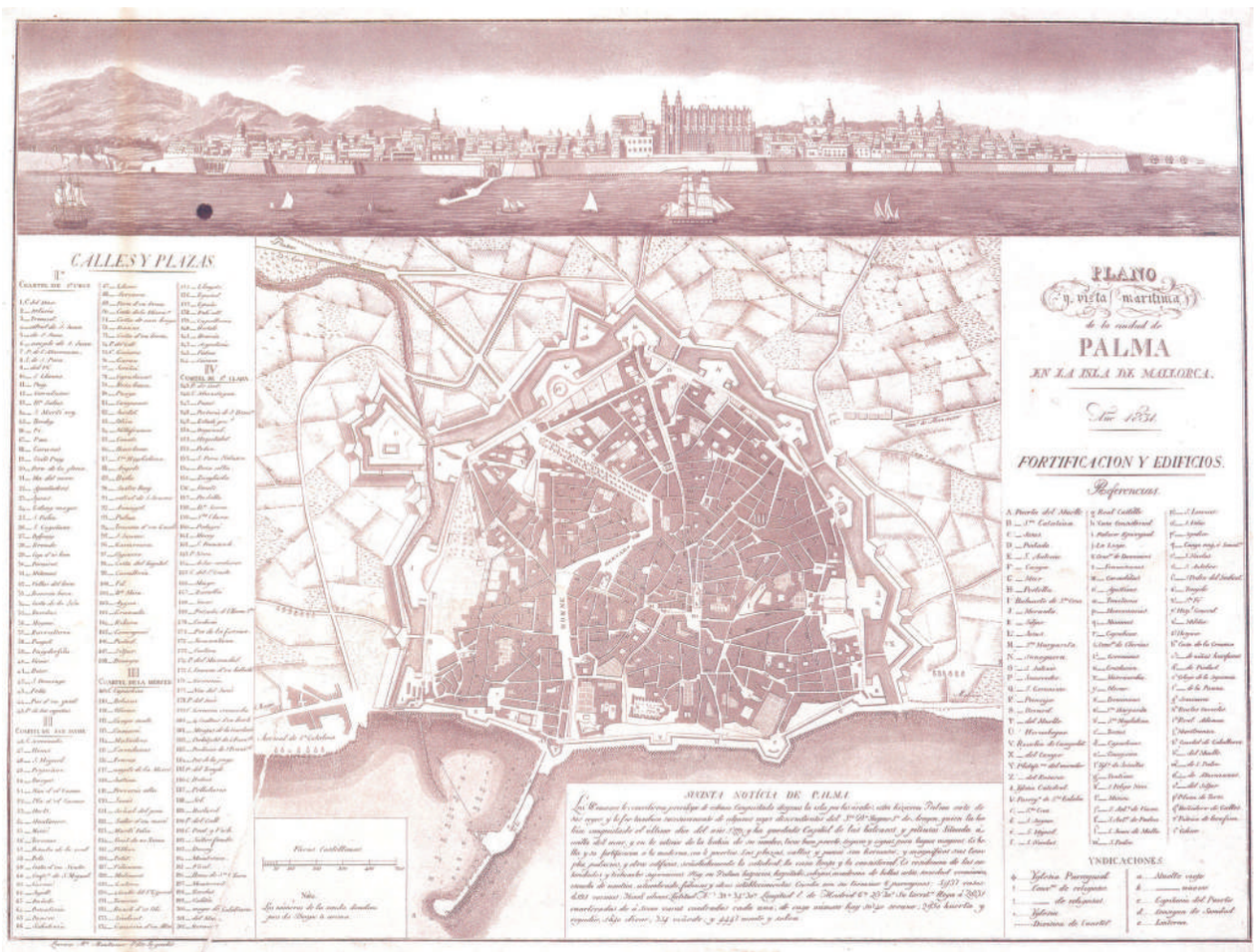
L'atenció sanitària i social varen sofrir importants transformacions en aquella època. En fer-se càrrec la Diputació de l'Hospital General en 1840 va millorar el seu funcionament i solidesa.

L'epidèmia de còlera de 1865, donà peu la primera crisi sanitària intensa que es donà a Mallorca. Moriren 8.200 persones. Havia deixat molt tocades les institucions públiques ja que els seus representants i sectors rellevants dels professionals liberals no havien estat a l'altura de les exigències del problema, excepte el batlle de Palma, Miquel Estade i Sabater.

També ho féu l'Hospici de la Misericòrdia que tenia una capacitat per més de 1.000 persones internes i que en 1882 havia acabat una transformació que havia durat molt temps i dotava la ciutat d'un servei més modern. Per últim, la Inclusa, la casa d'acollida per uns 200 nins orfes situada al carrer dels Oms, va anar millorant la seva situació financera, fins que entrat el segle XX es va crear la Llar de la Infància, al carrer General Riera.

Palma era encara una ciutat amb molts de dèficits. Amb barris i hostals amb índex de prostitució elevats; la zona portuària amb hostals pels viatgers, mariners i recepció del món portuari; amb manca d'infraestructures educatives i amb infraestructures penitenciàries deficients. Per agreujar més la situació algunes institucions educatives tradicionals desaparegueren o entraren en crisi: l'Institut Balear, la Criança, la Puresa, la Consolació, etc.

En els pròxims capítols parlarem de dos fets històrics del segle XIX que varen ser molt rellevants per la Ciutat. Un va ser l'impacte de les desamortitzacions que varen canviar molts edificis centenaris per obrir nous espais. Un altre va ser la revolució de 1868 que donà peu a la primera república i a canvis importants a Ciutat.

Plano y vista marítima de la ciudad de Palma en la isla de Mallorca. Anònim. c 1850.

La reforma liberal transforma Palma

Dibuix de J.B. Laurens de 1839 i publicat el 1840 a Montpellier en "Recuerdos de un viaje artístico a la isla de Mallorca". Observam la Seu des del jardí del desaparegut Convent de Santo Domingo. Es poden veure restes dels enderrocs en primer terme i, al fons, el mur que donava a la costa de la Seu. Proper al actual Parlament.

ALGUNES TRANSFORMACIONS IMPORTANTS en la morfologia de Palma durant el segle XIX foren els impactes de les desamortitzacions sobre la ciutat, sobretot la de Juan Alvárez Mendizábal –president del Consell de ministres- el 1836 i després la de Pascual Madoz, el 1855, ministre d'Hisenda del Govern Espanyol, en mans dels liberals.

"La desamortització va ser un llarg procés historicoeconòmic iniciat a l'estat espanyol a finals del segle XVIII per Manuel Godoy (1798) i tancat ja molt entrat el segle XX (16 de desembre del 1924), i va consistir a posar al mercat, mitjançant subhasta pública, les terres i béns no productius en poder de les anomenades "mans mortes" que no les conreaven (gairebé sempre l'Església catòlica o els ordes religiosos, que els havien acumulat com a habituals beneficiàries de donacions, testaments i abintestats), a fi d'augmentar la riquesa nacional i crear una burgesia i una classe mitjana de llauradors propietaris. A més, l'erari obtenia uns ingressos extraordinaris amb els quals es pretenien amortitzar els títols de deute públic. La desamortització es va convertir en la principal arma política amb la qual els liberals van modificar el règim de propietat de l'Antic Règim, per implantar el nou estat burgès durant la primera meitat del segle XIX" (1).

Això suposava un impuls fort a la liberalització de l'economia espanyola, encara massa fermada a l'antic règim. De pas es rebaixava el deute públic. Les desamortitzacions a Balears aportaren més de 100.000 reals a la Hisenda de l'Estat.

Aquesta mesura sense precedents va tenir un impacte molt important a Ciutat, ja que va afectar molts d'edificis religiosos -convents i monestirs- que passaren a tenir altres funcions o es crearen nous espais d'ús públic, com carrers i places.

A Mallorca les lleis desamortitzadores van redundar seriosament sobre el patrimoni eclesiàstic. Dels quaranta-tres convents que hi havia a Mallorca en 1836, trenta-tres van ser desamortitzats.

El Convent de Sant Francesc de Paula enderrocat el 1837 va donar pas a 1864 a l'actual Plaça de la Reina. El de Sant Felip Neri en 1854, juntament amb la demolició realitzada a 1823 de l'edifici de la Inquisició, donà lloc a la Plaça Major. Que més tard serà reformada pel Pla d'Urbanisme de Gabriel Alomar, el 1943, i que com molts d'altres espais del centre de Ciutat han patit una complicada història i han acabat formant part actualment dels itineraris turístics de Palma.

Altres transformacions importants foren la del Convent de Nostra Senyora del Carme que va donar pas al carrer de Sant Elies i altres, i més tard el quarter del Carme; el de Nostra Senyora de la Misericòrdia transformat més tard en el Banc d'Espanya. D'una part del Monestir de la Consolació sorgirà la posterior Plaça Quadrado a 1893. En el solar de l'antic monestir de Nostra Senyora de l'Olivar naixerà el futur mercat de l'Olivar, i de la urbanització de l'Hort de Sant Francesc, la plaça del mateix nom, a més d'alguns carrers del seu entorn i altres dependències institucionals.

Es conservaren la majoria d'esglésies però la resta dels convents passaren a ser espais lliures o a altres equipaments; els Caputxins a presó; els Trinitaris a l'hospici dels pobres, més tard residència i església de l'Oratori de Sant Felip Neri, i el de Sant Agustí al quarter d'Intendència.

Totes aquestes noves actuacions canviaren la fisonomia de Palma, una ciutat que, com la majoria de ciutats de la Corona d'Aragó, no tenien més que una plaça pública central que era, en el cas de Palma, la plaça de Santa Eulàlia, i en part la de Cort que estava ofegada per la illeta que en aquells temps estava enmig de la plaça i no fou enderrocada fins a l'any 1921. Ara a la Plaça de Cort hi ha un hotel i se n'està fent un altre. El turisme forma part ja de la nova plaça principal ciutadana.

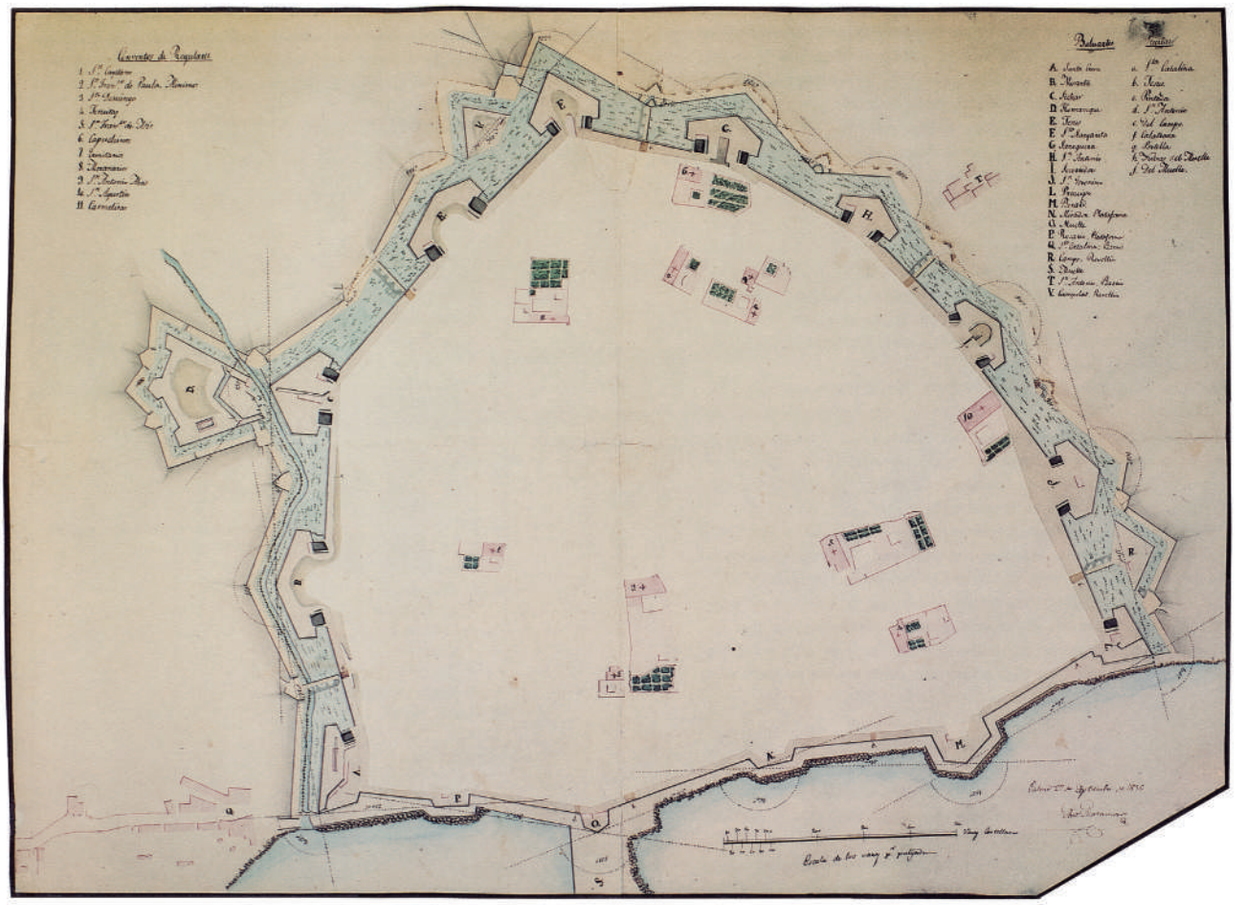
Tenint en compte que Palma contava en el temps de les desamortitzacions amb uns 36.000 habitants i unes 5.000 cases, l'impacte fou considerable. No tan sols en el sentit urbanístic, sinó també social i cultural: la societat palmesana va començar un trànsit cap a una altra realitat.

Les obres varen suposar que arquitectes, mestres d'obres, empreses i entitats financeres, moguessin un volum de negoci rellevant al voltant de la Ciutat. Una de les transformacions més importants va ser la de la illeta que ocupava el convent i l'església gòtica de Santo Domingo fundada el 1231, una de les obres d'art més importants de les Illes Balears. Entre 1831 i 1869, s'enderrocaren tots els edificis del convent i es creà el carrer del Conqueridor per intensificar la connexió entre la part baixa de la ciutat i la part alta.

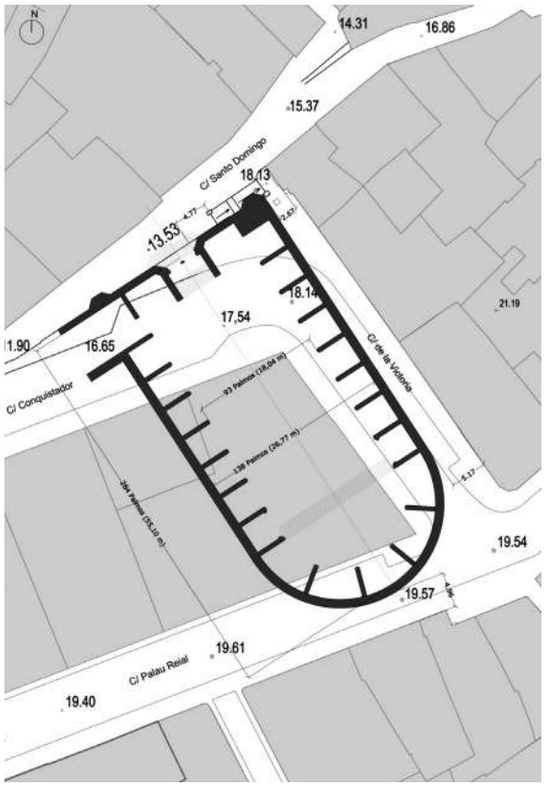
El conjunt conventual de Santo Domingo tenia una extensió de 1555 m2 i era una de les joies de l'arquitectura gòtica religiosa. A les seves runes l'historiador Josep M ª Quadrado dedicà un poema, que començava així:

Dó con soberbia altura
un templo daba sombra
Se estiende una llanura
Que el alma triste asombra
Yerma, montuosa y árida
Mancha de la ciudad.

Segurament va ser la demolició de Santo Domingo la que va aixecar més crítiques degut al patrimoni impressionant que es va perdre. La seva destrucció a més de possibilitar, com s'ha dit, obrir el carrer del Conqueridor, també va servir per a l'ampliació dels carrers estrets que anaven de Cort al Palau de l'Almudaina, creant-se el carrer que avui es diu Palau Reial, on a 1851 s'establiria el Círculo Mallorquín. Aquest és segurament el carrer que concentra actualment més poder institucional de Ciutat. Hi ha la seu del Consell de Mallorca -abans la Presó Provincial-; la seu dels grups parlamentaris que estan ubicats a la que va ser la casa familiar de Manuel Salas; la seu del Parlament -abans seu del Círculo Mallorquín-; la Fundació March – abans casa de Joan March-, el Palau de l'Almudaina i la Catedral.

Plànol de A. Matamoros (1835) on hi figuren enumerats 11 convents desamortitzats.

Projecció de l'antiga església de Santo Domingo sobre la planimetría actual. (Mª Pilar Sastre).

Palma vista pels viatgers del segle XIX

UNA DE LES FONTS DE L'ESTIMACIÓ DELS mallorquins per la seva pròpia capital ha estat la profusió dels relats de viatgers estrangers i nacionals que quedaven fascinats amb Palma abans d'entrar al segle XX.

En aquest capítol els hi donarem la paraula als més reconeguts, sense més comentaris. Únicament hem de dir que tots els viatgers arribaven a Mallorca amb vaixell, normalment des de Barcelona, però també des d'altres ports i ciutats. El 1837 va començar la primera línia regular Palma-Barcelona amb 40 passatgers i a partir del 1855 es constituïren vàries empreses navilieres que establiren una línia regular que anava també a València, Eivissa, Mao i Alcúdia. A elles se sumarien progressivament altres companyies que ferien trajectes cap a Amèrica i cap a altres països europeus. Especialment a França des del Port de Sóller, port que tenia les seves pròpies companyies navilieres també.

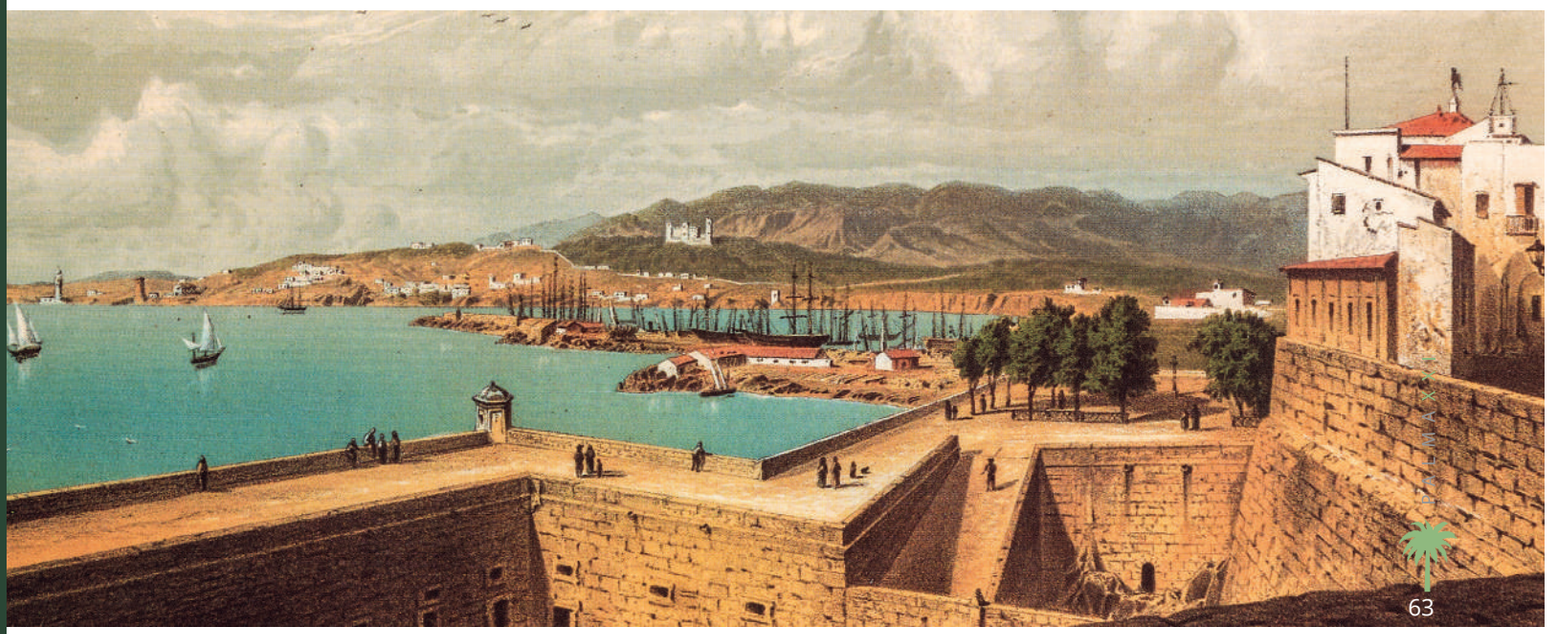
Abans del "nostre" Arxiduc, un altre jove Arxiduc de la casa d'Àustria, **Maximiliano de Àustria**, amant d'Espanya, va fer un viatge a Mallorca a mitjan segle XIX, i sobre Palma ens deia:

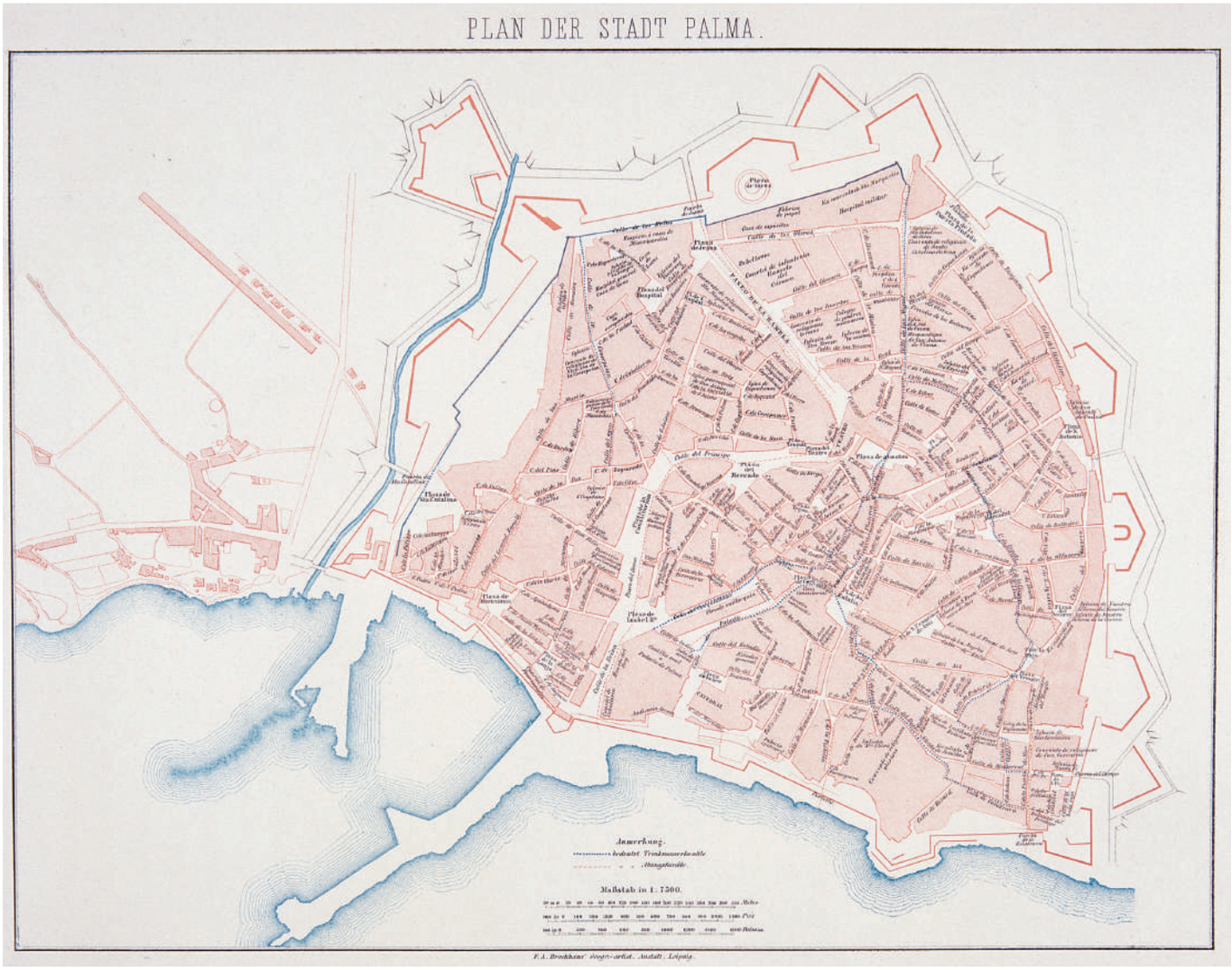
«29 de mayo de 1852. Hoy, a las nueve de la mañana y con un esplendoroso sol meridional echamos anclas en el Puerto de Palma, la capital de Mallorca. En Palma nos encontramos de nuevo con la romántica España, el escenario señorial e inolvidable de estas regiones meridionales. Junto a la amplia y bella rada, bañada por un azul ultramarino, está la ciudad vieja, bastante grande por cierto. De sus numerosos restos góticos [...] destaca como un enorme relicario, dorado, cincelado y provisto de fíbulas, la antigua catedral gótica. Alrededor de la ciudad se extiende la llanura con sus campos de trigo y sus bosques de olivos, rodeados de una cadena montañosa [...] pintoresca y rocosa»

Una de les expressions més conegudes que pretén captar l'atmosfera de Ciutat és la que va fer l'**Arxiduc Lluis Salvador** entorn de 1880 en el seu llibre La Ciutat de Palma:

"Quan navegant a alta mar, s'arriba a l'àmplia badia de Palma, particularment si es ve de l'Oest, van emergint a la llunyania, d'una manera gradual, encantadores i immòbils, les torres, després les Dorades muradas i finalment les cases assentades en la ribera de la capital de les Balears. Existeixen molt poques ciutats al món que ofereixin al foraster que a elles arriba, una fisonomia tan amable, ja que en molt poques es combinen com aquí, la forma i el color per oferir un efecte tan harmoniós. (pag 3 op.cit) "

El port de Palma. Làmina de ***Die Balearen*** *(...) de l'Arxiduc Lluis Salvador.*

Plànol de Palma (c 1870) publicat a ***Die Balearen*** *(...) de l'Arxiduc Lluis Salvador.*

Charles William Wood, membre de la Real Sociedad Geográfica de Londres, en el seu llibre Letters from Mallorca de 1887, dirigint-se a la seva germana, diu:

"La vista des de la mar, al apropar-se a Palma, causa una gran impressió. Ja vaig dir que tenia un aspecte summament oriental, el qual és molt atractiu."

Gaston Vuillier, il·lustrador i viatger francès reconegut, al seu llibre Les illes oblidades publicat a Paris el 1893, podem llegir:

"Som dins el port; els molls ofereixen una animació extraordinària: han vingut a veure arribar 'el vapor'; és una de les grans distraccions dels habitants. Unes barques volten el vaixell; lleugeres galeres es precipiten al gran galop de les mules o dels cavalls; tota aquesta gent formigueja a plena llum, baix d'un cel blau, davant el meravellós decorat de la ciutat encesa al sol".

Hermann Alexander Pagenstecher (1825-1889) era doctor en Medicina, catedràtic de la Universitat de Heidelberg i director del Museu Zoològic de Heidelberg. Visità vàries vegades Mallorca i va escriure el llibre Die Insel Mallorca, publicat el 1867, en ell podem llegir:

"Sembla incomprensible que en aquesta mateixa ciutat, que a més té un comerç marítim molt important i és seu de les autoritats, gairebé no existeix la possibilitat de trobar un allotjament adient, però és que realment no hi havia, en tota la ciutat, cap fonda que mereixés aquest nom (pag. 18 GGB)."

"Els encants de les dones palmesanes són proverbials. De gràcil figura, amb mans i peus molt fins, amb un pèl negre i sa, faccions amables, fines i una expressió als ulls, que sembla unir el foc mediterrani amb la suau dolçor de les dones del Nord. Les dones i noies del poble miren els transeünts amb gran interès, però, mai vaig observar que miressin als homes. (Pagenstecher 1867: 74). "

L'escriptor i viatger **Charles Toll Bidvell**, en el seu llibre Les Illes Balears escrit el 1876, editat per Muntaner el 1997 ens diu:

"També Palma té les seves fires de ramat i aviram als voltants de les murades, on per Nadal i Pasqua, l'elit de la ciutat examina galls i indiots, porcs i xots, abans de menjar-se'ls. La gran senyora, a peu i en carruatge, s'hi passeja, mentre la seva cuinera fa la compra pel dinar de Nadal o Pasqua. I així es fa a les fires de la part forana. Totes les classes socials es mesclen, senyors i pagesos, dandis de ciutat i dones de poble amb la seva presència donen vida i alegria a l'escena."

Dr. Moritz Willkomm, botànic austríac, director del jardí botànic de Praga, va fer un viatge per Espanya i les Balears i va publicar un llibre sobre el mateix el 1873. Ens diu:

"Des d'un punt de vista general, a Mallorca predomina un benestar econòmic, la millor confirmació del qual es l'escàs nombre de captaires" (pg52. GGB).

En la segona part de llibre, quan parlem de la Ciutat Moderna dels anys 30, tornarem a llegir el que diuen nous viatgers d'una ciutat que ja s'ha introduït dins els circuits turístics preferits pels europeus.

La ciutat de Palma, republicana per primera vegada

Diari EL OBRERO, primera publicació obrera de l'illa, fundat per Francesc Tomàs Oliver l'any 1869. Sobre la demolició del monument a Isabel II l'any 1868. El lloc és l'actual plaça de la reina. La fotografia és de l'arxiu municipal de Palma, d'autor desconegut.

LES SUCCESSIVES LLUITES ENTRE LIBERALS i conservadors, entre republicans i monàrquics, amb moltes variants i grups de tota condició, va donar peu a un altre cop revolucionari que va posar al front de l'Ajuntament als republicans, després de la caiguda de la monarquia d'Isabel II.

Durant els 6 anys que durà aquest període – anomenat el Sexenni Revolucionari – Palma va tenir sis batlles. Entre tots ells va destacar el que va governar durant tres anys, Rafel Manera del partit Republicà Federal, partit liderat a Espanya per Francesc Pi i Maragall.

Rafael Manera era metge i maçó, fou el primer batlle escollit per sufragi universal masculí, segons la constitució de 1869. En tan poc temps es va destacar per iniciatives educatives i sanitàries, com feria durant la segona república un altre metge: Emili Darder. Impulsà reformes urbanistes importants com l'obertura del carrer de Conquistador i sobretot l'esbucament de la muralla marítima davant la Llotja fins a la porta d'entrada principal del moll de Palma. Va ser diputat a Corts el 1873 i, lamentablement, ja retirat de la política, es va suïcidar el 1890 probablement per problemes econòmics.

El període revolucionari va durar només sis anys, dels quals 11 mesos varen ser els de la brevíssima Primera República Espanyola. Després tornaren els Borbons: començava el període anomenat de la Restauració que duraria fins a la Segona República, el 1931.

La història de Palma contemporània no s'entén sense l'experiència del Sexenni Democràtic (1868-74). El projecte liberal de la ciutat patirà una primera crisi a partir de 1869. La nova burgesia industrial estava afeblida i dividida durant l'anomenada "febre d'or" degut sobretot a la inversió de capital que provinent de les colònies revoltades es refugiava en molts dels negocis de Ciutat.

Hi havia un canvi generacional, una desafecció de la classe política dirigent, precisament perquè les elits econòmiques i un sector encara ben viu de la noblesa local, deixaren les classes populars a la intempèrie, provocant l'escepticisme, respecte a la bondat de les intencions del projecte liberal per a la Ciutat. En canvi, el pensament liberal de Ciutat va sostenir la tesi del fracàs del model laïcista i republicà, i es va reafirmar en la idea que el progrés s'havia de regular i controlar. El republicanisme federal promogué un rebuig al centralisme que s'expressà, per exemple, amb les crítiques al servei militar obligatori o

la campanya contra els diputats "cuneros", aquells candidats electorals que anomenava el partit des de Madrid i que no eren nascuts ni tenien en moltes ocasions cap relació amb la província per on es presentaven.

Els intel·lectuals de la Restauració ens oferiren una versió radical i revolucionària d'aquest període, com es reflecteix al llibre ***Treinta años de Provincia***, de Miquel dels Sants Oliver. Ja es començava a mostrar una societat amb dos contrapesos que anirien cobrant cada vegada més força: els tradicionalistes que volien tornar al passat i els obreristes que volien canvis radicals. Vet aquí el pensament dels republicans:

"Escuelas, cajas de ahorro, vapores, carreterras, ferrocarriles y fábricas es lo que Mallorca necesita. Con esto y menos curas de los que hay, pronto se veria la isla libre de la ignorancia y del carlismo que la envilece".

Extret del periòdic *El iris del pueblo*. Citat per Catalina Martorell

Algunes d'aquestes idees es varen fer realitat i altres quedaren al calaix. Més tard, a principis de segle, republicans i liberals coincidiran en l'enderrocament de les murades. El moviment obrerista començava a ser una realitat, producte de la incipient industrialització de Ciutat. Des de Palma es feren sentir veus autoritzades, com ara la de Francesc Tomàs, obrerista internacionalista que editava ***El obrero***, publicació que arribà fins i tot a les mans d'en Karl Marx. Per primera vegada, algunes dones s'atreviren a expressar les seves opinions polítiques en públic, per exemple l'obrera Magdalena Bonet. Haurem d'esperar fins a la segona república perquè les dones de Palma poguessin votar.

El Sexenni revolucionari serví per experimentar, per provar, però també per impulsar noves polítiques urbanístiques, socials i culturals que a la llarga s'anirien consolidant. L'experiència del Sexenni significà un punt d'inflexió per la cultura liberal palmesana, burgesa i d'ordre, ja que quedà estigmatitzada i també es produí una diversificació de la premsa publicada a Palma, amb orientacions polítiques molt diferents.

Totes aquestes transformacions urbanes encara són visibles, com la urbanització de Santa Catalina, influenciada per l'Ildefons Cerdà de Barcelona, i que ningú podria imaginar aquells dies que un dia seria un dels barris mes de moda de la ciutat d'avui i uns dels barris més ***gentrificats***.

Els debats urbanístics que es traslladaven a l'interior del Consistori de Palma deixaren a les clares l'esperit intensament viu i dinàmic d'una ciutat que comptava amb una musculatura preparada per plantar cara a la modernitat.

Sabem, tanmateix, que durant aquests anys Palma generà il·lusions i propostes d'un gran interès, moltes de les quals eren debatudes en profunditat entre els socis de l'Ateneu Balear o entre els activistes del Círculo Mallorquín, llavors el casino liberal progressista, on es projectaren les polítiques més arriscades i amb més calat cultural de la Ciutat.
Palma era ja una ciutat moderna però insegura, amb una capacitat d'inversió pública insuficient i molt afectada per la passa de pesta groga de 1870. De fet, l'Ajuntament de Palma, amb governs inestables i poc constants, no va ser mai capaç de liderar els canvis que ell mateix aprovava, fenomen que veurem repetit fins avançat el segle XX.

La vida política a finals de segle, una ciutat marcada pel Maurisme

ANTONI MAURA VA SER PROBABLEMENT EL polític mallorquí més conegut del seu temps i un dels mallorquins que més influí en la història d'Espanya d'entre segles. Com és sabut, el maurisme era el corrent polític dominant a la ciutat de Palma i a tota Mallorca a la darrera dècada del segle XIX, malgrat les pujades i baixades que tengueren els liberals, sotmesos a les dinàmiques polítiques dels grans partits a Madrid i les motivacions del mateix Maura sobre la vida política de Ciutat.

Després del fracàs de la primera república, els partits de dretes, conservadors i liberals, dominaran la vida política a Ciutat. Durant tot aquest llarg període de la vida política a Ciutat, els republicans i els socialistes eren forces emergents que, en el cas dels republicans arribaran a tenir majoria de regidors entre 1899 i 1904, encara que no el batlle perquè el nomenava la Corona. Els socialistes varen treure el primer regidor el 1901.

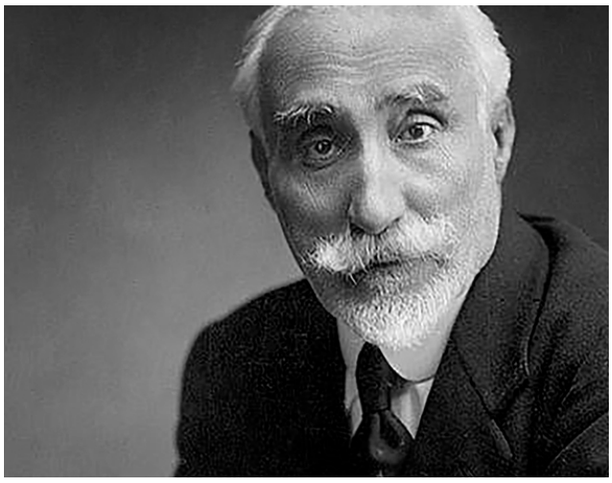
El moviment obrer apareix amb força la darrera part de segle XIX. Durant el sexenni progressista el moviment va ser liderat per Francesc Tomàs, però al cop de pocs anys va perdre força degut a la il·legalització de l'Associació Internacional de Treballadors. A partir de 1880 reapareix el moviment amb la creació de la Unió Obrera Balear, l'Ateneu Obrer Mallorquí i la fundació del Partit Socialista Obrer Espanyol a Ciutat.

Per tant, durant el darrer quart del segle XIX Palma va ser governada per les forces polítiques de dretes, unes més conservadores i altre mes moderades, marcades pel clientelisme i el caciquisme. Maura va saber aglutinar bona part de les dues forces, a més de part dels republicans, fins que amb la crisi del 98 els conservadors varen fragmentar-se, Maura va abandonar el Partit Liberal per passar-se al Conservador, i l'esquerra començà a estar més present en les institucions i en la vida política de Ciutat mitjançant les organitzacions culturals i obreres.

Maura, que va néixer a Palma a 1853, va entrar a la política després d'estudiar dret a Madrid i fer de misser al despatx del qual seria més tard el seu cunyat, German Gamazo, destacat polític del Partit Liberal Fusionista, liderat per Sagasta.

Va encapçalar i ocupar molts càrrecs de govern i va ser elegit diputat en totes les eleccions generals des de el 1881 fins al 1923. Però va destacar especialment per participar en primera persona en alguns dels processos polítics més complexos de la història d'Espanya contemporània. Un var ser el del procés d'independència de Cuba. Com a Ministre d'Ultramar entre el 1892-94 va proposar una reforma administrativa que suposava un cert "estatut d'autonomia" que no va ser aprovat i com a conseqüència d'això, presentà la dimissió. La crisi econòmica, social i institucional del 98 deguda a la pèrdua de les colònies, fou el motiu que el dugueren probablement a deixar el Partit Liberal i passar-se al Partit Conservador, llavors sense lideratge a causa de la mort de Cánovas. Un altre episodi que va protagonitzar Maura va ser el de la setmana tràgica de Barcelona el 1909, però aquest- transcendental en molts aspectes- en parlarem en la segona part del llibre.

Els Conservadors de Palma varen tenir força política sobretot gràcies al poder que tenien a tot l'Estat i també patiren moltes lluites i divisions internes, durant la darrera part del segle XIX. Després de la Primera República (1873) controlaven les principals institucions de Mallorca. Era habitual que en les seves candidatures figuressin en primer lloc persones de la península. D'aquí destacava el Comte de Sallent, Josep Cortoner Allendesalazar, polític mallorquí que va ser diputat a les Corts en totes les eleccions fins entrat el segle XX i en el que l'Ajuntament dedicà el 1914 el nom de l'avinguda que encara existeix – Avinguda Comte de Sallent- que va de 31 de Desembre fins al carrer General Riera. Altres polítics d'aquest període també formen part de la memòria urbana, com el Marquès de la Cènia, Pasqual Ribot o Manuel Guasp, a més del poeta Joan Alcover, que també fou diputat maurista a Madrid. Antoni Maura compta, a Palma, amb un monument a la Plaça del Mercat.

Antoni Maura.

El sistema polític de "bipartidisme turnista" entre conservadors i liberals tenia una maquinària electoral ben engreixada i combinada, de tal manera que quan el Rei proposava a un dels dos partits per formar govern, els resultats electorals encaixaven amb els designis reials. La base electoral estava controlada per una xarxa de persones claus dins l'economia i la vida social de Ciutat i als pobles, vinculada als cacics locals i nacionals. D'aquesta manera, quan governava el partit que tocava feia favors de caràcter laboral, urbanístic o econòmic als seus, i quan no governava, esperaven al fet que li arribàs el seu torn un altre cop.

A més d'aquesta xarxa, existien un conjunt de mitjans informatius i de llocs on es trobaven els polítics més actius dels diferents partits. En el cas dels liberals el lloc més freqüentat era el Circulo Mallorquin, seu de l'actual Parlament de les Illes Balears, mentre que pels conservadors tradicionalistes eren els locals de la Societat de Caçadors La Veda, situats devora la Plaça de la Reina.

Pel que fa a les publicacions i diaris que s'inclinaven el Maurisme cal senyalar el seu òrgan de premsa que va ser el Liberal Palmesano i els diaris més rellevants de l'època com l'Última Hora i l'Almudaina.

Als estius Antoni Maura estiuejava a Mallorca a compte del seu protector, Manuel Salas, a les finques de Valldemossa o a l'Alqueria d'Avall. Mantenia una relació estretíssima amb els seus germans i parents, originaris del barri de la Calatrava, de Palma, on encara es conserva la casa pairal.

Maura va morir el 1925 d'un atac de cor al Palacio Canto del Pico quan anava a visitar al Conde de las Almenas, prop de la seva residencia, la finca El Pendolero, famosa entre altres coses per les pel·lícules que s'hi han filmat, com per exemple ***Ana y los lobos*** de Carlos Saura. Un any abans pronosticava el que seria el final de la dictadura de Primo de Rivera: la rampa que conduiria a la substitució de la monarquia per la República.

L'economia de Ciutat a finals del segle XIX i el desastre de Cuba

LA MAJORIA DELS HISTORIADORS DE l'economia mallorquina del segle XIX conclouen que Palma era a final del segle XIX una ciutat amb una industrialització singular, però equiparable a les ciutats més dinàmiques d'Espanya, amb un model empresarial i de fàbriques propi.

El 1876, Charles Toll Bidwell, consol general de la reina Victòria a les Balears entre 1869 i 1875, publicà en anglès ***Les Illes Balears***, una obra que no va ser traduïda al català fins al 1997. Allí Bidwell ens diu que Palma va evolucionar durant la segona meitat del XIX a un ritme important. Els canvis foren tan evidents i tan reals com en qualsevol ciutat similar del món occidental, sense caure en l'error de comparar-la amb les grans metròpolis continentals, locomotores de la modernitat, com Viena, Londres, París o Barcelona.

El camp de Mallorca seguia tenint molta força, però serà una indústria nova i una nova estructura financera que invertirà a Mallorca en les grans obres de transports de carreteres, ferrocarrils i energia, la que impulsarà també la ciutat cap al futur.

En el darrer terç del segle XIX, hi va haver un procés de concentració industrial rellevant, en una ciutat amuntegada de tallers i fàbriques amb maquinària de vapor. En són exemples les fàbriques de Can Maneu, Can Ribes, La Rosa Blanca i de Can Suau. Aquests centres fabrils tenien centenars d'obrers. Malgrat aquest creixement, l'emigració de mallorquins per motius econòmics cap a Amèrica va ser intensa pràcticament fins als anys 30 del segle XX, però també cap a França i Algèria. Un procés que també conegué Catalunya, malgrat la seva fortíssima embranzida industrial.

El 1882, la foneria de Can Maneu era una de les fàbriques dedicades a la producció de màquines que utilitzava el vapor com a força motriu i el seu propietari havia estudiat enginyeria a Paris. La Rosa Blanca (1851) produïa begudes alcohòliques i conserves d'aliments que exportava a Europa i Amèrica. Farineres, adoberies, fàbriques de calçat i tota una xarxa de producció diversa de ferro i tèxtil, és una mostra clara d'una ciutat contaminada pels gasos i contagiada per aigües i residus que expressen el llenguatge de les indústries noves i d'una producció diferent de les dels gremis i tallers. La concentració d'activitats productives a Palma impulsà el creixement demogràfic i provocà impactes sobre l'espai i el medi ambient. Aquest fet fou un dels factors que impulsaren l'enderrocament de les murades, ja que el discurs sanitari i higienista havia calat molt profundament en la ment dels ciutadans.

Fotografia de la fàbrica de sa Cotonera. Fundada l'any 1883, estava situada allà on ara hi ha el carrer Bonaire. La imatge és de l'arxiu del Cronista de la Ciutat.

Mentre els anys 80 varen tenir una dinàmica econòmica creixent, la darrera dècada no va ser tan bona a causa de crisis agrícoles com les de la fil·loxera. El tancament del mercat colonial fou efímer i, de fet, es recuperaren en dos anys les connexions regulars amb Cuba i Puerto Rico, mercats crucials per al calçat balear.

El port de Palma i la Riba són alguna cosa més que el passeig on els mallorquins esperaven el "vaixell". Era, més aviat, la frontera amb el món exterior, l'horitzó dels somnis i ideals, la fàbrica de les reivindicacions obreres, de les vagues, els aldarulls i l'esplanada on es crearà el Mecànic FC, el primer club de futbol de naturalesa proletària, besavi de l'actual Atlètic Balears.

A causa del seu port, molt accessible en una badia de les més navegables del mediterrani, Palma va tenir un paper fonamental dins el procés d'incorporació de Mallorca als mercats internacionals i es consolidà com el principal centre expedidor dels excedents mallorquins. La xarxa ferroviària de Mallorca es va fer estratègicament per beneficiar industrials de Ciutat, ja que de tots els punts de l'illa arribessin els productes cap a Palma i no hi hagués una línia cap a Alcúdia, cosa que hagués estat raonable.

Ja fos per quedar-se a la ciutat o perquè fossin exportats, tots els productes els de l'agricultura comercial mallorquina arribaven a Palma i poder sortir cap a Anglaterra, Alemanya, França, països del nord d'Àfrica i altres països americans, S'exportaven sobretot ametlles i bessons, també taronges, garroves, pomes i albercocs, sabates i tèxtils cap Amèrica. Hi havia una important infraestructura de magatzems, oficines i tallers dedicats a facilitar l'exportació d'aquests productes.

Palma havia donat mostres de la seva voluntat d'obrir-se i crear pautes de comportament modernes, en línia de les Exposicions Universals, un model que s'inicià amb les Fires i Festes de 1881 i que continuà durant els primers decennis del XX, amb les Setmanes Esportives, Exposicions de Productes de les Illes Balears, a la Llonja (1910), amb il·luminació elèctrica dissenyada per l'arquitecte Antoni Gaudí.

El 20 de gener de 1896 l'Última Hora anunciava que el ciutadà de Palma general Valeriano Weyler era nomenat per la reina regent, cap de l'exèrcit espanyol a Cuba, substituint al general Martínez Campos. S'iniciava d'aquesta manera un dels capítols més importants de la història d'Espanya de final de segle XIX, capítol que tengué una transcendència significativa a la vida de Ciutat a final de segle i que va implicar a dos dels personatges de Palma més rellevants d'aquell temps.

La cosa venia gestant-se en 1868 quan estellà la guerra entre Espanya i els separatistes cubans. El conflicte continuà de manera larvada i es va agreujar quan les mesures reformistes d'un altre ciutadà de Palma – Antoni Maura- en aquells temps Ministre d'Ultramar-, no varen ser acceptades pel cap del seu partit liberal, Pràxedes Mateo Sagasta i provocà a la llarga la seva incorporació al Partit Conservador.

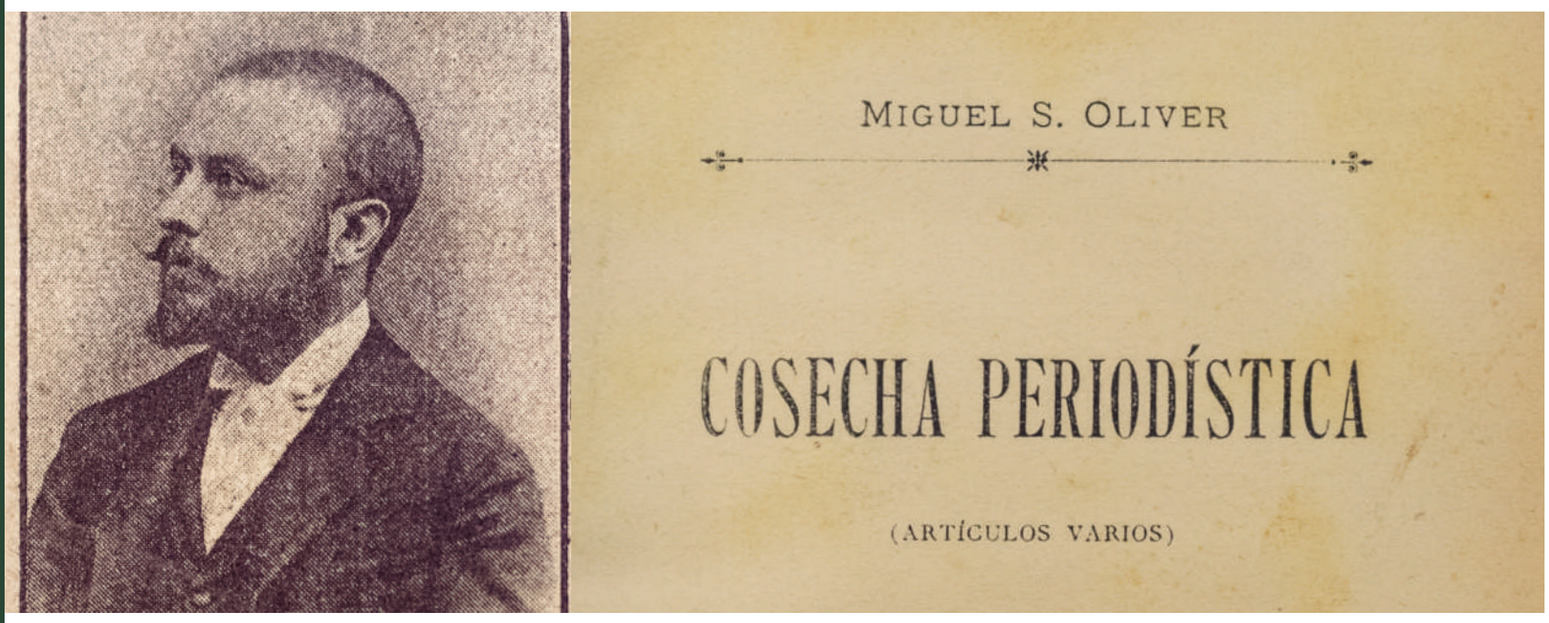
El conflicte bèl·lic es reanimarà en 1895, entrant EUA en la guerra que fou perduda per Espanya, posant punt final a l'imperi espanyol el 1898, provocant una crisi moral que va afectar tota una generació, que passarà a ser coneguda per la "generació del 98".

La ciutat de palma va rebre el seu impacte negatiu, ja que totes les exportacions es varen ressentir i les relacions entre les comunitats mallorquines a Amèrica també. Però com veurem més endavant la crisi de Cuba es va anar superant aviat i l'economia mallorquina es va anar recuperant, però la vida de 600 mallorquins es va perdre en desastre de Cuba.

Plànol de la ciutat de Palma. Anònim. Publicat a Palma a través de la cartografía (1596-1902) de Juan Tous Meliá.

El projecte modernista de Ciutat a 1900

Miquel dels Sants Oliver. ***Cosecha periodística****. Palma 1891. Biblioteca de la Fundació Bartomeu March. Palma.*

A FINALS DE SEGLE, PALMA SEGUIA ESSENT una ciutat emmurallada, dins una illa agrària potent. Malgrat el creixement fóra murades que es va iniciar sobretot a partir del segle XIX, les murades de Palma eren, per molts de ciutadans, el símbol d'allò que ens allunyava de les ciutats modernes.

Podem imaginar l'ambient de Palma d'aquell temps molt especialment a través de la fotografia, els llibres de memòries com els de Ferrà o Roca, la descripció d'alguns viatgers i a través de la crònica periodística. Totes aquestes fonts ens permeten observar una ciutat implicada en un procés de canvi important, una capital que batega seguint l'esperit de l'època i que no es tracta d'una capital de províncies de segona fila, sinó d'una ciutat de primer nivell en el conjunt de l'Estat.

A finals del segle XIX no únicament existien idees contraposades sobre la política, sinó també idees del que havia de ser la ciutat de Palma. Com a mínim, hi havia dues mirades hegemòniques: una conservadora, encapçalada pels intel·lectuals neocatòlics, romàntics i conservacionistes, com Bartomeu Ferrà, i per una altra part, els intel·lectuals reformistes i regeneracionistes, liberals i progressistes representats per M. S. Oliver.

En aquesta època entre segles Palma vivia un moment de moltes iniciatives modernitzadores. En 1890 Enric Alzamora, amic íntim d'Oliver, fa que el diari ***La Almudaina*** surti per primera vegada pel matí. Era la plataforma des d'on Miquel S. Oliver difondrà bona part de les idees modernitzadores, ja que dirigí el diari entre el 1897 i el 1905.

Els dos amics promouen canvis en molts costums de la vida quotidiana i formen, amb altres, un grup molt emblemàtic. Són un grup que s'atreveixen a imaginar futurs nous, perquè no volen quedar-se en la rutina, no volen pensar que no hi ha res a fer; s'autoanomenen els Insensats. El grup entorn de ***La Almudaina*** és un conjunt d'intel·lectuals que escrivien articles periodístics de forma habitual, entre els quals s'hi trobaven Bartomeu Amengual, Joan Torrendell, Rafael Ballester, Gabriel Alomar, Antoni Noguera, Fèlix Escalas, Enric Alzamora i Guillem Roca Sansaloni.

Però serà M. S. Oliver a partir de 1890, en el conjunt d'articles publicat amb el nom de ***La Cosecha periodística*** que encapçalarà la crítica a la fallida de l'estat

central, per centralista, caciquista i uniformista. També criticarà al poble mallorquí per la seva indolència i poca capacitat de generar iniciativa pràctica.

Per canviar la situació, Oliver ens proposa quatre línies d'actuació: conèixer el passat de la nostra societat per imaginar un futur diferent, ja que si en el passat vàrem ser capaços de tenir una societat en positiu, també la podem tenir en el futur. Proposa també modernitzar tota la vida social.

En la sèrie d'articles anomenats ***Desde la terraza***, publicats a ***La Almudaina*** l'estiu del 1890, parla de la necessitat de crear una vertadera "indústria dels viatgers", preludi de la indústria turística que es desenvoluparà el segle XX. I, per últim, defensà la necessitat del mallorquinisme polític, com es pot veure a l'article titulat ***La política mallorquina*** (1890), considerat el manifest fundacional del mallorquinisme polític. Propostes que, d'una o altra manera, seran desenvolupades al llarg del primer terç del segle XX.

Un lloc de trobada habitual del món cultural de Ciutat era en el Circulo Mallorquín i a les nombroses tertúlies que s'organitzen a Ciutat, com la de Joan Alcover o la del saló Beethoven. La xarxa d'associacions i la pluralitat d'objectius d'aquestes entitats (recreatives, mutualitats, culturals, educatives, socials i esportives), sobretot com a conseqüència de la Llei d'Associacions de 1887, és una manifestació més de la vitalitat i el dinamisme d'una ciutat amb una capacitat extraordinària d'articulació. És l'època de Gabriel Alomar, un intel·lectual socialista potentíssim i de Toni Noguera, que introdueix el nacionalisme a la música. Són anys d'una gran vida associativa.

El predomini burgès és ben present a l'univers associatiu del final de segle, però Ciutat manté una gran complicitat amb les classes populars, naturalment a la majoria de barris obrers, amb una presència de les cultures alternatives, resultat de l'existència de societats populars. És el moment que arriba la pintura nova, sobre tot Santiago Rossinyol, i com Gabriel Alomar explica que representa una nova manera de mirar Mallorca amb la mateixa subjectivitat de l'artista.

En l'àmbit de les infraestructures, Eusebi Estada amb el llibre ***La Ciudad de Palma*** de 1885, ens parlarà de la ciutat de futur, una ciutat industrial que necessita l'expansió fora murades. Bernat Calvet, enginyer municipal, dóna suport obertament a que les murades han d'enderrocar-se i la proposta, que tendrà una polèmica amb el General Carcia Luque contrari a l'esbucament, és recolzada per tot el grup dels Insensats.

Palma al final del segle XIX somnia amb un port amb una línia moderna d'unió amb la península, oferir una xarxa hotelera de primer nivell, disposar d'un transport urbà ràpid i segur. Tot un projecte que ofereix unes oportunitats inimaginables. Les guies turístiques, les setmanes esportives i les primeres infraestructures modernes reflecteixen el dinamisme de la Ciutat quan trenca la llum del segle XX.

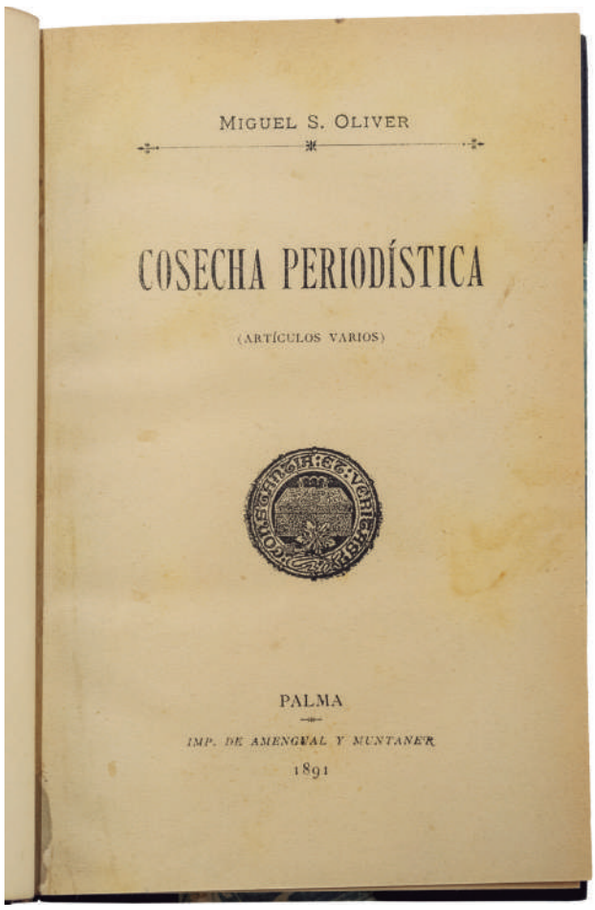
L'Església d'aquells anys es belluga entre el pol integrista que vol retornar al temps de l'Antic Règim on el seu poder era indiscutible, i el pol dels conciliadors que volen adaptar-se als temps que corren. Serà el Bisbe Campins, tota una personalitat del transit del segle XIX al XX, el qui estirarà l'Església cap a la modernitat.

Miquel Villalonga a Mis Giacomini, farà més tard una paròdia de l'estructura social de la ciutat i el comportament dels diferents estaments i nuclis de poder provincial. Ho fa des d'un plantejament radical conservador, reconeixent que la noblesa mallorquina es trobava en el ponent del seu recorregut històric i deixava de ser la referència política i social hegemònica. Una aristocràcia que es resistia a perdre el protagonisme del relat sobre allò que era l'essència històrica de la Ciutat i que encara mantenia una hostilitat manifesta contra els xuetes i els liberals que controlaven els nous poders financers.

En aquest context bullent d'idees i iniciatives civils, l'administració pública no liderava la modernització perquè no tenia capacitat. La Diputació, encara que tenia una gran presencia i rivalitzava amb el poder municipal, com encara ara fa el seu descendent el Consell de Mallorca, es concentrava a Ciutat en les polítiques sanitàries i socials, amb importants centres com l'Hospital General, la Casa de la Misericòrdia, la Inclusa, la Presó Provincial, l'Escola Normal i l'Institut Balear.

Els recursos municipals i els de la Diputació sempre eren molt limitats i amb prou feines tenien capacitat per cobrir les urgències en infraestructures d'aigua i electricitat, no en parlem ja de l'educació, la sanitat i els serveis socials, serveis que estaven bàsicament gestionats per entitats religioses, excepte els grans centres que eren de gestió pública amb la col·laboració de les entitats religioses.

Tota aquesta força modernitzadora anirà donant els seus fruits al llarg del primer terç, de la mà de la iniciativa privada però també de la pública, fruits que es concretaran en edificis, reformes urbanes, transports, obres teatrals i literàries, i tot un conjunt de dinàmiques socials que relatarem en detall a la segona part del llibre, ***"La Ciutat Moderna, de 1900 a 1936"***.

MIGUEL S. OLIVER

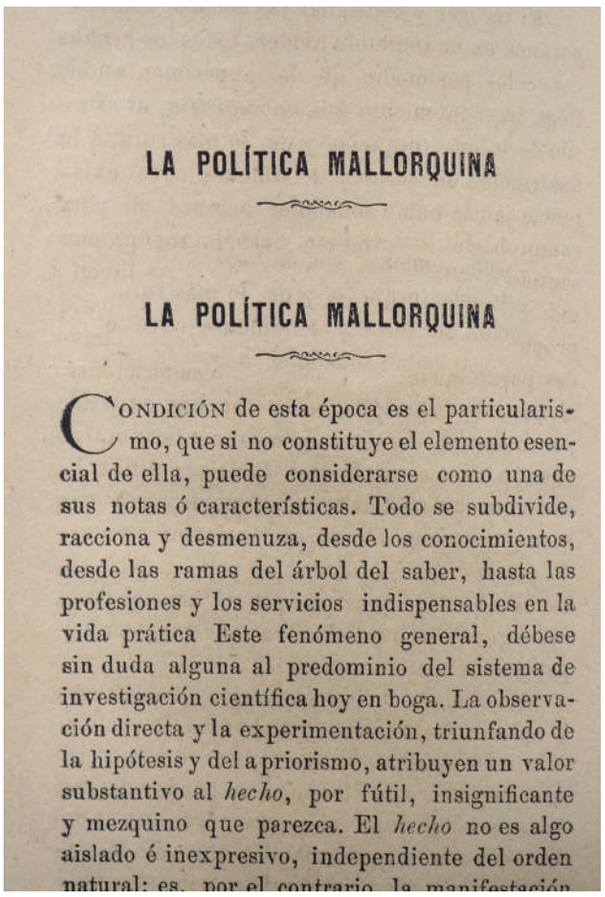
COSECHA PERIODÍSTICA

(ARTÍCULOS VARIOS)

PALMA

IMP. DE AMENGUAL Y MUNTANER

1891

LA POLÍTICA MALLORQUINA

LA POLÍTICA MALLORQUINA

CONDICIÓN de esta época es el particularismo, que si no constituye el elemento esencial de ella, puede considerarse como una de sus notas ó características. Todo se subdivide, racciona y desmenuza, desde los conocimientos, desde las ramas del árbol del saber, hasta las profesiones y los servicios indispensables en la vida prática Este fenómeno general, débese sin duda alguna al predominio del sistema de investigación científica hoy en boga. La observación directa y la experimentación, triunfando de la hipótesis y del apriorismo, atribuyen un valor substantivo al *hecho*, por fútil, insignificante y mezquino que parezca. El *hecho* no es algo aislado é inexpresivo, independiente del orden natural: es, por el contrario, la manifestación

Miquel dels Sants Oliver. ***Cosecha periodística****. Palma 1891. Biblioteca de la Fundació Bartomeu March. Palma.*

Annex

Nota important: L'autor del text es el col·lectiu "Palma XXI".
Les persones que fan la revisió no tenem perquè coincidir totalment amb les idees que expressa l'autor.

PRÒLEG

La ciutat actual

[1] L'espai urbà del capitalisme. La construcció del projecte neoliberal de Palma. Tesi Doctoral. Autora: Sonia Vives.

Un creixement insostenible

Muerte y vida de las grandes ciudades. Jane Jacobs. Edita: CAPITAN SWING, 2011.

PRIMERA PART
EVOLUCIÓ DE PALMA FINS AL SEGLE XX

Introducció: de la ciutat romana a la ciutat moderna

Revisat per:
Pere de Montaner
Un dels grans especialistes en història de Palma. Des de 1982 fins al 2015 ha estat l'arxiver-bibliotecari de l'Arxiu Municipal de Palma i ha dirigit la col·lecció Rúbrica de publicacions sobre la ciutat. També ha organitzat nombroses exposicions sobre personatges i èpoques diferents, així com impartit conferències i escrit més de 100 articles sobre diferents temes de la història de Palma.

Fonts consultades:
LLIBRES GENERALS DE CONSULTA
Gran Enciclopèdia de Mallorca. Direcció General Miquel Dolç. Promallorca Edicions, S.L. 1995.
Història de la Ciutat de Palma. Joan Mas Quetglas. Editorial Moll. 1998.
Palma, recull gràfic 1860 - 1870. L'Abans. Editorial Efados. 2011.
Cien Años. La Ultima Hora. 1893 - 1993. Edita Hora Nova S.A.
Palma 1900 - 1936. (4 toms). L'evolució de la ciutat a través de la imatge. Xavier del Hoyo i altres. Edita Institut d'Estudis Baleàrics. 2005-2013.
Diccionari de partits polítics a les IB.. Sebastià Serra i altres. IEB. Ed. Lleonard Muntaner.2012.
La Ciutat de Mallorca. 750 anys de govern municipal. Ajuntament de Palma. 2000Valentí Puig. Ed. Destino.1989.
OBRES ESCRITES PER AUTORS DE L'ÈPOCA
La ciutat de Palma. *Di Balearen*. L'Arxiduc, 1890.
La ciudad de Palma. Eusebio Estada. 1892. Biblioteca Digital Hispánica por J. Tous.
Cosecha periodística. Recull d'articles a l'Almudaina. M.S. Oliver . 1891
Les illes venturoses. Stuart, Mary. Dicions documenta balear. 2003
La Ciudad desvanecida. Mario Verdaguer. Ed. Guillermo Canals .2013.
La illa de la calma. Santiago Rusiñol.Edit. Selecta. 1948
Ciutat ha seixanta anys: 1850-1900. Bartomeu Ferrà Perelló. Editral Moll.
Aquella Ciudad de Palma. Jaime Escalas. Editor Escalas. 1957
Recuerdos de Palma. Antonio Pol. Editorial: Tip. de Amengual y Muntaner,, Palma de Mallorca,, 1929
La ciutat de mallorques. M.S. Oliver. Gràfiques Miramar . Palma de Mallorca. 1981
Bartolomé Amengual; 'La Industria de los forasteros' . Editorial: Tip. de Amengual y Muntaner,, (1903)
URBANISME
Raíces de Palma. Carlos Garcia Delgado. Olañeta 1999.
La ciutat de Mallorca i els segles del gòtic. IEB
Climent C i altres. 700 anys de cartografia a les Illes Balears. AJ. de Palma
La evolución urbana de Palma, una visión iconográfica. Juan Tous Melià.
Introducció a la geografia urbana de les Illes Baleares. Coab
Historia del Puerto de Palma de Mallorca. Sevillano Colom. F 1974.
Sistema urbano de Mallorca. Quintana. Coab
Els carrers de Palma. Toponímia i patrimoni de la ciutat. Gabriel Bibiloni. Ed. Coc 33. 2012.
Els Barris de Palma. P-G-O-U. Ajuntament de Palma. 1994. Promllorca.S.L.
Historia del arrabal de Sta. Catalina. Santaner Mari J. Ed. Gràfiques Miramar. 1967.
Asi era Sta. Catalina. Albet Herranz. Ed. Temporae.2013
I centenari de l'Endorracament de les Murades de Palma 1902-2002, l'Ajuntament de Palma. Varis autors.
La Ciudad de Mallorca. Ensayo histórico-toponimico. D. Zaforteza. Ajunt. De Palma
ECONOMIA
Historia del turisme a Mallorca. Bartomeu Barceló i Pons. Treballs de la Societat Catalana de Geograf1a – Núm. 50 – Vol. XV.2000
La ciutat amuntegada. Indústria del calçat, desenvolupament urbà i condicions de vida en la Palma contemporània (1840-1940). Joana Maria ESCARTÍN BISBAL. Edicions Documenta Balear,Palma de Mallorca, 2001, 398 pp
Las islas del calzado. Historia econòmica del sector en Baleares (1200-2000), Palma de Mallorca, Leonard Muntaner Editor, 2002, 474 pp.. Carles MANERA (dir.), Banco de crédito Balear. 1872-1972 primer centenario. Ed. BCP.
Ferrocaril, Transformaciones economicas y especulación urbanística. La Ciudad de Palma. 1870-1940. Ramon Molina i alt.
La cuantificación demográfica y epidemiològica en el higienismo balear, 1850-1930. Joana-Maria Pujadas-Mora.

Las cajas de ahorro y el crecimiento económico de Baleares, 1880-2001.Carles Manera
Els historiadors i l'esdevenir polític d'un segle a Mallorca (1839-1939). Pere Fullana i altres. Publicacions Abadía Montserrat, S.A.1996.
BIOGRAFIES
Antoni Maura i el maurisme a Mallorca. Pere Fullana.Lleonard Muntaner Editor.
Jose Maria Quadrado i el seu Temps. I.Peñarubia. Ed. Miquel Font. 1997.
El bisbe arquitecte. Pere Fullana. 2015. Publicacions Catedral de Mallorca, DL 2015
Els fills il·lustres de Palma. Arxiu Ajuntament de Palma.

La ciutat romana gairebé desapareguda

Revisat per:
Carlos García Delgado
Professor d'Arquitectura i d'Enginyeria Industrial a la Universitat Politècnica de Catalunya. Arquitecte i historiador de l'evolució urbana de Palma, sobre la qual ha escrit nombrosos articles a revistes especialitzades. El text revisat es basa fonamentalment en el llibre de l'autor *Les arrels de Palma*, editat per Olañeta el 1999.

Fonts consultades:
Referències bibliogràfiques
García-Delgado. *Las Raíces de Palma* (Olañeta, 1999).
Gabriel Bibiloni. *Palma de Mallorca?* Article a: **https://iniciativesxxi.com/ca/articles/palma-de-mallorca**
Webs d'interès
http://museudemallorca.caib.es/ http://palmaromana.caib.es
http://mas.diariodemallorca.es/itinerarios-historicos/cat/category/epoca-antigua/palma-romana
https://www.youtube.com/watch?v=Cl09JDIfdXc
"SOMNUS CIVITATUS". Curtmetratge de ficció sobre la ciutat romana desapareguda.

La ciutat islàmica encara present

Revisat per:
Magdalena Riera Frau
Doctora en història i arqueòloga municipal de Palma. Estudis dedicats a la història i arqueologia de les Balears islàmiques. Endemés altres estudis dedicats a la història de les arts decoratives a Mallorca.

Fonts consultades:
Llibres o articles
Gabriel Bibiloni. *Els carrers de Palma*. Palma 2012.
Carlos G. Delgado. *Las raices de Palma*. (Olañeta 1999).
Emaya. *La historia i les històries d'EMAYA*. 2008.
Magdalena Riera i Frau. *Evolució urbana i topografia de Madîna Mayûrqa*. Palma: Ajuntament, 1993. ISBN 84-87159-88-5.
Magdalena Riera i Frau. *Palma en época Islámica: Madina Mayurqa*. 2009. ISBN: 978-84-7535-631-0.
Webs d'interès
http://museudemallorca.caib.es/
http://mas.diariodemallorca.es/itinerarios-historicos/cat/category/lislam/madina-mayurqa/
http://mallorcaweb.net/ciutat/informegerreria.htm

La ciutat es fa "eterna" de la mà dels catalans

Revisat per:
Maria Barceló Crespí
Catedràtica d'Història Medieval a la Universitat de les Illes Balears. Llicenciada en Filosofia i Lletres, secció Història, per la Universitat de Barcelona (1975) i Doctora en Història per la Universitat de les Illes Balears (1982). Premi Extraordinari de Doctorat (1984). Ha publicat nombrosos llibres i articles, entre ells "La Ciutat de Mallorca en el trànsit a la modernitat" i ha presentat comunicacions a congressos nacionals i internacionals en els quals ha divulgat la història de Mallorca. El 2005 va rebre el Premi Ramon Llull.

Fonts consultades:
Referències
Murada i vida quotidiana. María Barceló i Crespí. *Estudis baleàrics*, ISSN 0212-3703.
Toponímia urbana de la Ciutat de Mallorca: María Barceló i Crespí. BSAL,57 (2001)
Configuració urbana de la Ciutat de Mallorca medieval. María Barceló i Crespí. 2010, ISBN 978-84-95876-63-8.
Ciutat de Mallorca en el trànsit a la Modernitat. Institut d'Estudis Baleàrics. María Barceló i Crespí.
http://mas.diariodemallorca.es/itinerarios-historicos/cat/files/2012/12/conquista-jaime-I-map.pdf
http://www.palma.cat/portal/PALMA/contenedor1.jsp?seccion=s_fdes_d4_v1.jsp&codbusqueda=1400&language=es&codResi=1&codMenu=1811
http://www.palmaeduca.cat/p_activitats/docs/066PassejamPerLaCiutatQueMiraLaMarPROF.pdf
http://www.enciclopedia.cat/EC-GEC-0048635.xml

El Call jueu de Jafudà Cresques

Revisat per:
Jordi Maíz Chacón
Doctor en Història Medieval i Premi Extraordinari de Doctorat per la UNED. Professor-tutor al Centre Associat de la UNED de les Illes Balears des del 2002 i professor d'ensenyament secundari a Mallorca. És especialista en la minoria jueva al regne medieval de Mallorca; també ha realitzat estudis sobre les noves tecnologies i l'edat mitjana, historiografia o la societat medieval. Ha publicat llibres i textos a revistes especialitzades, congressos i seminaris a diversos països. És membre del Centre d'Estudis Medievals de la Universitat de Múrcia i Secretari del Simposi Internacional de Joves Medievalistes.

Fonts consultades:
Referències
Jordi Maíz. ***Inversors, banquers i jueus. Les xarxes financeres a la Corona d'Aragó (s. XIV-XV)***, Documenta Balear, Palma, 2015.
Jordi Maíz. ***Viure al marge. La vida quotidiana dels jueus de Mallorca (segles XIII-XIV)***, Lleonard Muntaner Editor, Palma, 2013.
Bartomeu Bestard.
http://www.diariodemallorca.es/palma/2012/04/22/palma-judia-call-almudaina-callet-call-mayor/760746.html
Margalida Bernat i Roca. ***El call de la Ciutat de Mallorca a l'entorn de 1350: espai urbà i població***, Tamid, 4 (2002-2003), pp. 111-136. **http://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000007/00000036.pdf**
El Barrio Judío. Rastro del barrio judío medieval de Palma. **http://balearsculturaltour.net/itinerario.php?cod=30d1=40&id=3&idioma=es**
Arca Llegat Jueu. **arcallegatjueu.com**

El port de Palma sempre obert al món

Revisat per:
Antoni Ortega Villoslada
Doctor en Geografia i Història per la Universitat Nacional d'Educació a Distància (UNED) el 2007 i premi extraordinari de doctorat en 2008. Com a investigador ha centrat els seus estudis en l'intercanvi mercant en els segles XIII i XIV. Actualment és professor de clàssiques en el col·legi concertat Sant Francesc de Palma de Mallorca, membre de la junta de la Societat Arqueològica Lul·liana i Acadèmic de número de la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Històrics, Heràldics i Genealògics.

Fonts consultades:
Referències
Bibliografia general
Joan Alemany Llovera. ***Els grans ports de les Illes Balears***. 2001. APIB.
Bartomeu Bestard. ***Portopí, el puerto más antiguo de Palma***
http://www.diariodemallorca.es/palma/2012/10/07/portopi-puerto-antiguo-palma/799223.html
Antonio Ortega Villoslada. ***Mallorca y el comercio atlántico. Siglos XIII-XIV****. UNED Illes Balears.
Antonio Ortega Villoslada. ***La marina mercante medieval y la casa de Mallorca***. Pagès Editors, 2015.
Antonio Ortega Villoslada. ***Andreu Bonmacip, guardià del port de Mallorca***. BSAL, 60 (2004), pp. 297-302.
Antonio Ortega Villoslada. ***El Fossar dels Jueus. De cementerio judío a atarazana comunal***. En Mallorca judaica. Asociación Amigos del castillo de San Carlos. Aula General Weyler, cuaderno de Historia nº 5, pp. 133-155.
Antonio Ortega Villoslada. ***Puertos y fondeaderos de la bahía palmesana en la Edad Media***. En Acta Historia et Archaeologica Mediaevalia, 29. UB, Facultat de Geografia i Història, Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica, 2008, pp. 177-203.
Antonio Ortega Villoslada. ***El trabajo femenino en Mallorca.La labor de la mujer en la actividad marítima de la primera mitad del siglo XIV***. Espacio, Tiempo y Forma, Serie III, H." Medieval, t. 17, 2004, págs. 461-469.
Julio Rey Pastor .La cartografía mallorquina. CSIC. 1960.
Francisco Sevillano. ***Historia del Puerto de Palma de Mallorca*** (1974) DIPUTACIÓN PROVINCIAL / GRÁFICAS MIRAMAR.
Webs d'interès:
Blog Cátedra de Historia y Patrimonio Naval
https://pinake.wordpress.com/tag/patrimonio-tangible/page/19
Visita virtual al Far de Portopi
http://www.farsdebalears.org/exposicion-portopi/faros-lighthouses-balears-visita-virtual-al-faro-de-porto-pi/
http://vidamaritima.com/2009/09/un-viejo-centenario.html

El món medieval de la Ciutat de Mallorca

Revisat per:
Ricard Urgell Hernández
Doctor en Història per la UIB. Premi Ciutat de Palma en Humanitats el 1992. Autor de diversos llibres sobre la història de Mallorca a l'edat mitjana. Director de l'Arxiu del Regne de Mallorca des de 1994. Professor associat a la UIB.

Fonts consultades:
Bibliografia general
Pau Cateura Bennasser. ***Dels prohoms als jurats. El municipi de Mallorca dels segles XIII -XIV. La Ciutat de Mallorca***. 750 anys de govern municipal. Ajuntament de Palma. 2000.
Luis Tudela Villalonga. *EL MODEL D'IDENTITAT DEL REGNE DE MALLORCA A LA BAIXA EDAT MITJANA*.
Ricard Urgell Hernández. ***El municipi de Mallorca al segle XV. La Ciutat de Mallorca. 750 anys de govern municipal***. Ajuntament de Palma. 2000.
Santiago Sebastián. ***Aspectes urbanístics de Palma de Mallorca a l'Edat Mitjana***.
Miquela Forteza Oliver. ***La xilografia a Mallorca a través de les seves col·leccions: La Impremta Guasp (1576-1958)***, Tesi doctoral.
Articles periodístics
http://www.diariodemallorca.es/palma/2014/09/14/convento-santa-isabel-terciarios-jeronimas/961570.html
http: //arcapatrimoni.blogspot.com.es/2007/11/can-weyler-una-casa-amb-histria.html
http://www.diariodemallorca.es/sociedad-cultura/2008/03/26/can-serra-sera-edificio-entramado-conforme-museo-red-ciutat/342575.html
http://ultimahora.es/noticias/cultura/2013/10/07/109885/can-oleo-sigue-cerrada-como-sede-uib-dos-anos-despues-inauguracion.html
http://ultimahora.es/noticias/local/2013/10/24/111012/empresario-sueco-desde-ayer-nuevo-propietario-can-olesa.html
Webs d'interès
http://www.balearsculturaltour.net/PALMAGOTICA/index.php?idioma=es
http://www.museunacional.cat/es/colleccio/pinturas-murales-de-la-conquista-de-mallorca/mestre-de-la-conquesta-de-mallorca/071447-cjt

Palma construeix la gran murada

Revisat per:
Miguel José Deyá Bauzá
Professor Titular d'Universitat de l'Àrea d'Història Moderna. Premi Extraordinari de Doctorat. Línies d'investigació: Història de la manufactura a l'època moderna i medieval, història militar. Actualment és Degà de la Facultat de Filosofia i Lletres.

Fonts consultades:
Bibliografia bàsica

Joan Tous: ***Las muralles de palma durante la era moderna. I centenari de l'Endorracament de les Murades de Palma 1902-2002***, l'Ajuntament de Palma.
Miquel Deyà. ***La geostratègia mediterrània en el segle XVI. El seu immpacte en la creació del sistema defensiu balear. I centenari de l'Endorracament de les Murades de Palma 1902-2002***, l'Ajuntament de Palma.
Maria Barceló i Crespí, (coordinadora) . ***Les murades de Palma : miscel·lània*** . Institut d'Estudis Baleàrics | DL1988.

Webs d'interès
http://www.ub.edu/geocrit/b3w-518.htm– Juan Tous Melià**.** ***LA EVOLUCIÓN URBANA DE PALMA, UNA VISIÓN ICONOGRÁFICA***
http://mas.diariodemallorca.es/itinerarios-historicos/cat/category/segles-xvii-i-xviii/patios-barrocos-de-palma/
http://ultimahora.es/noticias/local/2013/10/24/111012/empresario-sueco-desde-ayer-nuevo-propietario-can-olesa.html

Palma, envoltada de Possessions

Revisat per:
Roberto Fernández Legido
Historiador, creador del lloc web sobre les possessions de Palma **www.possessionsdepalma.net**. Ha realitzat nombroses articles i visites guiades sobre el tema i publicat juntament amb Gaspar Valero Possessions de Palma. Història i arquitectura del terme de la ciutat . El 2011, ARCA li atorga el Premi Blanc per reconèixer-li la difusió del patrimoni de Palma. Actualment prepara la publicació d'11 volums sobre el terme de Palma amb l'historiador José Villalonga Morell.

Fonts consultades:
Bibliografía bàsica

Fernández, R. i G. Valero. 2007. ***Possessions de Palma. Història i arquitectura del terme de la ciutat***. ***Volum I***. Palma: José J. de Olañeta
Fernández, R. i G. Valero. 2009. ***Possessions de Palma. Història i arquitectura del terme de la ciutat. Volum II***. Palma: José J. de Olañeta
Villalonga, J. i R. Fernández. 2016. ***El terme de la ciutat. Evolució de la propietat i l'espai. Volum I***. Palma
«Abans de les possessions. Les formes d'organització territorial a la Mallorca medieval», Ricard Soto Company a Les possessions mallorquines. Passat i present. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, Govern de les Illes Balears i Documenta Balear (2012).

Webs d'interès
www.possessionsdepalma.net
www.toponimiamallorca.net

Palma, construeix la ciutat dels patis.

Revisat per:
Aina Pascual
Historiadora de l'Art. Autora dels llibres La casa y el tiempo. Interiores señoriales de Palma. Palma 1988 i Casa i estament social a la ruralia mallorquina. L'exemple de Binissalem als s. XVII-XIX. Palma 1997. Ha col·laborat intensament i al llarg de mokts d'anys amb el fotògraf canadenc Donald G. Murray per donar a conèixer el patrimoni artístic de les illes. Destaca especialment l'estudi i exposicions del Monestir de la Puríssima Concepció (antigues caputxines), juntament amb l'historiador Jaume Llabrés. Per aquest treball , l'any 2010 el Consell de Mallorca els concedí el Premi Jaume II. A mes és sòcia fundadora d'ARCA i membre de varies institucions culturals de Ciutat.

Fonts consultades:
Bibliografia bàsica

Aina Le-Senne. ***Canamunt i Canavall***. Editorial Moll. Mallorca 1981.
Archiduque Luis Salvador. ***La Ciudad de Palma*** (1882). Edició del Ajuntament de Palma. Palma 1984
D.G. Murray / Aina Pascual, ***La casa y el tiempo. Interiores señoriales de Palma***. J. J. de Olañeta Editor. Palma 1988
Pedro de Montaner / Eduardo Miralles. ***Patios de Palma***. Guillermo Canals, Editor. 199
M. Lucena i altres. ***Palma, Guía d'arquitectura***. Col·legi Oficial d'arquitectes de Balears. Palma 1999
Aina Pascual / Jaume Llabrés. ***Llibres dels patis de Palma***. Empresa Editora, Rey Sol S.A. Palma 2001.
Pedro de Montaner / Manuel Oliver / José C. Llop i Joan Ramón Bonet. ***Patios de Palma, Volumen I – II***. Guillermo Canals, Editor. 2006 i 2007.

Palma ciutat conventual

Revisat per:
Jaume Llabrés Mulet
(Es Capdellà, 1954), investigador d'art i patrimoni de Mallorca. És co-autor amb la historiadora Aina Pascual de diversos llibres sobre arquitectura monumental i jardins històrics de l'illa. Com a comissari d'exposicions la seva labor s'ha centrat, sobretot, en l'estudi i divulgació de les arts sumptuàries i decoratives, per la qual cosa ha publicat diversos articles sobre mobiliari i ambients de la casa senyorial mallorquina. L'any 2007 fou nomenat "Soci d'Honor" per l'Associació per a Revitalització dels Centres Antics ARCA i el 2010 va rebre, juntament amb Aina Pascual, el premi "Rei Jaume II de Mallorca" per part del Consell de Mallorca com a reconeixement a la labor duta a terme en el convent de les Caputxines de Palma.

Fonts consultades:
Bibliografia general

Barceló Crespí, M., *Apunts sobre el monestir de Santa Magdalena de la Ciutat de Mallorca (segles XIII-XIV)*. Butlletí de la Societat Arqueològica Lul.liana. Revista d'Estudis Històrics. Any CXXVI Núm. 865 #67_ISSN: 0212-7458

Rosselló Bordoy, G. *La Ciudad de Mallorca. La vida cotidiana en una ciudad mediterránea medieval*, Palma, 2006, p. 325-337.

Blanco Trías, P. *El Colegio de Nuestra Señora de Montesión en Palma de Mallorca. Apuntes históricos*, Palma, 1948.

Carmona Moreno, F. *Iglesia de Ntra. Sra. del Socorro (Agustinos) Palma de Mallorca, Historia y Arte*, San Lorenzo del Escorial, 1998.

Estelrich, J. *El convent de Santa Elisabet. Beguins, Terceroles, Jerònimes, Mallorca 1317-2000*. Palma, 2002.

Llabrés, J. Pascual, A. Ramos, R. Sbert, M. Murray D. G. (fotografies), *La cuina conventual a Mallorca. Espais, costumari i receptes*, Palma, 2005.

Llompart, G., *Religiosidad Popular. Folklore de Mallorca. Folklore de Europa*, Palma, 1982.

Murray, D.G. Pascual, A. Llabrés, J. *Conventos y monasterios de Mallorca. Historia, arte y cultura*, Palma, 1992.

Pascual, A. *"Los conventos femeninos de clausura durante el siglo XVII" a: Historia de las Islas Baleares, Arte, Cultura y Sociedad. Época Moderna (II)*. Época contemporània (I), Palma, 2006.

Pascual, A. Llabrés, J. *El monasterio de Santa Teresa de Jesús de Palma*, Ajuntament de Palma, 1996.

Quiroga Mª M. *Santa Margalida de Palma, de monasterio agustino a hospital militar. Siglos XIII-XX*. Ed. Ministerio de Defensa.

Ricci, V. *Itinerari pel centre històric de la part alta de Palma*, Treball acadèmic 2012-13.

Rosselló Vaquer, R. *La Ciutat de Mallorca en el segle XIII* (Documentari), Campos, 2001, p. 156

Sastre i Barceló, J. C. *Espiritualitat i vida quotidiana al Monestir de Santa Clara Ciutat de Mallorca segles XIII-XV*, Palma, 2006.

Xamena, P. Riera, F. *Història de l'Església a Mallorca*, Palma, 1986.

Zaforteza y Musoles, D. *Del Puig de María al Puig del Sitjar*, Palma, 1945.

Bartomeu Bestard. *El convento de Santa Isabel: terciarios y jerónimas* (1317-2014)

Pagines web d'interès

Itinerari turístic cultural. **http://balearsculturaltour.net/ficharuta.php?idioma=ca&id=4&pag=2**

Entrevista a Aina Pascual i Jaume Llabrés: **http://ibdigital.uib.es/greenstone/collect/geaQuadernTerra/index/assoc/Gea_quad/ernsdela/terra_20/04_num01/5p026.dir/Gea_quadernsdelaterra_2004_num015p026.pdf**

20 anys gestionant el convent de les Caputxines de Palma: **http://www.arabalears.cat/premium/tema_del_dia/anys-gestionant-convent-Caputxines-Palma_0_1249075255.html**

Palma canvia el sistema de govern

Revisat per:
Antoni Planas
Professor Titular de la Universidad de Historia del Dret i de les Institucions. Llicenciat en Dret i Doctor amb el premi extraordinari per la Universitat de les Illes Balears (1993). Especialitzat en la història jurídica i institucional del Regne de Mallorca, sobre la que ha escrit nombrosos llibres i articles. President de la Societat Arqueològica Lul·liana des de 2011.

Fonts consultades:
Bibliografia General

Josep Juan Vidal, *El municipio de Mallorca en l època de los austrias y los borbones. De la insaculacion a la Nueva Planta. 750 anys de govern municipal*. Ajuntament de Palma. 2000.

P.de Montaner, *Sobre la historia de la noblesa mallorquina*. Revista de Catalunya. 1988.

Miguel Ferrer Florez, *Transformación Ideológica en Mallorca*. 1808-1814. MRAMEGH. 18 (2008).

Antonio Planas Rosselló, *Los jurados de la Ciudad y Reino de Mallorca (1249-1718)*, Palma, Lleonard Muntaner, 2005.

Alejandro Sanz de la Torre, *La arquitectura de Palma de Mallorca en el grabado ilustrado (Siglos XVIII y XIX)*. Boletín de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando. Segundo semestre de 1991. Número 73

INTRODUCCIÓN AL ESTUDIO DE "SES NOU CASES"
ibdigital.uib.es/greenstone/collect/bsalArticles/index/.../BSAL_1977v35p385.pdf

El segle XIX inicia el procés modernitzador de la ciutat

Revisat per:
Pere Fullana Puigserver
Doctor en Geografia i Història, per la Universitat de les Illes Balears (1991), llicenciat en Història de l'Església, per la Pontifícia Universitat Gregoriana de Roma i diplomat en Arxivística, a l'Arxiu Secret del Vaticà. Ha estat director de la Gran Enciclopèdia de Mallorca (1992-2002), ha fet incursions temporals en món de la gestió pública com a director general de Relacions Institucionals i de Presidència del Govern (1999-2003) i del Consell de Mallorca (2007-2011). La seva investigació s'ha centrat la història social, cultural i religiosa dels segles XIX i XX, temàtica sobre la qual ha publicat diverses obres. És professor d'Història de l'Educació Social a la UIB, director de l'Arxiu Capitular de Mallorca, i director de la Revista Lluc.

Fonts consultades:
Bibliografía general

Bartomeu Bestard: *La vida palmesana durante la Guerra de la Independencia (1808–1814) / primera y segunda parte*. **http://www.diariodemallorca.es/palma/2012/07/29/vida-palmesana-durante-guerra-independencia-18081814–primera-parte/783391.html**

Pere Fullana Puigserver. *La conmemoración del Año Jovellanista*. Boletín jovellanista, ISSN 1696-1226, Nº. 9, 2009, págs. 113-118

Pere Fullana i Puigserver. *Mallorca durant el segle XIX (1808-1868).* Col·lecció: Quaderns d'Història Contemporània de les Balears

Isabel Molll. *L'Ajuntament de Palma a l'època constitucional. 1812-1917. 750 anys de govern municipal*. Ajuntament de Palma. 2000.

Aina Pascual, Coordinació. *Historia dels serveis socials de Mallorca*. Consell de Mallorca 2010

Webs d'interès

http://fabian.balearweb.net/post/36137 El PASEO DEL BORNE

La reforma liberal transforma Palma

Revisat per:
Climent Picornell Bauzà
Geògraf i escriptor. Professor emèrit de la Universitat de les Illes Balears, de la qual en va ser Vicerector. Autor de llibres i articles sobre Didàctica de les Ciències Socials, Geografia i Cartografia de les illes Balears, temes sobre els quals ha publicat llibres i articles, i ha donat conferències i cursos. Recentment ha publicat ***Jardins d'altri*** (2008), ***Apunts del Pla de Mallorca*** (2009), ***Palma, crònica sentimental*** (2014), ***Mallorca profunda*** (2015) i ***L'evolució del paisatge a Mallorca*** (2016).

Fonts consultades:
Bibliografía

(1) Viquipèdia: ***Desamortitzacion espanyoles***. **https://ca.wikipedia.org/wiki/Desamortitzacions_espanyoles**
Juana Ferragut: ***La desamortización de Mendizábal en Mallorca (1836 – 1846). Trabajos de Geografia. nº 21***, pàgs. 124 – 179. 1974. Departamento de Geografía. Facultad de Filosofía y Letras. Palma (Mallorca). **http://ibdigital.uib.es/greenstone/collect/treballsGeografiaVolums/index/assoc/Treballs/_de_Geog.dir/Treballs_de_Geografia_1974v21.pdf**
Eberhard Groske Fiol: ***Diez años de desamortización en Mallorca (1855 – 1865). Trabajos de Geografía, nº 35***, pàgs. 93 – 103. 1978. Palma. **http://www.raco.cat/index.php/TreballsGeografia/article/view/103816/150175**
Climent Picornell – Pere Ríos – Jaume Sureda: ***Conèixer Palma.*** 1990. 130 pàgs. Ajuntament de Palma.
Palma antes de la Desamortización de 1835. **http://fabian.balearweb.net/post/118092**
Plànol de Palma de A. Matamoros sobre la desamortización (1835) **http://fabian.balearweb.net/post/85184**
Mª Pilar Sastre Alzamora: ***El desaparecido convento de santo Domingo de Palma. Ensayo de sistematización de su patrimonio histórico-artístico. Memoria de Investigación***. **http://ibdigital.uib.cat/greenstone/collect/memoriesUIB/index/assoc/Sastre_A.dir/Sastre_Alzamora_MPilar.pdf**
Juan Tous Meliá: ***Palma a través de la cartografía (1596-1902)*** **http://www.ub.edu/geocrit/b3w-515.htm**

Palma vista pels viatgers del segle XIX

Revisat per:
Antoni Capellà i Trobat
Productor i director de cinema i televisió, va cursar estudis de cinema a París (1981) i Madrid (1982-1983 i 1983-84) Entre molts treballs realitzats en el món del cinema, destaquem la producció de la sèrie de ficció de 13 capítols per a TVE ***Deliris d'amor***. També va treballar com a guionista i director del capítol ***"És només un joc"*** (1989) de la mateixa sèrie. També ha realitzat treballs com la sèrie de 7 capítols per a la SGAE, ***AUTORXAUTOR*** (premi al Festival de Sant Sebastià). Entre 2003 i 2005 produeix i dirigeix la sèrie documental de 13 capítols per a TVE, ***Balears: un viatge en el temps***. Produeix i dirigeix el documental ***Jo, Graves*** per la Fundació Robert Graves (2004) i dirigeix el documental ***Ramon Llull.*** Entre 2007 i 2011 exerceix diversos càrrecs directius a IB3. El 2015 produeix i dirigeix el documental ***El temps s'esmicola***.

Fonts consultades:
Referències bibliogràfiques

Amaya Alzaga Ruiz. ***El viaje a Mallorca en el siglo XIX: la configuración del mito romántico y de sus itinerarios artísticos***. Espacio, Tiempo y Forma, Serie VII, H.a del Arte, t. 18-19, 2005-2006, págs. 163-193
Archiduque Luis Salvador. ***La Ciudad de Palma***. Edita Lluis Ripoll per encàrrec de l'Ajuntament de Palma. 1954.
Alejandro Casadesús Bordoy. ***Un científico, un viaje, una isla, un libro: el viaje de Pagenstecher a Mallorca***
Revista de Filología Románica, ISSN 0212-999X, Nº 26, 2009, págs. 135-152
Bartomeu Barceló i Pons. ***Historia del turisme a Mallorca***
Germa Garcia Boned. ***Mallorca vista pels viatgers alemanys***. Miquel Font Editor. 2003
Josep Fiol Guiscafré, Tesi doctoral titulada ***"Descobrint la Mediterrania. Viatgers anglesos per les illes Balears i Pitiüses, el segle XIX"*** (1992).
Aránzazu Miró. ***Aquell hivern de Chopin a Mallorca*** (Ciutat de Mallorca), Editorial El far de les Crestes, 2000.
Manuel Oliver. ***Patios de Palma***. Antologia de Viajes.
Pagenstecher, Hermann (1867): ***Die Insel Mallorca***. Reiseskizze. Leipzig: Verlag von Wilhem Engelmann
Miquel Seguí. Tesi doctoral, ***El descubrimiento de la islas olvidadas*** (1992)
Joana Segui: ***Diccionari del viatgers anglòfils a Mallorca***. Olañeta Editor.
Gaston Vuillier. ***Les Illes Oblidades***. Editorial Moll 1973.
Charles William Wood. ***Letters from Mallorca de 1887***.

La ciutat de Palma, republicana per primera vegada

Revisat per:
Antoni Marimon
Professor Titular d'Universitat d'Història Contemporània. Investigador del Grup d'Estudi de la Cultura, la Societat i la Política al Món Contemporani de la UIB i Investigador de la Xarxa Mediterrània d'Història Cultural. Les seves principals línies de recerca són la història de la premsa contemporània, els processos migratoris, els conflictes colonials i els debats polítics des de la Restauració fins a la Transició. Ha publicat articles a revistes científiques com, Afers, Pasado y Memoria, Historia Contemporánea i Mayurqa. És autor de nombrosos llibres així com coordinador de l'Atles d'Història de Mallorca (2000-2005) i del Diccionari de Partits Polítics de les Illes Balears (2012).

Fonts consultades:
Referències

Cantarellas, C. ***La arquitectura mallorquina desde la Ilustración a la Restauración***. Ed. Institut d'Estudis Baleàrics. Palma, 1981.
Cantarelles, C. ***Quadrado i el patrimoni historicoartístic dins Josep Maria Quadrado i el seu temps***. Ed. Miquel Font. Palma, 1997.
Duran, M. ***Repercusiones de la Revolución de 1868 en Mallorca***. Palma, 1980.
Enseñat, J. Escales, J. ***Historia de la fiebre amarilla que se padeció en Palma de Mallorca en 1870***. Palma, 1870.

Ferrà, B. ***La ciutat fa seixanta anys 1850-1900***. Estudi preliminar i notes: Pere Fullana. Ed. Miquel Font, 1996.
Fullana, P. Marimon, A. ***Característiques generals del republicananisme a Mallorca (1868-1923)***. Dins la revista Lluc, núm. 794, setembre-octubre 1996.
March Noguera, J. ***L'enderrocament de les murades de Palma un triomf de l'higienisme mallorquí al Congrés d'Història de la medicina catalana. Vol 1***. Pollença, 2002.
Marimon, A. ***L'associacionisme republicà a Mallorca (1868-1936) a les XIX Jornades d'Estudis Històrics Locals***. IEB. Palma, 2001.
Marimon, A..-***En tierra hostil: La prensa diària republicana en as Islas Baleares durante la restuaración Canovista (1879-1894)***. Historia Contemporánea 48: 245-281. ISSN: 1130-2402
Martorell Fullana, C. ***Modernització, republicanisme i patrimoni a la ciutat de Palma a l'època del Sexenni Democràtic (1868-1874)***. Treball de Master Patrimoni Cultural Curs 2008-2009
Oliver, Miquel dels Sants. ***Treinta años de provincia***. Ed. Miquel Font. Palma, 1986.
Peñarrubia, I. ***El sexenni democràtic (1868-1974)***. Ed. Documenta Balear. Palma de Mallorca, 2005.
Webs d'interes
https://es.wikipedia.org/wiki/Rafael_Manera
https://es.wikipedia.org/wiki/Antoni_Villalonga

La vida política a finals de segle, una ciutat marcada pel Maurisme

Revisat per:
Sebastià Serra Busquets
Doctor en Història contemporània i Catedràtic d'Història contemporània de la UIB. Investigador principal del Grup d'Estudi de la Cultura, la Societat i la Política al món contemporani de la UIB. Es Professor del Màster de Formació del Professorat, amb la matèria de complement d'especialitat de Geografia, Història i Història de l'Art i Coautor del llibre 'Museus de les Illes Balears, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 2009. A més és Director del Centre d'Estudis i Documentació Contemporània – CEDOC.

Fonts consultades:
Referències bibliogràfiques
Bibiloni Gabriel. ***Els carrers de Palma. Editat per GB***. Palma 2012.
Fullana Puigserver, Pere. ***Antoni Maura i ell maurisme a Mallorca. (1853-1925)*** Palma: Lleonard Muntaner, Editor. Fundació Antoni Maura de Balears, 1998.
Marimon A i Serra S. ***Diccionari de partits polítics de les Illes balears (1900-2008)***. Edit. Lleonard Muntaner.
Salas Vives, Pere. ***Les obres públiques a Mallorca durant el segle XIX.*** Mayurqa (2002), 28:53-74.
Isabel Peñarrubia i Marqués. ***El maurisme: un reformisme sense democratització***. L'Avenç: Revista d'història i cultura. 2002, Nº 271
Webs d'interes
http://www.fantoniomaura.org/biografia.htm
http://www.pendolero.com/finca-historica/
https://es.wikipedia.org/wiki/Palacio_del_Canto_del_Pico

L'economia de Ciutat a finals del segle XIX i el desastre de Cuba

Revisat per:
Carles Manera
Doctor en Història per la Universitat de les Illes Balears i doctor en Ciències Econòmiques per la Universitat de Barcelona. Premi Extraordinari de Llicenciatura i Premi Extraordinari de Doctorat. Catedràtic d'Història i Institucions Econòmiques. Conseller d'Economia, Hisenda i Innovació del Govern dels Illes Balears. Premi Ciutat de Palma d'Investigació (Ajuntament de Palma, 1983), premi Miquel dels Sants Oliver d'Investigació (Obra Cultural Balear, 2001) i Premi Catalunya d'Economia (Societat Catalana d'Economia. Caixa de Catalunya, 2003). Autor de nombroses publicacions i col·laborador en moltes altres. Publica en el seu blog de forma periòdica anàlisis de la situació econòmica actual.

Fonts consultades:
Referències bibliogràfiques
Banco de Crédito Balear. 1872-1972 primer centenario.
Buades Crespí, Joan. ***Panorama bibliográfico sobre la emigración balear a Ultramar.***
Escartín Bisbal, Joana Maria. ***La ciutat amuntegada. Indústria del calçat, desenvolupament urbà i condicions de vida en la Palma contemporània (1840-1940)***. Edicions Documenta Balear,Palma de Mallorca, 2001, 398 pp.
Manera, Carles. ***Història del creixement econòmic a Mallorca, 1700-2000***, Lleonard Muntaner Editor, Palma.
Manera, Carles. ***Mallorca y el comercio con América, 1730-1830. Por una recapitulación general***. BSAL 44 (1988) pp. 239-272.
Manera, Carles (dir.) ***Las islas del calzado. Historia econòmica del sector en Baleares (1200-2000)***, Palma de Mallorca, Leonard Muntaner Editor, 2002, 474 pp. 36.
Manera, Carles. ***Las cajas de ahorro y el crecimiento económico en Baleares 1880-2001***.
Molina, Ramon i alt. ***Ferrocaril, Transformaciones económicas y especulación urbanística. La Ciudad de Palma. 1870-1940***.
Negreira, Juan José y José Luis de Mesa. ***Mallorquines, menorquines y pitiusos en la guerra de Cuba 1895 – 1898***. José J. De Olañeta, Editor – Col·lecció La Foradada (Palma de Mallorca 1998).
Congrés Internacional d'Estudis Històrics: ***Les Illes Balears i América, Volum III***. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics 1992. 438 pàgines.
Webs d'interes
http://www.historiadeiberiavieja.com/secciones/historia-contemporanea/valeriano-weyler-guerra-cuba
http://miquelcinema.blogspot.com.es/2013/01/foneria-joan-oliver-can-maneu.html

El projecte modernista de Ciutat a 1900

Revisat per:
Damià Pons i Pons
Catedràtic i professor de literatura catalana contemporània a la Universitat de les Illes Balears. Entre molts articles i llibres destacar aquí: ***Ideologia i cultura a Mallorca d'entre els dos segles*** i ***El Diari "La Almudaina" en l'època de Miquel dels Sants Oliver***. Entre el 1999 i el 2003 fou Conseller d'Educació i Cultura del Govern Balear. És membre corresponent de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans des de 2008 i, des de 2015, membre de la Secció Històrico-Arqueològica; és també representant de l'IEC a Palma.

Fonts consultades:
Referències bibliogràfiques

Barceló i Pons Bartomeu., ***Historia del turisme a Mallorca***. Treballs de la Societat Catalana de Geograf1a – Núm. 50 – Vol. XV.
Dels Sants Oliver Miquel., ***Cosecha periodística. Recull d'articles a l'Almudaina***. Imp. Amengual y Muntaner, Palma: 1891.
Estada Eusebio., ***La ciudad de Palma. Su industria, sus fortificaciones, sus condiciones sanitarias y su ensanche***. J-Tous Editor. 1892.
Fullana Pere., ***El Bisbe arquitecte: Pere Joan Campins i Barceló (1859-1915)***. Publicacions Catedral de Mallorca, DL 2015.
Fullana P. i Jaume Munar., ***El Circulo Mallorquin: una icona viva del passat***. Capitol del llibre editat pel Govern sobre Parlament Balears.
Pons i Pons Damià. ***Ideologia i cultura a Mallorca d'entre els dos segles. El grup regeneracionista de "La Almudaina"***. Palma, 1998. Lleonard Muntaner Editor.
Pons i Pons Damià., ***El Diari "La Almudaina" en l'època de Miquel dels Sans Oliver***. Binissalem, Di7, 1998.
Pons i Pons Damià. ***El paper de Miquel dels Sants Oliver en el procés de modernització de la Mallorca d'entre dos segles.***
Pons i Pons Damià., ***El grup de "L'Almudaina" (1897–1905)***. 1998.
Palma, recull gràfic 1860-1870. L'Abans. Editorial Efados. 2011.

Gestió de ***La biografia de Ciutat*** a la web i revisions dels textes: Tània Serrano Gomila.

